
SBORNÍK

MUZEÁ BRNĚNSKA 2016

Vážené čtenářky, vážení čtenáři,

dostáváte do rukou sedmnáctý Sborník Muzea Brněnska. Po 16 letech existence lze snad už hovořit o tradici, již toto periodikum, shrnující od roku 1999 výsledky odborné činnosti pracovníků muzea a jeho spolupracovníků, vytvořilo. Letošní sborník na tuto tradici navazuje, přináší však některé změny.

Na první pohled zjevnou změnou je nová grafická podoba sborníku, mění se však také jeho vnitřní struktura. Sborník je nově rozdělen na část *Studie*, v níž budou publikovány tematicky různorodé vědecké stati, a část *Zprávy, články* reflektující aktuální dění v Muzeu Brněnska i samotnou muzejní práci, její rozmanité podoby, možnosti a úskalí.

Stejně jako v předchozích letech jsou autory příspěvků ve sborníku odborní pracovníci muzea a jeho externí spolupracovníci, tematickým styčným bodem zůstává region Brněnska, oblast působení poboček muzea.

Kontinuitu s předchozími ročníky akcentuje v letošním čísle úvodní *Ohlédnutí* dlouholetého redaktora sborníku. V části Studie pak najdete mimo jiné tematický blok věnovaný rodině Löw-Beerů či studii osobnosti a díla Gabriely Preissové. Ve sborníku je otištěna také jedna z povídek spisovatelky, vztahující se zároveň k dalšímu uveřejněnému textu – rozboru sídelní situace Romů na Oslavansku. Za zmínku jistě stojí analýza raněnovověkých právnických rukopisů v rajhradské benediktinské knihovně, již Muzeum Brněnska spravuje, či stať historičky umění muzea o krajinářské škola Aloise Kalvody, doplněná drobným příspěvkem ilustrujícím vztah Kalvody a jeho žáků.

V části Zprávy jsou uveřejněny mimo jiné texty věnované záměrům muzea do budoucna, ať už jde o činnost prezentační (vize nové expozice v Památníku písemnictví na Moravě), nebo práci s veřejností (využití reminiscence v muzejní praxi). Najdete zde také shrnutí úspěšného příkladu komunitní spolupráce Podhoráckého muzea (projekt připomínající výročí konce druhé světové války na Tišnovsku).

Změna vzhledu a struktury sborníku je prvním krokem, či spíše krůčkem, k zásadnější proměně sborníku a především ke zvýšení jeho odborné prestiže, která je cílem stávající redakce. Podmínkou sine qua non je v tomto případě sestavení redakční rady, jejímuž schválení budou napříště texty příspěvů podléhat. Muzeum Brněnska je potěšeno a poctěno, že se do čela této redakční rady uvolil postavit uznávaný historik a pedagog, profesor Dušan Uhlíř.

Doufáme, že si i v letošním sborníku každý najde téma, které ho zaujme, a že příští, v pořadí osmnáctý, Sborník Muzea Brněnska dostojí cílům, které si redakce vytýčila.

Redakce, září 2016

OBSAH

OHLÉDNUTÍ 8

Jaromír Hanák

STUDIE

Dvě rodiny brněnských továrníků: Placzkové a Löw-Beerové 11

Eva Chytková a Petra Svobodová

Pro les nevidět stromy Jiný svět sběratele Fritze Löw-Beera 24

Dagmar Černoušková – Iveta Černá

Rodinné domy Löw-Beerů na ulici Hlinky v Brně na přelomu 19. a 20. století 34

Veronika Lukešová

Raněnovověké právníkové rukopisy ve sbírce rajhradského kláštera 48

Jiří David

Z historie správy velkostatku podolského 64

Jiří Čalkovský

Gabriela Preissová 73

Miroslava Šudomová

Zobrazení sídelní situace Romů v Oslavanech v období 1890–1938 79

Milada Závodská

Dvě Prisky 92

Gabriela Preissová

Krajinářská škola Aloise Kalvody 101

Hana Fadingerová

„Družný byl věru život v naší škole...“ Krajinářská škola Aloise Kalvody ve vzpomínkách jeho žáků 112

Martina Krajíčková

Vegetace okolí Ivančic (4. část, dodatek) 123

Zuzana Lotreková

ZPRÁVY, ČLÁNKY

Dílo spisovatele J. F. Karase v Podhoráckém muzeu 128

Josef Zacpal

Literární muzeum versus literární archiv 141

Petra Pichlová

Reminiscence a jejich potenciál pro práci s veřejností v muzeu 146

Simona Pracná

Příběh knih aneb Zprostředkovaná komunikace 153

Libor Kalina

Úloha Podhoráckého muzea při spolupráci s jinými subjekty regionu v tematických projektech (na příkladu projektu k 70. výročí konce 2. světové války na Tišnovsku) 158

Irena Ochrymčuková

SBORNÍK MUZEA BRNĚNSKA – PŘEHLED ČLÁNKŮ 1999–2015 164

sestavily Hana Polívková a Eva Svobodová

SEZNAM AUTORŮ 177

OHLÉDNUTÍ

Jaromír Hanák

Sborník Muzea Brněnska vychází letos po sedmnácté. Není to číslovka kulatá, přesto je ročník 2016 po téměř dvou desetiletích jistým mezníkem. Redakce se ujímá nové vedení, pod nímž bude sborník napříště nepochybně směřovat o kvalitativní stupeň výš: od publikace, která je pouhým, byť z hlediska obsahu a úrovně odborně posouzeným a co možná odpovědně redigovaným souhrnem došlých příspěvků, k publikaci s jasně stanovenou koncepcí a promyšleně strukturovaným obsahem, a především k publikaci, která bude usilovat – mimo jiné za pomoci v současnosti se tvořící redakční rady – o zveřejňování odborných textů na vyšší úrovni, než tomu bylo doposud.

První ročník sborníku vyšel v roce 1999, nedlouho poté, co jsem nastoupil do funkce zástupce ředitele muzea. Rozhodnutí zveřejňovat každoročně výsledky bádání pracovníků muzea a jeho spolupracovníků přineslo od té doby na tři sta odborných textů a zpráv o činnosti muzea. (Jejich souhrn přináší na jiném místě bibliografie doposud vydaných ročníků.) S výjimkou ročníku 2001, kdy zabránily vydání finanční problémy, dostávali čtenáři v uplynulých šestnácti, sedmnácti letech sborník Muzea Brněnska (do roku 2002 Okresního muzea Brno-venkov) pravidelně na počátku podzimu.

Jádro obsahu většiny ročníků tvořily příspěvky odborných pracovníků všech zprvu čtyř, od roku 2005, kdy byl zřízen rajhradský Památník písemnictví na Moravě, pěti a od roku 2014, kdy přibyla Vila Löw-Beer, šesti poboček muzea. Ty každoročně doplnilo několik příspěvků externích spolupracovníků – historiků, archeologů, přírodovědců, etnografů a dalších odborníků i neprofesionálních badatelů z řady oborů společenských a přírodních věd. Sborník tím přispíval k naplňování poslání Muzea Brněnska jakožto regionální paměťové i osvětové instituce. V některých ročnících nabyl sborník monografický charakter: už v roce 2000 nabídl druhý ročník čtenářům souhrn příspěvků přednesených na odborném semináři k 70. výročí Podhoráckého muzea (konal se v červnu 1999; obdobný blok textů, připravených tenkrát k 80. výročí muzea, byl ve sborníku publikován i o deset let později). V pozdějších letech následovaly bloky příspěvků z dalších odborných akcí: ze semináře o životě na středověkém hradě ve 14. století (konkrétně šlo o Lelekovice), ze sympozia k výročí železnic na Tišnovsku nebo z odborníky početně zastoupené konference věnované v roce 2008 v Rajhradě moravské historiografii. Cenné a v lecčems nové poznatky obsahovaly příspěvky z odborných seminářů či symposií pořádaných Muzeem v Ivančicích (k 150. výročí narození Alfonse Muchy) a Památníkem Mohyla míru (k otevření expozice Fenomén Austerlitz) v roce 2010.

V neposlední řadě je třeba se zmínit o tom, že od roku 2007 se staly, zprvu v témž svazku, od roku 2010 v samostatném svazku, přílohou sborníku výsledky a nejlepší texty ze soutěže „Skrutá paměť Moravy“, kterou od zmíněného roku pořádá pro mladé literáty Památník písemnictví na Moravě.

Léta, po která jsem měl vydávání sborníku na starosti, znamenala pro mne nezapomenutelnou pracovní a také životní zkušenost. Většinou šlo o práci uspokojující a radostnou (byť, jak to už někdy bývá, spolupráce například s některými externími přispěvateli občas zaskřípala), a to včetně spolupráce na grafické a typografické úpravě s grafikem Václavem Houfem, který dal sborníku od počátku jeho vnější podobu.

Doufám a věřím přitom, že aspoň část z otištěných textů přinesla cenné informace a poučení muzejníkům řady odborností či zájemcům o historii v regionu Brněnska. Přeji nové redakci – a samozřejmě i čtenářům Sborníku Muzea Brněnska – mnoho dalších ročníků, jejichž obsah i forma budou vyvolávat oprávněný zájem odborné i laické veřejnosti.

DVĚ RODINY BRNĚNSKÝCH TOVÁRNÍKŮ: PLACZKOVÉ A LÖW-BEEROVÉ

Eva Chytková a Petra Svobodová

Na počátku 20. století patřili členové rodiny Placzků k předním brněnským textilním průmyslníkům židovského původu. Hlavním sídlem jejich firmy sice byly Alexovice (dnes část Ivančic), ale filiálky se nacházely i v Brně. V Alexovicích si Placzkové nechali postavit rodinnou vilu přímo v areálu továrního komplexu. Význam rodiny Placzků umocňuje příbuzenství s významným brněnským rabínem PhDr. Baruchem Placzkem. Členem rodiny byl také Georg Placzek, teoretický fyzik světového významu a nejspíše jediný občan Československa, který se na vedoucím místě zúčastnil amerického projektu Manhattan.¹

Placzkové byli ostatně spřízněni s další významnou židovskou podnikatelskou rodinou Löw-Beerů. Rozvětvená rodina Löw-Beerů spravovala firmy *Moses Löw-Beer* a *Aron und Jakob Löw-Beer's Söhne* se sídly ve Svitávce a v Brněnci. Rovněž Löw-Beerové si stavěli rodinné domy na dohled továrních areálů (ve Svitávce stojí Velká a Malá vila a další v Brněnci-Půlpecnu). Nicméně nejznámějším stavebním počinem této rodiny je výstavba vily Tugendhat, zapsané na prestižní Seznam světového dědictví UNESCO a v současnosti považované takřka za synonymum moderní meziválečné architektury.

PODNIKATELSKÉ AKTIVITY PLACZKŮ

Placzkové podnikali ve vlnářství. Za strůjce rodinného úspěchu můžeme považovat Alfreda Placzka (1870 Královo Pole, Brno – 1942 Terezín), který se stal spolujitelem velké textilní továrny *Skene a Co.* v Alexovicích. Původně v Alexovicích stála mechanická přádelna, kterou založil Alfred Skene.² Továrna vyráběla oděvy pro armádu, ale i módní zboží na export.³

1 GOTTVALD, Aleš. Kdo byl Georg Placzek (1905–1955). *Československý časopis pro fyziku*. 2005, 3, s. 275.

2 Alfred Skene (1815 Verviers, Belgie – 1887 Vídeň) byl rakouský šlechtic, průmyslník a politik, syn Williama Skene (1790–1842) pocházejícího ze skotské šlechtické rodiny usazené v Porýní. A. Skene byl poslancem Říšské rady; v letech 1864–1866 působil jako brněnský starosta. V době starostování pokračoval v regulačním plánu města Brna, zahájil reformu chudinské správy, přičinil se o výstavbu nových školských budov a zavedení tělesné výchovy do vyučování, zasloužil se např. i o úpravu dnešní části Nádražní ulice od nádraží k Hybešově ulici.

3 FASORA, Lukáš. Skene, Alfred (I.). In: *Biografický slovník poslanců moravského zemského sněmu v letech 1861–1918*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2012, s. 620–621.

Rodina Placzekova v roce 1918. (dostupné z <http://www.ivancice.cz/historie-placzek.php>)

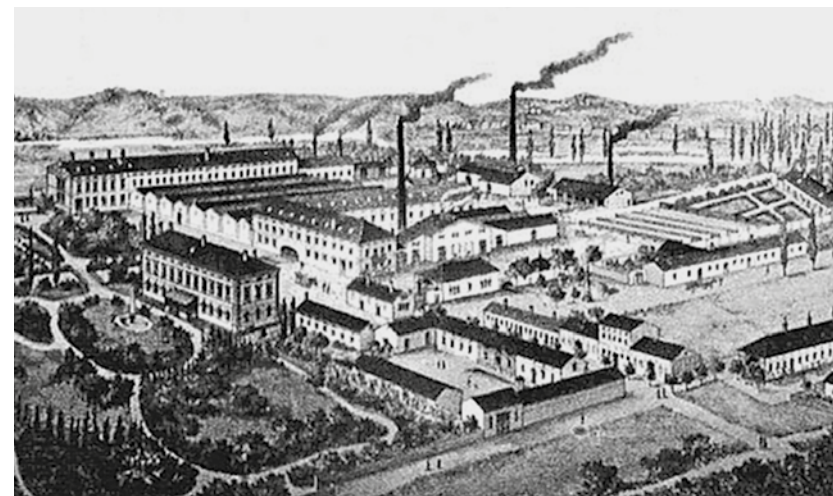
V roce 1914 byla alexovická firma přeměněna na veřejnou obchodní společnost, ve které byli společníky Louis Skene a Alfred Placzek. Podnik byl zmodernizován, což umožnilo výrobu zboží z česané a mykané příze. Poté, co se stal Alfred v roce 1920 jediným majitelem, zřídil v Brně v Divadelní ulici (dříve Pilgramgasse) filiálku se skladem zboží. V roce 1933 fungovala tato pobočka s kanceláří na Cejlu č. 5, součástí byla účtárna a prodejna zboží.⁴

Od roku 1927 se firma stává komanditní společností. Osobními ručiteli a společníky byli Alfred a Friedrich Placzekovi, Marianne Placzková byla komandistkou. Jako obytný dům v Brně sloužila Placzekům vila na Kounicově ulici č. 18. Dům byl zničen na konci války.⁵

Po vyhlášení protektorátu byl správcem židovského majetku jmenován Adolf Boček. V roce 1941 byl Boček vystřídán Dr. Herbertem Adolffem. Firma byla arizována k 11. prosinci 1941 a zabavený majetek byl rozdělen mezi Herberta Adolffa, Karla Kaesse a Oskara Reinharda z Manheimu. Adolff neměl dostatečný kapitál na to, aby se stal jediným majitelem, proto přizval Kaesse. Ředitelem firmy se stal Oskar Reinhard. Firmu odkoupili za 21 milionů K (korun) a 16. června 1941

4 SMUTNÝ, Bohumír. *Brněnští podnikatelé a jejich podniky 1764–1948. Encyklopedie podnikatelů a jejich rodin*. Brno: Archiv města Brna, 2012, s. 318.

5 *Ibid.*, s. 318.

Továrna na přelomu 19. a 20. století. (dostupné z <http://www.ivancice.cz/historie-placzek.php>)

ji zapsali do obchodního rejstříku jako *Mährische Spinnerei und Weberei, Gesellschaft m. b. H.* Sídlo firmy dále zůstalo v Alexovicích. Trojice arizátorů byla nesmírně vlivná. Adolff byl hlavním akcionářem *Aktienspinnerei Aachen* v Cáchách, podílníkem *Spinnerei Westmark, GmbH*, jednatelem a komandistou dalších firem na německém území a významným zákazníkem Deutsche Bank. Kaess byl členem NSDAP, členem SS, jedním z hlavních sponzorů Hitlerjugend. Vybudoval koncern úspěšného obuvnického průmyslu. Byl vlastníkem a spoluvlastníkem 17 firem, z nichž 7 bylo původně židovských, arizoval například i známou obuvnickou firmu Salamander. Vlastnil podniky v hodnotě 11 milionů RM (říšských marek). Po válce byl Kaess zbaven obvinění z válečných zločinů, trestem pro něj bylo odstoupení z vedení některých firem.⁶

Do konce války alexovický podnik zaměstnával 300 dělníků a pracovalo se na dvě směny.⁷ Po roce 1945 byla ve firmě zavedena dočasná národní správa a 7. března 1946 byla továrna znárodněna a začleněna do *Moravských vlnářských závodů* a v roce 1949 do *Lanusu* (pozdější *Vlněny*). Firma *Skene a Co.* byla vymazána z obchodního rejstříku až v roce 1951, protože nebyly dořešeny restituční a pohledávky. Dnes v prostorách továrny sídlí firma *Lanutex, a. s.*⁸

6 CHYTKOVÁ, Eva. *Poslední léta. K problematice zániku ivančických Židů a židovské obce v období totalitních režimů*. Brno, 2015. Magisterská diplomová práce. Masarykova univerzita. Filozofická fakulta, s. 39.

7 JANČÍK, Drahomír a KUBŮ, Eduard. „Arizace“ a arizátoři. *Drobný a střední židovský majetek v úvěrech Kreditanstalt der Deutschen (1939–1945)*. Praha: Karolinum, 1995, s. 378–379.

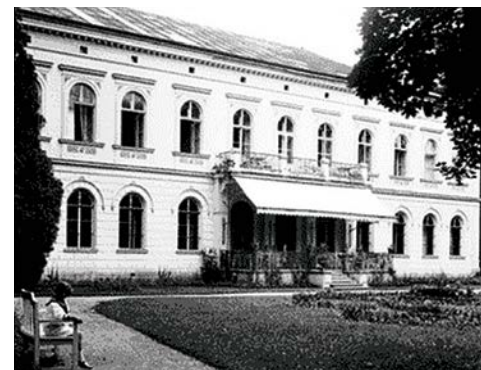
8 CHYTKOVÁ, Eva. pozn. 6, s. 39.

PLACZKOVÉ A ALEXOVICE

Rodina Plackova nejprve bydlela střídavě v Alexovicích v domě č. 4 nebo v Brně, kde vlastnila několik nemovitostí. Hlavním sídlem rodiny byl dům na Údolní v Brně (tehdejší Talgasse č. 20), Baruch Placzek bydlel taktéž na Údolní (tehdejší Talgasse č. 7) a na Jiráskově třídě (tehdejší Tivoligasse č. 38),⁹ Georg Placzek se narodil na náměstí Svobody (tehdejší Grosser Platz č. 3; v roce 2005 zde byla umístěna pamětní deska na jeho počest).¹⁰ Alexovice představovaly pro rodinu letní sídlo. Od roku 1913 Placzkové využívali rozsáhlý dům v parkově upraveném areálu továrny (rodinná vila, které se místně říkávalo Zámeček), jež předtím obývala rodina Skene.¹¹

Tuto samostatně stojící palácovou stavbu si v Alexovicích nechal postavit Alfred von Skene. Symetrické průčelí jednopatrového domu obdélného půdorysu (okenní osy 4+3+4) je osazeno obloukovitě zakončenými okny a hlavním portálem v arkádovém stylu. Balkon, v prostředních třech osách prvního patra a s markýzou v přízemí, se do dnešních dní nedochoval. Fasádu člení rustika a jemný dekor. Jméno architekta alexovického letního sídla zůstává neznámé. Bez zajímavosti však není jeho srovnání s jinou stavbou vzniklou pro rodinu Skene ve stejném období, a to s domem na dnešní Hybešově ulici č. 43 v Brně.¹² Fasáda brněnského domu nám totiž připomene sice méně honosnou, ale obdobně pojatou fasádu alexovického letního sídla. Autorem architektonického návrhu brněnské stavby byl patrně Ludwig von Förster (1797–1863).¹³ Je tak nasnadě otázka, zda rodina Skene neoslovila stejného architekta také v případě svého alexovického sídla.

V alexovické vile žil Alfred Placzek se svou ženou Mariannou, rozenou Pollack (1882 Brno – 1944 Osvětim), a třemi potomky. Nejstarší Georg Placzek (1905 Brno – 1955 Zürich) studoval fyziku ve Vídni. Později se stal spolupracovníkem a přítelem významných teoretických fyziků 20. století. Například jmenujme osobnosti jako Enrico Fermi, Robert Oppenheimer, Niels Bohr či Rudolf Peierls. Mladší sourozenci Friedrich (Fritz) Placzek (1906 Brno – 1939 Alexovice) a Edith (1918 Alexovice – 1942 Riga) žili s rodiči v Alexovicích nebo v Brně. V alexovické vile žil i Armin Türkl (1891 Brno – 1942 Lublin), syn sestry Alfreda Placka Sarah Türklové (1867 Brno – 1941 Terezín). Ve vile zřejmě bydlel i se svojí ženou Herthou, rozenou Stern (1903 Teplice – 1942 Lublin) a dvěma dcerami

Vila v Alexovicích na počátku 20. století, pohled ze zahrady. (dostupné z <http://www.ivancice.cz/historie-placzek.php>)

Vila v Alexovicích v roce 2016, pohled od vstupu. (foto: Eva Chytková)

Erikou (1928 Brno – 2014 Michigan) a Daisy (1930 Brno – 1997 Kalifornie).¹⁴ Do té doby zřejmě bydleli Türklovi na Údolní (Talgase č. 22), ale od posledního sčítání obyvatel (1930) už je uvedeno bydliště Alexowitz, tedy Alexovice.

Rodina Placků se pozitivně vepsala do života Alexovic. Hlásili se k německé národnosti, ale děti se učily česky a navíc francouzsky.¹⁵ Alfred Placzek se zasloužil o zastavení násilné germanizace Alexovic, kterou zde prováděla rodina Skene. Za 1. světové války firma profitovala z velkých válečných zakázek. Rodina Placků usilovala o to, aby nabytým bohatstvím mj. zmírnila dopad válečného utrpení na občany Alexovic. Alfred Placzek bojoval s hladomorem spojeným s koncem války. Věnoval značné finanční prostředky na nákup potravin hladovějícím.¹⁶ Každý týden nechal porážet dobytek a maso pak bylo rozprodáváno za nízké ceny. Také Alfredova manželka Marianne se věnovala charitativní činnosti. Znala všechny místní ženy jménem a za války nosila osamělým ženám a jejich dětem drobné dárky. Placzkové pravidelně finančně přispívali chudým dětem, penzionovaným zaměstnancům své továrny, v době nezaměstnanosti dávali potravinové lístky nezaměstnaným nebo půjčovali peníze na postavení rodinných domků bez úroků.¹⁷ Dokladem popularity rodiny Placků v širokém okolí bylo také jejich jmenování čestnými občany obce Alexovice.¹⁸

9 GOTTVALD, Aleš. Znovuobjevený Georg Placzek (1905–1955). In: *Sborník Muzea Brněnska* 2007. Brno: Muzeum Brněnska, 2007, s. 35.

10 Rodina Placků ovšem nebyla příbuzná s jinou rodinou Placků, která taktéž podnikala v textilním průmyslu v Brně a vlastnila velký oděvní dům Plack na Masarykově ulici.

11 CHYTKOVÁ, Eva. pozn. 6, s. 37.

12 Brněnskou vilu v letech 1846–1848 vybudoval Alfredův bratr Karl Skene (?–1855).

13 Ludwig von Förster (1797–1863) byl původem bavorský architekt s mnichovským vzděláním a vídeňskými zkušenostmi. Jednopatrový volně stojící dům na Hybešově ulici č. 43 v Brně charakterizuje přísná symetrickost průčelí (okenní osy 4+1+4) a užití tzv. arkádového stylu. Fasádu domu na Hybešově ulici člení rustika a jemný romantizující dekor. Srov. ZATLOUKAL, Pavel. *Vila Karla von Skeneho*. In: *Slavné brněnské vily: 77 domů s příběhem*. Brno: Foibos Books, 2013, s. 14–16.

14 Yad Vashem [online]. [cit. 3. 5. 2016]. Dostupné z: http://yvng.yadvashem.org/index.html?language=en&s_lastName=tuerkl&s_firstName=armin&s_place=

15 GOTTVALD, Aleš. pozn. 9, s. 34.

16 CHYTKOVÁ, Eva. pozn. 6, s. 38.

17 Ibid.

18 SMUTNÝ, Bohumil. Georg Placzek a rodina Plackova, ivancické osobnosti světového významu. In: *Ivancice* [online]. 3. 10. 2005 [cit. 30. 4. 2016]. Dostupné z: <http://www.ivancice.cz/historie-placzek.php>

POSLEDNÍ LÉTA

V zahraničí trvale žijící Georg Placzek navštěvoval svoji rodinu v Československu ještě ve třicátých letech 20. století a opakovaně upozorňoval na nebezpečí postupujícího nacismu. V roce 1934 se světil svým blízkým a kolegům s obavou, že do pěti let bude v Evropě válka. Ještě na konci roku 1938 přijel rodinu varovat a žádal je, aby z Československa odjeli. Rodiče však nechtěli opustit svoje závazky ve firmě. Fritz Placzek odvezl svoji těhotnou manželku Editu do Velké Británie,¹⁹ ale sám se ještě vrátil, aby varoval také rodiče a už se mu nepodařilo odjet. Fritz Placzek se záhy po převzetí firmy německými správci dostal s novým vedením do konfliktu a situace se pro něj stala bezvýchodnou do té míry, že spáchal sebevraždu zastřelením. Jeho syn Tony (1939), dnes žijící v Kalifornii, se narodil pouhé čtyři dny před otcovou smrtí.²⁰

Zbytek rodiny byl v průběhu války transportován do Terezína. Život Edith Placzkové končí v koncentračním táboře v lotyšské Rize. Alfred a Marianne Placzkovi jsou v Terezíně rozděleni, Alfred Placzek zemřel 23. listopadu 1942 a Marianne Placzková je odeslána 12. října 1944 do Osvětimi, kde její stopa mizí. Georgův bratranec Armin Türkl je se svojí ženou Herthou transportován kolem roku 1942 do Lublinu, kde oba umírají. Jejich dcery Erika a Daisy Türklový se zachránily v jednom z vlaků Nicholase Wintona z Prahy do Londýna.²¹

PODNIKATELSKÉ A STAVEBNÍ AKTIVITY LÖW-BEERŮ

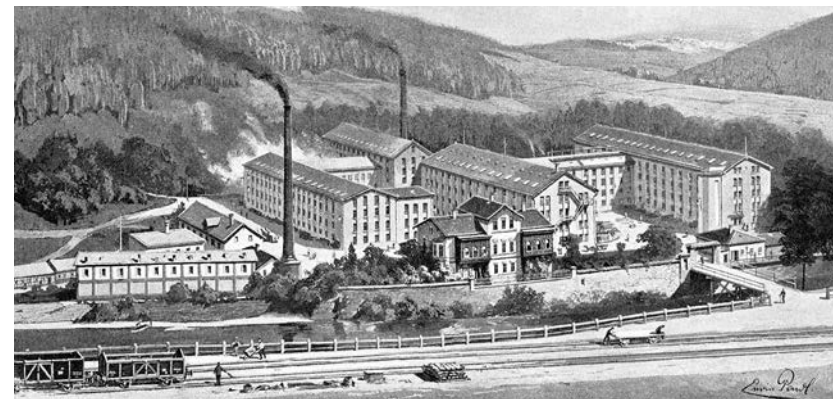
Rodina Placzků byla spřízněna mj. i s rodinou textilních magnátů Löw-Beerů. Alfred Placzek se narodil jako jedno ze sedmi dětí Barucha Placzka a jeho ženy Karoliny, rozené Löw-Beerové. PhDr. Baruch Placzek (1834 Hranice na Moravě – 1922 Brno) patřil k předním moravským židovským intelektuálům. V letech 1860–1905 zastával funkci brněnského rabína a v letech 1884–1922 byl posledním moravským zemským rabínem. V soukromí se věnoval vědě na amatérské úrovni, přátelil se s Johannem Gregorem Mendlem, dopisoval si s Charlesem Darwinem o evoluční teorii, později měl vliv na svého vnuka Georga Placzka. Karolina Placzková (1844 Boskovice – 1914 Brno) byla dcerou Jacoba Arona Löw-Beera a jeho ženy Johanny Henrietty, rozené Grünbaumové (1816–1895).

Jacob Aron Löw-Beer (1811 Boskovice – 1886) byl spoluzakladatelem a majitelem firmy *Aron et Jakob Löw-Beer*, od roku 1854 se sídlem v Brněnci. Od roku 1864 podnik užíval nové označení *Aron und Jakob Löw-Beer's Söhne*. V roce 1877 firma expandovala do Brna a koupila tovární budovy firmy *Gebrüder Popper* na ulici Václavská (tehdejší Ugartova č. 2). Zde měla úpravnu látek a tiskárnu.

19 CHYTKOVÁ, Eva. pozn. 6, s. 38.

20 Rozhovor s Tonym Placzkem, nar. 1939, synem Fritze Placzka. Brno, Vila Löw-Beer, červenec 2015.

21 CHYTKOVÁ, Eva. pozn. 6, s. 38, transport před 15. únorem 1940.

Veduta továrny firmy Aron und Jakob Löw-Beer's Söhne v Brněnci z roku 1897, v popředí rodinná vila z roku 1871. (reprodukce z publikace *Gross Industrie Österreichs*, Vídeň 1898, s. 117)

Od roku 1885 vedli podnik Jonas (1845 Boskovice – 1924 Brno) a Arnold (1852 Vídeň – 1922 Brno) Löw-Beerové. Jonas²² byl bratrem Karoliny Placzkové. Od roku 1892 byla firma členem Společnosti pro dodávky vojenského sukna na uniformy eráru *Offermann a spol.* Koncem 19. století byla firma nesmírně úspěšná a ve svých čtyřech závodech (Brněnec – Eliščíno údolí, Brněnec, Brno a Rozhraní) zaměstnávala na 1500 lidí. V roce 1931 zřídila pobočný závod v Německu v Chotěbuzi (až do roku 1938) a vlastnila další malé podniky ve Francii, Německu a prodeju ve Vídni. Zboží bylo exportováno nejen do řady evropských států, ale i do jižní Afriky a jižní Ameriky.²³

Na počátku 20. století se v Brně obchodně, ale i společensky stýkali vzájemně spříznění představitelé firem *Skene a Co.*, *Aron und Jakob Löw-Beer's Söhne* a *Moses Löw-Beer*. Nejmladším bratrem Arona a Jakoba Löw-Beera byl Moses,

22 Jonas a Arnold Löw-Beerové byli tzv. vlastníci (druzí bratřanci). Jonas Löw-Beer patřil k významným brněnským podnikatelům (prokurista firmy *Aron und Jakob Löw-Beer's Söhne*, prezident správní rady Moravské eskomptní banky, člen správní rady Akciové společnosti starobrněnských kožedělných závodů), předsedal spolku Starobrněnské ohřívárny, angažoval se ve správě města Brna a aktivně se podílel na náboženském životě židovské obce (např. člen pohřebního spolku *Chevre kadisha*). Jonasovi a Lině (1854–1926) Löw-Beerovým patřil dům č. 104 na Hlínkách v brněnské vilové čtvrti Pisárky. Bezdělní manželé se věnovali charitativní činnosti, Jonas byl předsedou Ústředny pro sociální péči o uprchlíky (pro uprchlíky z Haliče a Bukoviny zřídil vývažovnu a jídelnu). Firma *Aron und Jakob Löw-Beer's Söhne* nechala na Veslařské ul. v Brně-Jundrově postavit na počátku 20. století kolonii pěti dělnických domků zvanou Linaheim (domy č. p. 176, 177, 178, 179 a 180). Obytné domy byly určeny přestárým dělníkům firmy, kteří měli odpracováno 25 až 30 let. Kolonie byla pojmenována právě po Jonasově manželce Lině. Jonas a Lina jsou pochováni na židovském hřbitově v Brně-Židenicích. Srov. VELEŠÍK, Vladimír (ed.). *Löw-Beerovy vily a historie jedné podnikatelské rodiny*. Boskovice a Svitavy: MAS Boskovicko a MAS Svitava, 2014, s. 36; ŠPUNAR, Petr a kol. *Židovský hřbitov v Brně-Židenicích a osudy lidí s ním spojené*. Brno: P. Špunar, 2006.

23 Historie firmy Aron und Jakob Löw-Beer's přehledně: VELEŠÍK, Vladimír. pozn. 22, s. 11–12, 31–39.

Jonas Löw-Beer, reprezentant firmy Aron und Jakob Löw-Beer's Söhne. (Archiv města Brna)

kteřý založil ve Svitávce stejnojmennou firmu. Mosesovi dědicové v druhé polovině 19. století rodinný textilní podnik významně rozšířili a angažovali se i v jiných výnosných průmyslových odvětvích. Podnik expandoval ze Svitávky do Brna, kde byla v roce 1862 postavena nová fabrika na Čechyňské ulici č. 14/16 (tehdejší Křenová ul. č. 76). V roce 1876 byla otevřena pobočka v pruské Zaháni (dříve Sagan, dnes Żagań, Polsko) a později ve Vídni (resp. ve Fischamendu u Vídně). V roce 1870 byl založen cukrovar v Záhorské Vsi na Slovensku (dříve Magyarfalú, Ungereiden, Uhorská Ves v Uhrách), který se stal jedním z největších a nejmoderněji vybavených závodů v Evropě.²⁴

Mosesovým vnukem byl Alfred Löw-Beer (1872 Vídeň – 1939 Stříbro), spoluvlastník svitáveckého podniku *Moses Löw-Beer* a také majitel vily na ulici Drobného č. 22 v Brně. Alfred patřil nejen k významným brněnským průmyslníkům, ale byl také veřejně činný (v místní správě byl náhradníkem městského zastupitelstva v Brně) a působil v různých profesních a zájmových sdruženích. Byl vedoucím představitelem Spolku vlnářských průmyslníků Moravy v Brně. V kuratoriu Moravského uměleckoprůmyslového muzea v Brně zastupoval brněnskou Obchodní a živnostenskou komoru, byl členem Středoevropského ústavu, spolku Panevropská unie v Brně a brněnského Rotary klubu.²⁵ Podle pozdějších vzpomínek jeho vnuka filosofa Ernsta Tugendhata byla celá rodina „*prodchnuta německou kulturou a mluvilo se zde v podstatě jen německy. Dědeček (Alfred Löw-Beer) byl v pravém smyslu slova německý kulturní nacionál*“.²⁶

Vilu na ulici Drobného č. 22 (tehdejší Parkstrasse/Sadová) koupil v roce 1913 Alfred Löw-Beer od dědiců jiného textilního podnikatele Moritze Fuhrmanna.²⁷

M. Fuhrmann si nechal postavit rodinnou vilu podle projektu vídeňského architekta Alexandra Neumanna (1861–1947) v tehdy oblíbeném secesním stylu. Obecní věstník pro zemské hlavní město Brno uvádí, že v jednopatrové vile byly čtyři byty celkem se 14 pokoji a 7 kabinetů, 3 kuchyněmi, 2 koupelnami a 6 záchody.²⁸ Alfred Löw-Beer nechal v polovině třicátých let dům částečně stavebně upravit (především prostor centrální schodišťové haly). Autorem úprav byl dvorní architekt rodiny Löw-Beerů Rudolf Lothar Baumfeld (1903–1988) z Vídně.²⁹

Horní část pozemku při ulici Černopolní daroval Alfred v roce 1929 své dceři Gretě po jejím sňatku s Fritzem Tugendhatem na stavbu rodinného domu, který novomanželům navrhl architekt Ludwig Mies van der Rohe (1886–1969). Alfred ostatně tuto ikonickou stavbu architektury 20. století také financoval.³⁰ Vila Tugendhat inspirovala výstavbu vily Gretina bratrance Ernsta v Brně-Pisárkách na Kalvodově ulici č. 8 podle projektu vídeňských architektů Rudolfa Baumfelda a Norberta Schlesingera (1908–1980).³¹

V roce 1940 zabavili Löw-Beerovu vilu Němci pro potřeby tajné státní policie (gestapa). Po roce 1945 byla vila znárodněna a v roce 1954 se stala majetkem československého státu. Od 50. let 20. století do roku 2012 zde sídlil domov mládeže. V současnosti je vila v majetku Jihomoravského kraje a ve správě Muzea Brněnska.

Mladý Alfred Löw-Beer. (soukromý archiv Margarete Libbert)

24 Srov. např. BŘEZINA, Vladimír. Firma Moses Löw-Beer a osudy jejích majitelů. In: *Průmysl, technika a exaktní vědy na Moravě a ve Slezsku: vybrané kapitoly z 19. a 20. století*. Brno: Technické muzeum v Brně, 2014. Acta Musei technici Brunensis, s. 130–137.

25 Ibid.

26 Srov. např. AMBROZ, Miroslav. Osudy některých významných brněnských textilních podnikatelů na pozadí událostí druhé světové války. In: *Brno – Moravský Manchester*. Brno: Moravská galerie, 2014, s. 80–97.

27 Není od věci zmínit, že rodina Placzků byla vzdáleně příbuzná i s rodinou Fuhrmannů. Sestra Alfreda Placzka Sarah si vzala za manžela Sigmunda Türkla a s ním měla syna Armina a dceru Valeriei. Valerie Sarah Türklová si vzala za muže Hanse Fuhrmanna, syna Moritze Fuhrmanna. S Hansem Fuhrmannem (1885 Brno – 1944 Osvětim, Polsko) měla syna Roberta a dceru Dorothy,

později známou pod uměleckým jménem Dorrit Dekk (1917 Brno – 2014 Velká Británie). Kolem roku 1921 Valerie Fuhrmann od manžela odešla i s dětmi do Vídně, Hans Fuhrmann zůstal kvůli podnikání. Podle dochovaných informací se rozvedli a Hans Fuhrmann se podruhé oženil s Ernou, rozenou Himmelreichovou (1895 Brno – 1944 Osvětim, Polsko). Valerie (později pod jménem Valerie Forman) jako jedna z mála přežila 2. světovou válku a na jejím svědectví jsou založené informace v databázi Yad Vashem o této rodině.

28 Uliční a zahradní průčelí zdobí secesní vegetabilní štukový dekor a ve spodní partii pásová rustika. Podobný dekor je užit i na stěnách a stropěch v interiérech včetně truhlářských konstrukcí. Secesní rostlinné motivy jsou také na keramické dlažbě a litinovém zábradlí schodiště.

29 Srov. ČERNOUŠKOVÁ, Dagmar. Vila Alfréda Löw-Beera. In: *Slavné brněnské vily: 77 domů s příběhem*. Brno: Foibos Books, 2013, s. 57–59.

30 Podrobně viz ČERNÁ, Iveta, ČERNOUŠKOVÁ, Dagmar a AMBROZ, Vladimír. *Mies v Brně: vila Tugendhat*. Brno: Muzeum města Brna, 2012.

31 ČERNÁ, Iveta. Vila Ernsta Löw-Beera v Pisárkách. In: *Slavné brněnské vily: 77 domů s příběhem*. Brno: Foibos Books, 2013, s. 192–194.

Zahradní průčelí vily Löw-Beer v Brně na Drobného č. 22 po památkové obnově v roce 2015.
(foto: Miroslav Zavadil)

V letech 2013–2014 prošla náročnou památkovou obnovou a v roce 2015 zde byla nainstalována stálá muzejní expozice s názvem *Svět brněnské buržoazie mezi Löw-Beer a Tugendhat*. Expozice představuje kapitoly z dějin architektury a životního stylu měšťanstva v Brně v období od druhé poloviny 19. století až do počátku 20. století. Pro veřejnost byla vila s expozicí zpřístupněna 16. ledna 2016.³²

Rodiny Placzků, Löw-Beerů, Fuhrmannů a Tugendhatů spoluvytvářely relativně uzavřený mikrosvět německy mluvících brněnských textilních podnikatelů židovského původu. V současnosti nám jejich působení připomínají v Brně a okolí četné stavby rodinných a nájemních domů, budovy továren a další místa. Vila Alfreda Löw-Beera na Drobného č. 22 byla kompletně památkově obnovena a funguje jako sídlo nové paměťové instituce, vila v Alexovicích se opravuje a lze si jen přát, aby se i další objekty spjaté s významnými textilními podnikateli dočkaly smysluplného využití.

³² Nejnověji např. HANÁK, Jaromír (ed.). *Vila Löw-Beer. Rodičovská vila Grety Tugendhat. Průvodce vilou*. Brno: Muzeum Brněnska, 2015.

PRAMENY A LITERATURA:

ČERNÁ, Iveta, ČERNOUŠKOVÁ, Dagmar a AMBROZ, Vladimír. *Mies v Brně: vila Tugendhat*. Brno: Muzeum města Brna, 2012. Edice publikací SDC-VT. ISBN 978-80-86549-22-4.

ČERNÁ, Iveta. Vila Ernsta Löw-Beera v Pisárkách. In: *Slavné brněnské vily: 77 domů s příběhem*. Brno: Foibos Books, 2013. ISBN 978-80-87073-62-9.

FASORA, Lukáš; Skene, Alfred (I.). In: *Biografický slovník poslanců moravského zemského sněmu v letech 1861–1918*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2012, s. 620–621. ISBN 978-80-7325-272-4.

GOTTVALD, Aleš. Kdo byl Georg Placzek (1905–1955). *Československý časopis pro fyziku*. 2005, 3, s. 275. ISSN 0009-0700.

GOTTVALD, Aleš. Znovuobjevený Georg Placzek (1905–1955). In: *Sborník Muzea Brněnska 2007*. Brno: Muzeum Brněnska, 2007, s. 32–47. ISBN 978-80-254-0372-3

HANÁK, Jaromír (ed.). *Vila Löw-Beer. Rodičovská vila Grety Tugendhat. Průvodce vilou*. Brno: Muzeum Brněnska, 2015.

CHYTKOVÁ, Eva. *Poslední léta. K problematice zániku ivančických Židů a židovské obce v období totalitních režimů*. Brno, 2015. Magisterská diplomová práce. Masarykova univerzita. Filozofická fakulta.

JANČÍK, Drahomír a KUBŮ, Eduard. „Arizace“ a arizátoři: drobný a střední židovský majetek v úvěrech *Kreditanstalt der Deutschen* (1939–45). Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-1016-7.

JANČÍK, Drahomír, KUBŮ, Eduard a Jan KUKLÍK. „Arizace“ a restituce židovského majetku v českých zemích (1939–2000). Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2003. Kurzy univerzitních extenzí z oboru historie. Studijní materiály. ISBN 80-7308-052-4.

SMUTNÝ, Bohumír. *Brněnští podnikatelé a jejich podniky 1764–1948. Encyklopedie podnikatelů a jejich rodin*. Brno: Statutární město Brno, 2012. Brno v minulosti a dnes. ISBN 978-80-86736-28-0.

VELEŠÍK, Vladimír (ed.). *Löw-Beerovy vily a historie jedné podnikatelské rodiny*. Boskovice a Svitavy: MAS Boskovicko a MAS Svitava, 2014. ISBN 978-80-260-6713-9.

INTERNETOVÉ ZDROJE:

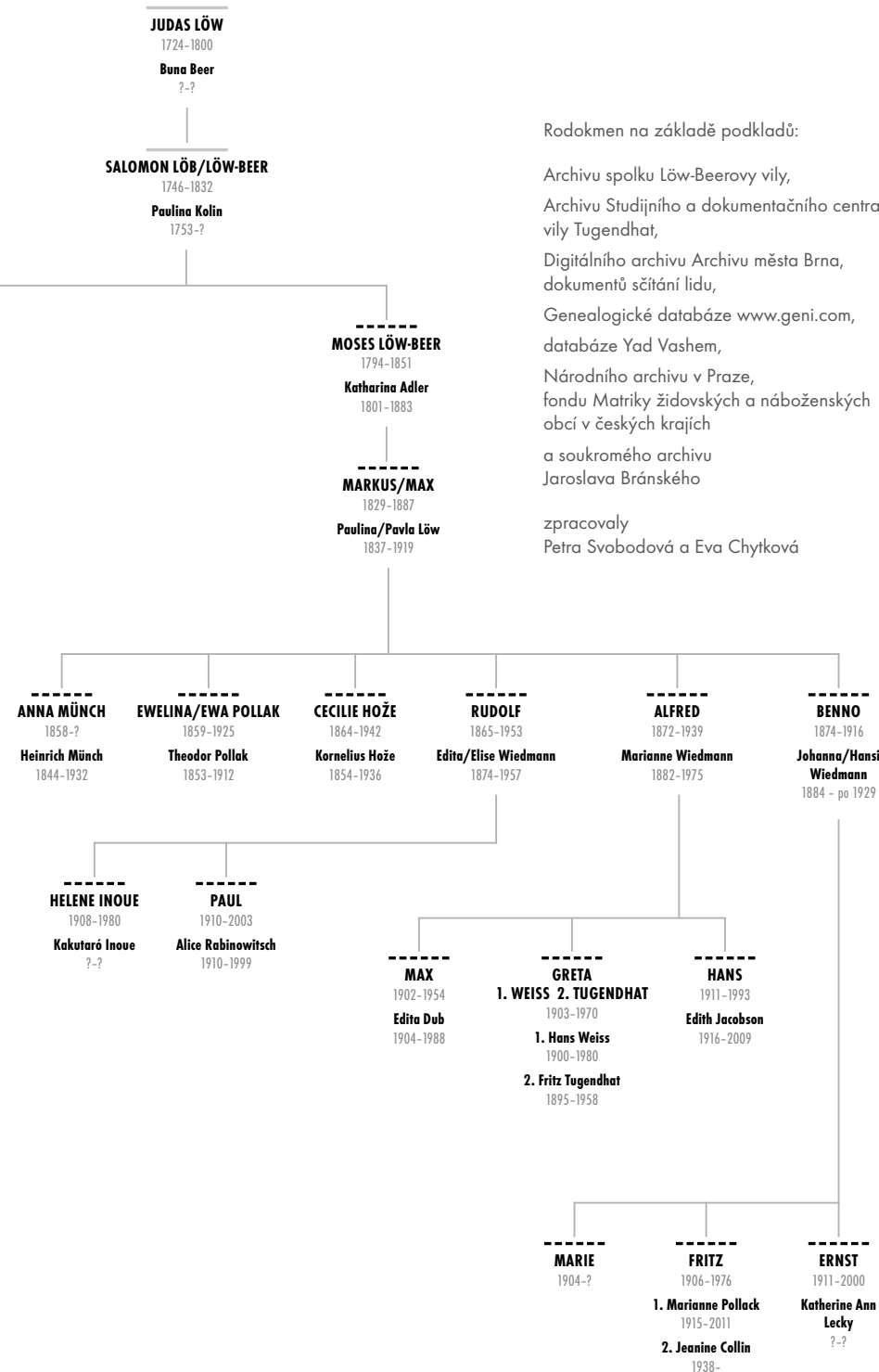
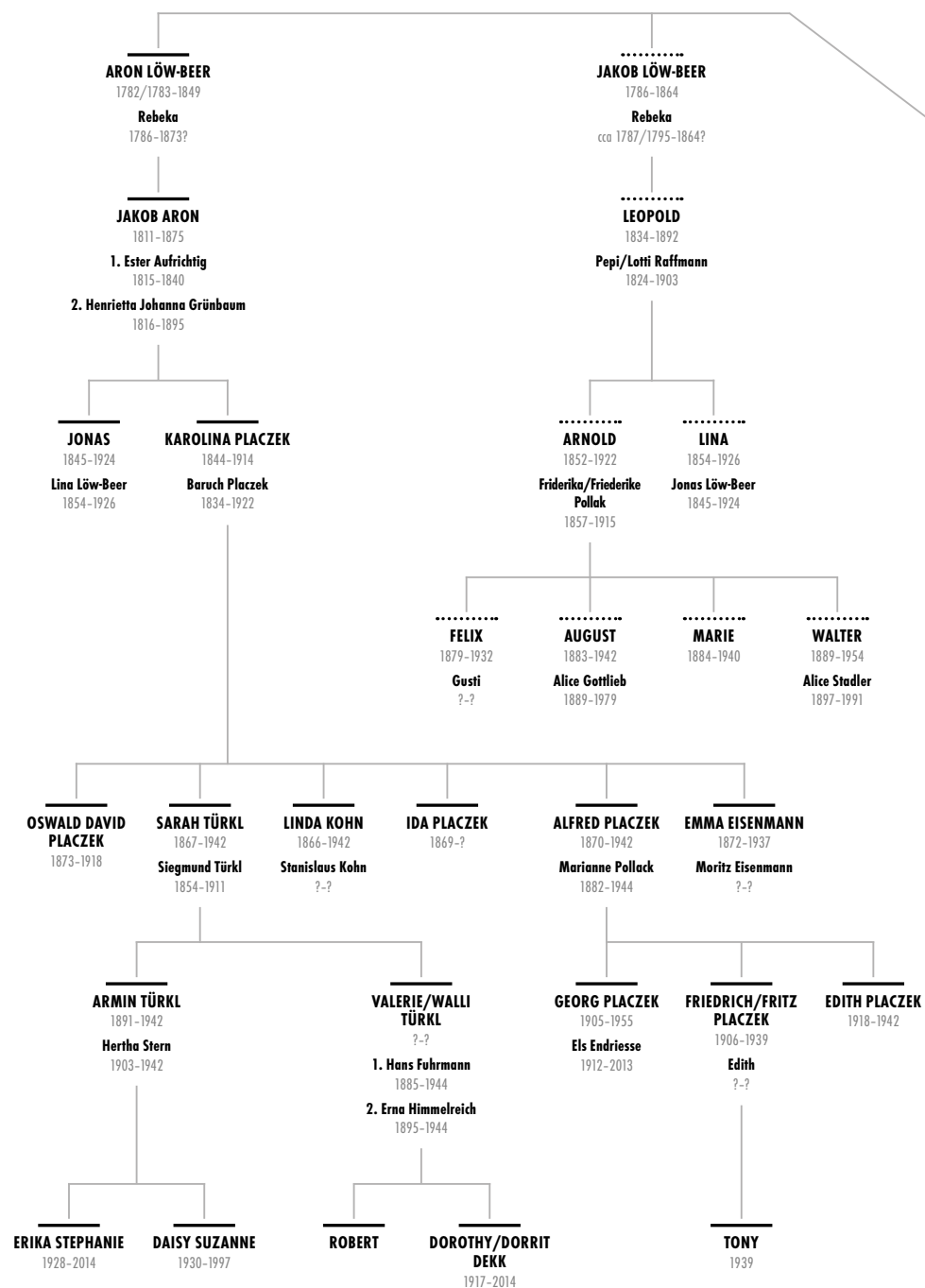
Holocaust.cz [online]. 2. 4. 2014 [cit. 3. 5. 2016]. Dostupné z: <http://www.holocaust.cz/databaze-obeti/>

The Guardian [online]. 7. 1. 2015 [cit. 3. 5. 2016]. Dostupné z: <https://www.theguardian.com/artanddesign/2015/jan/07/dorrit-dekk>

SMUTNÝ, Bohumil. Georg Placzek a rodina Placzkova, ivančické osobnosti světového významu. In: *Ivančice* [online]. 3. 10. 2005 [cit. 30. 4. 2016]. Dostupné z: <http://www.ivancice.cz/historie-placzek.php>

Yadvashem [online]. [cit. 3. 5. 2016]. Dostupné z: http://yvng.yadvashem.org/index.html?language=en&s_lastName=tuerkl&s_firstName=armin&s_place=

ORIENTAČNÍ RODOKMEN RODIN PLACZEK A LÖW-BEER

Rodokmen na základě podkladů:

Archivu spolku Löw-Beerovy vily,
Archivu Stúdiijního a dokumentačního centra
vily Tugendhat,
Digitálního archivu Archivu města Brna,
dokumentů sčítání lidu,
Genealogické databáze www.geni.com,
databáze Yad Vashem,
Národního archivu v Praze,
fondu Matriky židovských a náboženských
obcí v českých krajích
a soukromého archivu
Jaroslava Bránského

zpracovali
Petra Svobodová a Eva Chytková

PRO LES NEVIDĚT STROMY JINÝ SVĚT SBĚRATELE FRITZE LÖW-BEERA¹

Dagmar Černoušková – Iveta Černá

„Jak pravděpodobně víte, nikdy jsem nestudoval dějiny umění a jsem skutečným diletantem. Během desetiletí jsem poznal hodně kunsthistoriků a mnohokrát jsem se přesvědčil, že mnozí ‚pro les nevidí stromy‘. Jinými slovy řečeno, studovaná metodika se soustřeďuje na jednotlivosti, a to naproti tomu vede obvykle k určitému druhu slepoty oproti celkovému vjemu. Pro mne je ale vždy první celkový vjem nejvíce určujícím a vždy jsem si s tím dobře vystačil. Většina kunsthistoriků umí rozlišit originály od falzifikátů pouze tehdy, když v ‚lese‘ dekorů naleznou jeden zcela nepatřičný ‚strom‘, ale stává se velmi často, že stromy jsou navzájem stejné, přesto, že jejich přiřazení, proporce apod. vyvolávají ‚falešný zvuk‘, který kunsthistorik ‚necítí‘.“ Tuto výstižnou reflexi formuloval Fritz Löw-Beer v jednom z dopisů necelý rok před smrtí.² Jiným světem nazval v ohlédnutí za svým životem ten, ve kterém byla na kontinentu ještě světovým jazykem francouzština, a do kterého se narodil 1. července 1906 v moravském městečku Svitávka.³ Ve vlastním jiném světě žil díky svému zaujetí asijským uměním, o které nebyl ve dvacátých až třicátých letech 20. století na Západě příliš velký sběratelský zájem. Fritz Löw-Beer patřil k prvním sběratelům v Evropě, pohybujícím se v tomto neznámém terénu.

Fritz Löw-Beer ve svém bytě, domácím muzeu, ve Velké vile, asi polovina 30. let 20. století.
(archiv spolku Löw-Beerovy vily)

On sám se stal postupem času jedním z předních znalců v této oblasti umění a jeho sbírka dosáhla světové úrovně i věhlasu.⁴

Předkové německo-židovské průmyslnické rodiny Löw-Beerů přišli do Svitávky snad již na přelomu 17. a 18. století z Boskovic a koupili zde dolní mlýn s valchou. Na místě valchy vybudoval Moses Löw-Beer v roce 1839 přádelnu vlny a poté tovární areál. V roce 1853 převzali firmu synové Max, Josef a Šalamoun a od roku 1858 získali oprávnění k výrobě vlněného zboží. Další továrny pak založili v nedalekém Rozhraní, v Alžbětíně údolí v Brněnci, v Jimramově, v Brně, ale i v Zahání, v Německu a v Rakousku.⁵ Na sklonku 19. století převzali firmu

1 Fritz Löw-Beer (1906–1976) byl bratranec Grety Tugendhatové. Od konce dvacátých let 20. století se věnoval sběratelství východoasijského umění. Postupem času se stal jedním z předních znalců v této oblasti umění a jeho sbírka dosáhla světové úrovně a věhlasu. Původně byla uložena v tzv. Velké Löw-Beerově vile ve Svitávce. Autorem úprav „domácího muzea“ z r. 1934 byl vídeňský architekt Rudolf Baumfeld. Ten také v r. 1935 navrhl spolu s Norbertem Schlesingerem pro Fritzova bratra Ernsta vilu v brněnské čtvrti Pisárky, která svým velkorysým řešením poněkud připomíná vilu Tugendhat. Baumfeld je zřejmě také autorem některých interiérových úprav z r. 1934 v brněnské secesní vile Gretina otce, Alfreda Löw-Beera.

Text byl publikován v r. 2009 ve sborníku věnovaném historiku umění Lubomíru Slavičkoví – viz ČERNOUŠKOVÁ, Dagmar a ČERNÁ, Iveta. Pro les nevidět stromy. Jiný svět sběratele Fritze Löw-Beera. In: ORBIS ARTIUM. K jubileu Lubomíra Slavička, Brno: Masarykova univerzita, 2009, s. 755–765.

2 Dopis Fritze Löw-Beera z 2. 5. 1975 Editě Strässerové z muzea laků v Kolíně. Viz PRÜCH, Margarete. „Ich war doch in eine ganz andere Welt geboren...“ Zum Leben und Lebenswerk Fritz Löw-Beers. In: Im Zeichen des Drachen. Von der Schönheit chinesischer Lacke. Hommage an Fritz Löw-Beer. München: Hirmer Verlag, 2006, s. 25 a 224.

3 Dopis Fritze Löw-Beera z 25. 2. 1970 Beatrix von Ragué z Muzea pro východoasijské umění v Berlíně. Ibid, s. 13 a 224.

4 Velká část sbírky Fritze Löw-Beera je uložena v Linden Muzeu ve Stuttgartu. Ke stému výročí jeho narození zde byla uspořádána výstava nazvaná „Ve znamení draka – o kráse čínských laků“, kterou doprovodil reprezentativní katalog. KOPPLIN, Monika. Im Zeichen des Drachen. Von der Schönheit chinesischer Lacke. Hommage an Fritz Löw-Beer. München: Hirmer Verlag, 2006.

5 Viz Aron und Jacob Löw-Beer's Söhne. K. K. Priv. Elisenthaler Spinnfabrik Elisenthal, Brünnlitz, Brünn und Rösslein. In: Die Gross-Industrie Oesterreichs 4. Wien, 1898, s. 117–118; HLUŠIČKOVÁ, Hana. Technické památky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha: Libri, 2003, s. 613–614; MYŠKA, Milan a kol. Historická encyklopedie podnikatelů Čech, Moravy a Slezska do poloviny XX. století. Ostrava: Ostravská univerzita, 2003, s. 283–284; ČERNOUŠKOVÁ, Dagmar a ČERNÁ, Iveta. Velká Löw-Beerova vila a Malá Löw-Beerova vila. In: Slavné vily Jihomoravského kraje. Praha: Foibos, 2007, s. 32–38; KREJCAR, Pavel. Městys Svitávka. Boskovické noviny III, březen 2007, s. 6; dále viz též www.svitavka.com

sourozenci Rudolf, Alfred a Benno. Tito tři bratři se oženili se třemi sestrami Wiedmannovými z Vídně: Rudolf s Editou, Alfred s Marianne a Benno s Hansi. Rudolf a Benno s rodinami bydleli ve Svitávce v tzv. Velké vile, Alfred si v přilehlém parku postavil tzv. Malou vilu.⁶ Benno (1874–1916) s Hansi (Johannou, sňatek 1903) měli tři děti: Marii (nar. 1904), Fritze-Bedřicha (nar. 1906) a Ernsta-Arnošta (nar. 1911).⁷ O děti se starají tři guvernanky z Anglie, Francie a Rakouska, a tak je pro ně přirozené, že vyrůstají v tříjazyčném prostředí. Fritz odmalíčka miluje rychlá auta, jichž rodina vlastní více. Autem ho řidič vozí i do Brna do školy. Dle přání otce měl právě on jednou převzít firmu. Když mu bylo deset let, otec umírá a matka se po jeho smrti vrací zpět do Vídně. Děti zůstávají ve Svitávce v péči strýce Rudolfa a matku ve Vídni často navštěvují. Tam také Fritze poprvé okouzly čínské umělecké předměty, které nabízel Försterův obchod na Uhelném trhu.⁸ Doslova ho fascinovala jasná řezaná červeň, typická pro čínské laky. Vytvářel se tak jeho vztah k dalekému světu, který jej uchvátil. Prvořadé však bylo vzdělání. V šestnácti letech odchází Fritz studovat do anglického Leedsu, kde se stává textilním inženýrem. V Anglii také získává nové podněty v oblasti čínského umění. Po návratu do Svitávky je však pohlcen tvrdou realitou, umocněnou ještě rozšířením továrny v letech 1925–1929.⁹ Nikdo tam nevěří, že by Fritz měl firmu převzít a on dělá vše pro to, aby dostal své pověsti. Oddává se hlavně rychlým autům a se svým kompresorovým mercedesem podniká daleké cesty po Evropě. Společnost mu dělají bratr Ernst, kamarád ze studií v Leedsu Mathias a malíř František Řehořek.¹⁰ V té době také Fritz začíná fotografovat na stereo diapozitivy, které samy o sobě představují znamenitou sbírku.

Koncem roku 1933 vstupuje do Fritzova života Marianne Pollacková (nar. 1915), se kterou se po šesti měsících ožení. Marianne se vzdává studia medicíny v Praze, odkud také pochází, a věnuje se kunsthistorii. Zajímá se o Fritzovu sbírku a učí se poznávat východoasijské umění. Novomanželé se nastěhují do tzv. Velké vily ve Svitávce, v jejímž horním patře Fritz instaluje svou sbírku. Její architektonický rámec tvořily interiéry navržené v roce 1934 Rudolfem Baumfeldem. Tento vídeňský architekt židovského původu spolupracoval s brněnským architektem

Ernstem Wiesnerem, jehož prostřednictvím se zřejmě spřátelil s Fritzem a Ernstem Löw-Beerovými, kteří mu ve Svitávce poskytli úkryt na útěku před nacismem.¹¹ Baumfeld ve Velké vile ve Svitávce upravil interiér „čínského“ pokoje v duchu jakéhosi „domácího“ muzea a také celý byt Fritze Löw-Beera.¹² Duch orientu se promítl i v úpravě okrasné zahrady kolem tzv. Velké vily, kde byly vysazeny magnólie a sakury pocházející z Číny a byl zde i „lusthaus“ v podobě slaměného japonského domečku.¹³

Baumfeldův pobyt ve Svitávce však vyústil v mnohem výraznější spolupráci s rodinou Löw-Beerů. V roce 1935 navrhl Rudolf Baumfeld s Norbertem Schlesingerem, se kterým sdílel ve Vídni společnou kancelář,¹⁴ rodinnou vilu pro Fritzova bratra Ernsta Löw-Beera na Kalvodově ulici v Brně. Stavba v exponované lokalitě na jižním svahu Pisárek poněkud připomíná svou noblesou, plynulým uspořádáním obytného prostoru a vytříbenými detaily vilu Tugendhat, byť v celkových uměleckých i technických dimenzích její úroveň nedosahuje.¹⁵ Přesto se však tento objekt s vestavěným nábytkem a obklady z třešňového dřeva či elegantním osvětlením

6 Autorství tzv. Velké vily, postavené v letech 1900–1902, zůstává doposud neobjasněno. Tzv. Malá vila byla realizována podle projektu Josefa Nebelstényho v r. 1906. Viz ČERNOUŠKOVÁ, Dagmar a ČERNÁ, Iveta. pozn. 5, s. 32–38.

7 Archiv města Brna, fond B 1/39 – kartotéka domovského práva 1850–1948, krab. 216. V domovském listě Benno Löw-Beera je uvedena adresa bydliště Čechyňská 16 v Brně (zde byla brněnská továrna Löw-Beerů).

8 „A. Förster Alt China, ständige Ausstellung“ am Kohlmarkt Nr. 5. Viz PRÜCH, Margarete. pozn. 2, s. 14.

9 Fritzův strýc Rudolf Löw-Beer byl elektroinženýrem a v továrně měl vždy nejnovější techniku s důrazem na energeticky úspornou výrobu.

10 František Řehořek (1890–1982) pocházel z Boskovic a trvale žil a tvořil v obci Kořenec na Dražanské vrchovině. Absolvoval sochařskou a kamenickou školu v Hořicích a Akademii výtvarných umění v Praze. Jeho učitelem a celoživotním přítelem byl Otakar Kubín. Na přátelství Fritze Löw-Beera s malířem Františkem Řehořkem a na jeho časté návštěvy ve Svitávce vzpomíná také H. Klemšová – viz pozn. 11. Oba zůstali v kontaktu po dlouhá léta. Ibid, s. 15.

11 Život rodiny Löw-Beerů důvěrně znala Helena Klemšová (1921–2003), dcera hospodyně a správce v tzv. Velké vile. Vzpomínala, že architekt Baumfeld si přivezl pouze ohromnou bednu plnou knih a krásně vyřezávaný dřevěný krucifix. Také vzpomínala na pokoj „zařízený v čínském stylu“ a na Fritzovy sbírky, které poslal na výstavu do Amsterodamu a tak je vyvezl do Holandska. Viz magnetofonový záznam a přepis rozhovoru s H. Klemšovou z 5. dubna 2000, který je uložen v Muzeu města Brna, ve Studijním a dokumentačním centru ve vile Tugendhat (MuMB, SDC-VT). Za získání tohoto pramene patří dík Pavlu Krejcarovi, kronikáři městyse Svitávka. Pavlu Krejcarovi a Jiřímu Kolmačkoví ze Svitávky také autorky příspěvku děkují za cenné podněty a nemalou pomoc při studiu materiálů k dějinám rodiny Löw-Beerů a jejich vilám i továrně ve Svitávce.

12 Viz KAPFINGER, Otto. Victor Gruen und Rudi Baumfeld. Traumkarriere einer Partnerschaft; KATKOV, Norman. Erinnerungen an Rudi Baumfeld; Biographien, Rudolf Baumfeld (1903–1988). In: *Visionäre und Vertriebene. Österreichische Spuren in der modernen amerikanischen Architektur*. Berlin: Ernst & Sohn, 1995, s. 255–262, 281–283, 328–329. Unikátní soubor dobových fotografií Baumfeldem upravených interiérů Velké vily ve Svitávce se podařilo v r. 2014 získat a poprvé publikovat spolu s Löw-Beerovými vilami ze Svitávky. Viz VELEŠÍK, Vladimír (ed.). *Löw-Beerovy vily a historie jedné podnikatelské rodiny*. Boskovice a Svitavy: MAS Boskovice a MAS Svitava, 2014.

13 Vzpomínky H. Klemšové – viz pozn. 11.

14 Rudolf Baumfeld (1903–1988), absolvent vídeňské Techniky a mistrovské školy Clemense Holzmeistera na Akademii výtvarných umění. Během studia praktikoval mj. v ateliéru Ernsta Lichtblaua. V letech 1932–37 měl ve Vídni společný ateliér s Norbertem Schlesingerem (1908–1980); 1931–33 byl poradcem města Vídně v otázce bytové výstavby a v této souvislosti navrhl multifunkční nábytek; 1933–36 byl konzultantem firmy Julius Meinl a navrhl cca 12 jejích filiálek. V polovině třicátých let pobýval v Československu, kam také v srpnu 1938 uprchl před nacisty a s arch. Ernstem Wiesnerem snad spolupracoval na projektu stadionu pro Brno. Od března 1939 žil v Praze, odkud v květnu 1940 utekl přes Itálii do USA. Zde spolupracoval s kolegou ze studií Victorem Gruenem (1903–1980). Za zmínku stojí, že Baumfeld byl nadšeným sběratelem francouzských grafických tisků ze 17. stol., především Jacquese Callota, a svou sbírku před smrtí v r. 1988 odkázal Národní galerii ve Washingtonu. Viz Biographien, Rudolf Baumfeld (1903–1988), pozn. 12, s. 328–329.

15 Paralely s vilou Tugendhat lze spatřovat např. v proskleném průčelí piana nobile se zimní zahradou, kde je na podlaze také užit travertin ve velkém čtvercovém, šachovnicovitě kladeném formátu nebo v technickém zázemí.

od firmy Lobmeyr, atypickým kováním oken a dveří, až po moderní klimatizaci a exkluzivní střešní terasu s krásnou vyhlídkou, řadí k nejpozoruhodnějším vilovým stavbám nejen v Brně, ale na území někdejšího Československa vůbec. V souvislosti s osobnostmi jejich tvůrců jde u nás o výjimečný příklad vídeňské vilové a interiérové kultury dvacátých a třicátých let 20. století se zřejmými loosovskými reminiscencemi v mramorových a dřevěných plochách či živých barvách podlah a stěn. Inspiraci k této velkorysé a noblesní stavbě s moderním technickým záze-
mím poskytl snad vídeňský dům Beer na Wenzgasse v Hietzingu od Josefa Franka a Oskara Wlacha (1929) a zcela jistě také brněnská vila Fritzovy a Ernstovy sestřenice Grety Tugendhatové od Ludwiga Miese van der Rohe (1928–1930).

Rudolf Baumfeld je pravděpodobně také autorem dílčích interiérových úprav v secesní Löw-Beerově vile na Drobného, někdejší Sadové, ulici v Brně, která patřila Fritzovu a Ernstovu strýci Alfredu Löw-Beerovi, otci Grety Tugendhatové.¹⁶

Věhlasnou sbírku východního umění shromáždil berlínský oční lékař Adam August Breuer (1868–1944), který začal v roce 1899 v Londýně sbírat čínské a japonské laky.¹⁷ V roce 1926, kdy byla Breuerova kolekce vystavena, Fritz Löw-Beer teprve začíná. První velký exemplář, červeně lakovaný vyřezávaný stůl s motivy bájněho fénixe a draka (dynastie Ming, rané 15. stol.; od r. 1973 ve Victoria Albert muzeu v Londýně), koupil na doporučení již zmíněného vídeňského obchodníka s uměním A. Förstera. Na jaře 1937 Fritz Löw-Beer poprvé představil část své sbírky na výstavě uspořádané Rakouským muzeem umění a řemesel (dnes Muzeum užitého umění) a Spolkem přátel asijského umění a kultury sídlícím ve Vídni. Spolu s ním vystavoval také rakouský antropolog a sinolog Otto Mäntchen-Helfen (1894–1969) a oba v tomtéž roce společně uveřejnili pět článků na téma „lakařství“.

Vynikající poradkyní a schopnou správkyní financí je Fritzovi jeho žena Marianne. Rok 1939 však osudově zasáhl do jejich životů. Rudolf Löw-Beer s rodinou odchází do Anglie a vedení firmy předává Fritzovi, který svůj úkol plní, ale i on po několika měsících Svitávku opouští. S Marianne odjíždějí do Holandska, kde právě probíhá výstava Fritzovy sbírky. Díky tomu jim pomocnou ruku podává

konzervátor a vedoucí východoasijského oddělení Muzea v Amsterdamu Hermann Visser. Ten již v roce 1938 publikoval delší článek k historii čínského císařského „dračího trůnu“, který získal Fritz Löw-Beer v roce 1928 od obchodníka s uměním Leo Wanniecka z Paříže.¹⁸ Trůn, k němuž náležel paraván (dynastie Qing, poslední třetina 17. stol.; od r. 1972 v Muzeu pro východoasijské umění v Berlíně) a již zmíněný červeně lakovaný vyřezávaný stůl s motivy bájněho fénixe a draka, hrály také ústřední roli v uspořádání interiéru v patře tzv. Velké vily ve Svitávce.¹⁹

V den vypuknutí druhé světové války opouštějí Fritz a Marianne Evropu na parníku Athenia, který vyplul 1. září 1939 z Velké Británie do Kanady.²⁰ Loď je 3. září torpedována ponorkou německého námořnictva, ale většina pasažérů je zachráněna.²¹ Fritz se dostal do Irska, Marianne do Skotska a po pěti dnech se setkávají. Koncem roku 1939 oba konečně dorazí do Kanady a žijí v Montrealu, kde se téměř dva roky marně snaží získat víza do USA.²² V New Yorku se pak Fritz setkává s přítelem Otto Mäntchen-Helfenem. Jejich společně plánované dílo, publikace o čínských lacích, však pro velké názorové rozdíly nevznikne.

16 Analogie některých interiérových prvků a detailů v tzv. Velké vile ve Svitávce a v Löw-Beerově vile v Brně jsou zcela zjevné. Löw-Beerova vila na ul. Drobného byla postavena v letech 1903–1904 snad podle projektu vídeňského architekta Alexandra Neumanna (Alfred Löw-Beer ji koupil v r. 1913). K objektu patřil rozsáhlý pozemek, sahající až k ul. Černopolní, kde si dala v letech 1929–1930 postavit rodinnou vilu Alfredova dcera Greta. Löw-Beerova i Tugendhatova vila s tímto pozemkem tak tvořily jeden územní celek. Viz ČERNOUŠKOVÁ, Dagmar a ČERNÁ, Ivetta. *Löw-Beerova vila a Vila Ernsta Löw-Beera*. In: *Slavné brněnské vily*. Praha: Foibos 2006 a 2008, s. 27–28, 103–105; ČERNOUŠKOVÁ, Dagmar a ČERNÁ, Ivetta. pozn. 5, s. 32–38; ZATLOUKAL, Pavel. *Brněnská architektura 1815–1915: průvodce*. Brno: Obecní dům, 2006, s. 162; ČERNOUŠKOVÁ, Dagmar. *Vila Ernsta Löw-Beera v Brně*. In: *Rodinné domy Löw-Beerů*. Brněnec, Brno, Svitávka. Brno: Muzeum Brněnska, 2016, s. 74–81.

17 Viz JIRKA-SCHMITZ, Patrizia. A. A. Breuer (1864–1944). Ein Sammler ostasiatischer Kunst. *Mitteilungen der Deutschen Gesellschaft für Ostasiatische Kunst*, Nr. 7, April 1994, s. 15n. K prvním sběratelům východoasijského umění patřil Gustav Jacoby (1856–1921), který byl zaměřen na japonské laky a svou sbírku v r. 1919 daroval berlínskému muzeu. Další informace např. na webových stránkách Státních muzeí Berlín – viz <http://www.smb.museum/home.html>

18 Leo Wannieck (1875–1954) byl synovcem Friedricha Wanniecka (1838–1919), zakladatele známé brněnské strojírně, která patřila k předním závodům svého druhu v monarchii. Měl domovské právo v Brně, z něhož vyplývá, že v březnu 1897 byl odveden k námořnímu sboru v Pule, kde sloužil jako desátník 8. pěšího pluku a od září 1914 nastoupil jako dobrovolník k 1. pluku francouzské cizinecké legie. Jako povolání bylo uvedeno „dovozce a vývozce plodin“. Jeho žena Marie Magdalena roz. Pereaultová pocházela z Barberier ve Francii a v brněnském domovském listě byla uvedena i jejich pařížská adresa: Colonie Tchecoslovaques, 43 Rue de Richelieu. Viz Archiv města Brna, fond B 1/39 – kartotéka domovského práva 1850–1948, krab. 400; MYŠKA, Milan a kol. pozn. 5, s. 493–495.

19 K těmto uměleckým předmětům podrobněji viz Katalog Löw-Beerovy sbírky KOPPLIN, Monika. (Hrsg.), pozn. 4, s. 121–123 (č. kat. 46), s. 203–206 (č. kat. 101). Jejich umístění v interiéru ve Svitávce viz *Ibid.*, s. 16 – obr. 7 a s. 42–43 – obr. 22 a dále viz též BOECKL, Matthias (Hrsg.). *Visionäre und Vertriebene. Österreichische Spuren in der modernen amerikanischen Architektur*. Berlin: Ernst & Sohn, 1995, obr. na s. 260.

20 Matka Marianny a další členové rodiny Pollacků byli zavražděni v Osvětimi, bratr zahynul jako válečný pilot. Marianne a její sestra jako jediné přežily díky útěku do Ameriky. V koncentračních táborech zahynuli i někteří příslušníci rodiny Löw-Beerů a spřízněné rodiny Tugendhatových. Rodina Fritzovy sestřenice Grety Tugendhatové patřila naopak k prvním židovským uprchlíkům, když opustila Československo už v květnu 1938.

21 Parník s 1102 cestujícími byl bez varování potopen německou ponorkou U-30 a 128 osob zahynulo (údaje o počtu pasažérů i obětí uváděné v různých zdrojích se liší). Viz FREYER, Paul Herbert. *Smrt na všech mořích*. Praha: Naše vojsko, 1982, s. 12–14, 314–315. Na lodi Athenia byl také mladíček Čechoslovák Thomas Messer (nar. 1919 v Bratislavě), později dlouholetý ředitel Guggenheimova muzea v New Yorku. Oba muži se zřejmě osobně nikdy nesetkali, ale jejich jména se ocitla v těsné blízkosti v novinách, kde byl uveřejněn seznam zachráněných pasažérů z Athenie. Z tohoto seznamu vyplývá, že na lodi cestoval i Fritzův bratr Ernst (Marianino jméno není v televizním záběru vidět). Viz Thomas M. Messer. *Můj život s Guggenheimem* [dokumentární film]. Režie Jana Chytilová. Česko. 2007. Za naskenování tohoto záběru autorky příspěvku děkují Noře Obrtelové z České televize Brno.

22 Sběrka byla odeslána z Holandska do New Yorku už v polovině r. 1939 a peripetiemi si prošel slavný trůn, který měl být ozdobou výstavy v Arden Gallery. Daily Telegraph psal ve svém úvodu o „honbě za dračím trůnem“, který se ztratil a po šíleném hledání v newyorských docích byl po několika dnech nalezen zabalený v kartonu na molu. Viz PRŮCH, Margarete. pozn. 2, s. 21–22.

Marianne mezitím začíná opět studovat medicínu ve Stanfordu v Kalifornii a Fritz za ní rád jezdí napříč Amerikou, protože tak může realizovat svou vášeň pro rychlá auta. V červenci 1941 přichází na svět první dítě, syn Petr, avšak rodinnou pohodu brzy poznamená tragédie. Na Štědrý večer 1941 se jejich chůva s Petrem stává obětí neštěstí a chlapec umírá.²³ Marianne přerušila studium medicíny, začala hodně cestovat a vyhledávat hodnotná čínská díla. Na Fine Arts Institute v New Yorku studovala dějiny východoasijského umění, a mezitím se v říjnu 1942 narodil syn Anthony a v listopadu 1944 syn John. „*Já cestovala, Fritz zůstával doma s dětmi. Posílala jsem mu fotky objektů, a on rozhodoval, zda je koupíme nebo ne. Žila jsem zajímavý život.*“²⁴

V létě 1944 otevřeli Fritz a Marianne Löw-Beerovi společně s Walterem Hochstädterem,²⁵ malou galerii čínského umění na 57. ulici v New Yorku. Díky zkušenostem zcestovalého Hochstädtera vydělávali Löw-Beerovi jak získanými novými znalostmi, tak finančně. Obchodu se dobře daří i proto, že mnohá americká muzea začínají budovat nebo rozšiřovat své východoasijské sbírky a často spoléhají na dobrozdání Fritze Löw-Beera a Waltera Hochstädtera. Později oba také publikují, Löw-Beer píše o čínských lacích střední a pozdní doby Ming a Hochstädter se věnuje porcelánu a keramice Shang, Chou a Han.²⁶ Ve čtyřicátých letech se Fritz Löw-Beer účastnil také několika větších výstav. Jedna z jeho nejobsáhlejších prezentací proběhla v Cooper Union Museum v New Yorku, kde vystavil téměř celou svou sbírku (52 předmětů).²⁷ V období studené války však došlo ke stagnaci obchodu s uměleckým zbožím z východní Asie a také názorové rozpory Fritze Löw-Beera a Waltera Hochstädtera ukončily jejich úzkou spolupráci. Manželé Löw-Beerovi se rozhodli pro návrat do Evropy.

V roce 1952 přijela celá rodina do Říma. Z původně plánovaného jednoho roku zde stráví celých deset let. Marianne se opět vrátí k medicíně a studium na římské univerzitě úspěšně dokončí. Fritz vědecky pracuje a publikuje, jeho sbírka zpočátku zůstává v depozitu. V roce 1954 se zúčastňuje velké výstavy v Benátkách, uspořádané na počest Marca Pola. Je to naposledy, kdy své laky vystavil, neboť se obával, že by se jeho uměleckým předmětům mohlo něco stát, a tato starost nebyla zcela bezdůvodná. Za pobytu v Itálii svou sbírku také již příliš nerozšiřoval a své

23 Ještě v rozhovoru 11. dubna 2006 vzpomínala Marianne Young na tuto blíže nespecifikovanou událost jako na nejhorší období svého života. Ibid, s. 23.

24 Viz rozhovor s Marianne Young z 11. dubna 2006.

25 Walter Hochstädter (nar. 1914) pocházel z židovské obchodnické rodiny z Augsburgu. Kniha čínských pohádek u něj už v osmi letech vzbudila zájem o východoasijskou kulturu, od patnácti let byl členem Čínského institutu ve Frankfurtu a v r. 1933 vstoupil do Společnosti východoasijského umění, založené v r. 1926 v Berlíně. Od r. 1934 se pohyboval mezi New Yorkem a Hongkongem, naučil se jazyk, měl dobré kontakty s čínskými obchodníky a výborně znal místní trh s uměním. Ibid, s. 23–26.

26 Soupis publikací obou badatelů a další literatura k tématu viz KOPPLIN, Monika. (Hrsg.). pozn. 4.

27 Muzeum bylo založeno v r. 1897 a do r. 1976 neslo název Cooper Union Museum for the Arts of Decoration. Poté bylo přejmenováno na Cooper-Hewitt, National Design Museum – viz www.cooperhewitt.com

okolí zaujal spíš „americkým závodákem“ Oldsmobil Rocket 88, který si přivezl z USA a který zde budil velkou senzaci. Při jedné z cest do Řecka poznal Fritz svou druhou ženu Jeanine. Společná životní pouť Fritze a Marianne tak skončila.²⁸ S Jeanine (nar. 1938) se Fritz stěhuje zpět do New Yorku a ani zde své sběratelské aktivity neobnoví. Od roku 1962 zůstává sbírka prakticky nedotčena a je uložena ve skladu na Manhattanu.

V šedesátých letech se Fritz Löw-Beer věnuje vědeckým publikacím a hodně času tráví na cestách, které financuje z prodeje některých „malých předmětů“. S Jeanine procestuje téměř celou Evropu a navštíví svou sestřenicí Gretu Tugendhatovou ve švýcarském St. Gallen. V letech 1967–1975 se také několikrát vrátil do své staré vlasti. Na rozdíl od strýce Rudolfa, který na českou půdu již nikdy nevstoupil, Fritz zajížděl rád především do Svitávky, kde se stýkal s bývalými přáteli i zaměstnanci firmy. Nedostatek osobní svobody v Československu vnímal pouze v tom, že musel svůj příjezd hlásit na policii, jejíž chování mu připomínalo duch staré rakousko uherské monarchie. V jednom ze svých dopisů tento „fenomén“ trefně vystihl. „*Kde tento duch měl svůj původ, nevím, možná vycházel z množství a rozdílností národů žijících v habsburské říši, kde přísné trvání na dodržování paragrafů bylo často shledáno neproveditelným.*“

V roce 1973 se Fritz s Jeanine přestěhoval do Paříže, kterou si zvolil hlavně proto, že „*se zde přece jen nachází trochu čínského umění*“ a že je to blízko do Londýna. Jeanine v Paříži začíná studovat, Fritz hodně čte a s vnějším světem udržuje kontakt prostřednictvím bohaté korespondence.²⁹ Z jeho dopisů je zřejmé, že se více uzavírá sám do sebe a zpochybňuje svoji činnost sběratele. „*„Sběratelství“ v podstatě ničí, i když např. v mém případě začínalo přáním vlastnit „krásu“... Naše „civilizace“ ovlivňuje ale též „vidění“ a tím pochopitelně v podstatě jakýkoli „umělecký úsudek“... „Vidím“ ještě trochu, ale stojím již stranou moderního života.*“ Tyto své úvahy formuloval v dopise Beatrix von Ragué, kterou poznal v padesátých letech a velmi si jí vážil. Zřejmě díky její osobnosti ve své závěti ustanovil, že slavný „dračí trůn“ a vyřezávaná lakovaná podnožka budou předány berlínskému muzeu.³⁰

Snahy odkoupit sbírku Fritze Löw-Beera se datují již od konce šedesátých let. V roce 1975 vyslovila poptávku aukční síň Christie's a koncem téhož roku také Linden Museum ve Stuttgartu. Fritz Löw-Beer tyto nabídky odmítl s tím, že svou sbírku postupně likviduje a jeho ceny jsou příliš vysoké a navíc jsou všechny laky uskladněny v New Yorku. V posledních letech života se zabývá hlavně otázkou vlastního bytí, stahuje se do svého vnitřního světa a jeho pohled směřuje zpět. Těžce snáší chátrání těla, jeho věk je mu nepříjemný a jeho vnější styky ustávají.

28 V r. 1967 se Fritz s Jeanine oženil. V témže roce se provdala také Marianne za lékaře Dr. Younga, který v r. 2005 zemřel. Ona doposud žije v New Yorku.

29 Korespondence Fritze Löw-Beera se sběrateli a kurátory muzeí je kromě soukromých archivů uložena převážně v muzeích ve Stuttgartu a v Münsteru. Ibid, s. 223–240.

30 prof. Dr. Beatrix von Ragué (1920–2006) byla v letech 1966–1983 ředitelkou Muzea pro východoasijské umění v Berlíně.

„Kolem a kolem se okruh mých zájmů během těch roků silně zúžil. Času bych měl dost, ale chybí mi energie. Často myslím na smrt... Jde přitom, myslím si, ne o to, kdy, ale jak... Ale jak bych reagoval na časově omezený ‚rozsudek smrti‘, to nevím.“ Tato slova napsal Fritz Löw-Beer deset dní před smrtí. Umírá 17. ledna 1976 ve svém pařížském bytě a je pochován na tamním hřbitově Pére Lachaise.

Prakticky celou sbírku Fritze Löw-Beera získává Linden Museum ve Stuttgartu díky zdařené akvizici v roce 1978. Její součástí jsou i cenné černobílé archivní fotografie laků, vědecké publikace, speciální tisky, příspěvky od kolegů-sběratelů a řada dalších jedinečných předmětů.³¹

PRAMENY A LITERATURA:

Rozhovor s H. Klemšovou, dcerou hospodyně a správce v tzv. Velké vile Löw-Beerů ve Svitávce. Svitávka. 5. dubna 2000. Magnetofonový záznam a přepis rozhovoru je uložen v Muzeu města Brna, ve Studijním a dokumentačním centru ve vile Tugendhat (MuMB, SDC-VT).

Aron und Jacob Löw-Beer's Söhne. K. K. Priv. Elisenthaler Spinnfabrik Elisenthal, Brünnlitz, Brünn und Rössrein. In: *Die Gross-Industrie Oesterreichs* 4. Wien, 1898, s. 117–118.

Thomas M. Messer. *Můj život s Guggenheimem* [dokumentární film]. Režie Jana CHYTILOVÁ. Česká republika. 2007

ČERNOUŠKOVÁ, Dagmar a ČERNÁ, Iveta. Velká Löw-Beerova vila a Malá Löw-Beerova vila. In: *Slavné vily Jihomoravského kraje*. Praha: Foibos 2007. Slavné vily. ISBN 978-80-87073-02-5.

ČERNOUŠKOVÁ, Dagmar a ČERNÁ, Iveta. Löw-Beerova vila a Vila Ernsta Löw-Beera. In: *Slavné brněnské vily*. Praha: Foibos 2006 a 2008. ISBN 80-903661-5-5.

FREYER, Paul Herbert. *Smrt na všech mořích*. Praha: Naše vojsko, 1982. Fakta a svědectví.

HANÁK, Jaromír (ed.). *Rodinné domy Löw-Beerů. Brněnec – Brno – Půlpečen – Svitávka*. Brno: Muzeum Brněnska, 2016. ISBN 978-80-906196-6-1.

HLUŠIČKOVÁ, Hana. *Technické památky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha: Libri, 2003. ISBN 80-7277-042-4.

JIRKA-SCHMITZ, Patrizia. A. A. Breuer (1864–1944). Ein Sammler ostasiatischer Kunst. *Mitteilungen der Deutschen Gesellschaft für Ostasiatische Kunst*, Nr. 7, April. 1994, s. 15n.

KAPFINGER, Otto. Victor Gruen und Rudi Baumfeld. Traumkarriere einer Partnerschaft. In: *Visionäre und Vertriebene. Österreichische Spuren in der modernen amerikanischen Architektur*. Berlin: Ernst & Sohn, 1995, s. 255–262. ISBN 3-433-02445-6.

KATKOV, Norman. Erinnerungen an Rudi Baumfeld; Biographien, Rudolf Baumfeld (1903–1988). In: *Visionäre und Vertriebene. Österreichische Spuren in der modernen amerikanischen Architektur*. Berlin: Ernst & Sohn, 1995, s. 281–283, 328–329. ISBN 3-433-02445-6.

KOPPLIN, Monika (Hrsg.). *Im Zeichen des Drachen. Von der Schönheit chinesischer Lacke. Hommage an Fritz Löw-Beer*. München: Hirmer Verlag, 2006. ISBN 3-7774-3105-2.

KREJCAR, Pavel. Městys Svitávka. *Boskovické noviny III*, březen 2007, s. 6.

MYŠKA, Milan a kol. *Historická encyklopedie podnikatelů Čech, Moravy a Slezska do poloviny XX. století*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2003. ISBN 80-7042-612-8.

PRÜCH, Margarete. „Ich war doch in eine ganz andere Welt geboren...“ Zum leben und Lebenswerk Fritz Löw-Beers. In: *Im Zeichen des Drachen. Von der Schönheit chinesischer Lacke. Hommage an Fritz Löw-Beer*. München: Hirmer Verlag, 2006. ISBN 3-7774-3105-2.

Thomas M. Messer. *Můj život s Guggenheimem* [dokumentární film]. Režie Jana CHYTILOVÁ. Česká republika. 2007

ZATLOUKAL, Pavel. *Brněnská architektura 1815–1915: průvodce*. Brno: Obecní dům, 2006. ISBN 80-239-7745-8.

31 Celý tento soubor není doposud zcela uspořádán. Viz PRÜCH, Margarete. pozn. 2, s. 26.

RODINNÉ DOMY LÖW-BEERŮ NA ULICI HLINKY V BRNĚ NA PŘELOMU 19. A 20. STOLETÍ

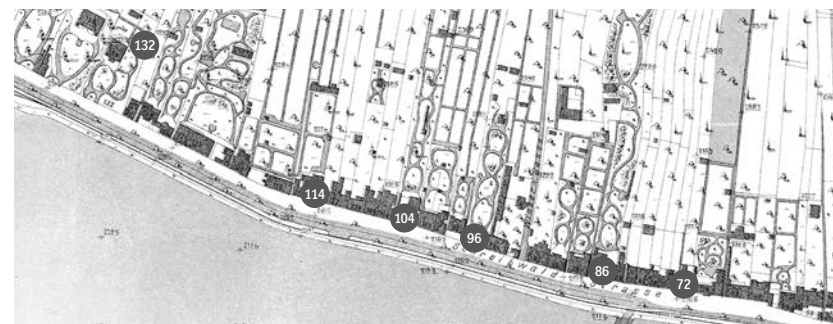
Veronika Lukešová

Kořeny průmyslnické rodiny Löw-Beer sahají do židovského ghetta v Boskovicích, kde se ve třicátých letech 19. století začal psát příběh jejich zpočátku skromného podnikání, které však během několik málo generací vyrostlo v jedno z nejvýznamnějších textilních impérií v Rakousku-Uhersku. Do dnešních dní se dochovala řada rodinných domů, které s rozvětvenou rodinou Löw-Beerů souvisely. Nejvíce jich nalezneme v Brně, v němž se mnoho členů rodiny od sedmdesátých let 19. století usazovalo. Na úvod nemůžeme nezmínit nejvýznamnější z jejich rodinných domů – vilu Tugendhat, postavenou v brněnské čtvrti Černá Pole pro Gretu Tugendhatovou (1903–1970, roz. Löw-Beerovou) na rozsáhlém pozemku vily Löw-Beer, kterou obývala rodina Alfreda Löw-Beera, otce Greta, a v těsné blízkosti Arnoldovy vily, patřící Gretině tetě Cecílii Hožové (1864–1942, roz. Löw-Beerové).

Vedle Černých Polí jsou nejvýznamnější brněnskou čtvrtí z hlediska dochování domů Löw-Beerů Pisárky. Na příkladu Pisárek je dobře patrná proměna architektonické tváře Brna v průběhu 19. a 20. století. S novou výstavbou továren a průmyslových objektů souvisela poptávka po bydlení pro továrníky a bohatnoucí měšťanstvo. Pisáreckou kotlinu, vzdálenou pouhé dva kilometry západně od městského centra, objímají mírně zvlněné svahy a protéká jí řeka Svratka. Přes řeku se otevírá pohled na její protější, zalesněný břeh. Není tudíž divu, že právě Pisárky se staly vyhledávaným místem přepychového bydlení v přírodě, avšak v dosahu města.

V pisárecké kotlině byste až do 18. století našli pouze dnes již zaniklou osadu Kamenný Mlýn (v místě Žabovřeské ulice). V západní části kotliny se rozprostíral les, jihozápadní svahy pisáreckého Žlutého kopce pokrývaly vinice a zahrady. Urbanizaci Pisárek zahájil až v prvních letech 19. století Bauerův zámeček (dnes v areálu Brněnského výstaviště; ve 20. letech 20. století interiér zámečku upravil Adolf Loos), jehož dvůr doplnily budovy cukrovaru. Jihozápadní svah Žlutého kopce byl od 80. let 19. století přetvářen výstavbou reprezentativních domů vilového charakteru z příměstské zahradní lokality v honosnou vilovou čtvrť. Zcela ojedinělého postavení v rámci Brna Pisárky dosáhly, když zde bylo v letech 1926–1928 vybudováno Výstaviště.

Úpatí Žlutého kopce lemuje kdysi oblíbená promenádní třída se stromořadím – ulice Hlinky. Svůj název získala již v 18. století podle starobrněnského „hliníku“, velké cihelny (v místě dnešního pivovaru), odkud vycházela. Směřovala ze Starého Brna na západ na Kamenný Mlýn a končila v Pisárkách, známém výletním místě Brňanů. Rozmach stavebních aktivit na ulici Hlinky podpořila tramvajová linka

Katastrální plán Brna, 1906, výřez ulice Hlinky. (soukromý archiv Viléma Waltra)

Ulice Hlinky v roce 1912.
(historická pohlednice, publikováno s laskavým svolením Nakladatelství Josef Filip)

s vozovnou na jejím konci. Koněspřežku (1870) vystřídala tramvaj, nejprve parní (1884) a nakonec elektrická (1900). Stavební dějiny ulice Hlinky dosud nebyly navzdory její výstavnosti v celku zpracovány. Až na výjimky není mnoho známo ani o jednotlivých domech.¹ Dosavadní bádání nicméně přineslo pozoruhodné zjištění, že celou řadu objektů na této ulici spojovaly majetkové držby.^{2,3}

1 Z hlediska dějin architektury patří k nejvýznamnějším vilám, nejen na ulici Hlinky, ale i v celém Brně, Reissigova vila od Leopolda Bauera. VYBÍRAL, Jindřich. *Reissigova vila v Brně a reforma rodinného domu po roce 1900*. Brno: Barrister & Principal, 2011.

2 ZATLOUKAL, Pavel. *Brněnská architektura 1815–1915*. Brno: Obecní dům Brno, 2006, s. 131; CZAJKOWSKI, Lenka a CZAJKOWSKI, Petr. *Zástavba ulice Hlinky po roce 1850 a majetková struktura jednotlivých objektů se zvláštním přihlédnutím k roku 1910*. Příspěvek k poznání předměstské architektury města Brna. In: *Brno v minulosti a dnes*. Brno: Krajské nakladatelství, 2006, s. 445–477.

3 Předkládaný text vychází z autorčiny studie v publikaci: HANÁK, Jaromír (ed.). *Rodinné domy Löw-Beerů. Brněnec, Brno, Svitávka*. Brno: Muzeum Brněnska, 2016, s. 64–73. V ní také naleznete další studie na téma bydlení příslušníků rodiny Löw-Beerů.

Reprezentační zástavba na ulici Hlinky na počátku 20. století, už tehdy byla ulice lemována stromořadím; na snímku je i dům č. o. 72.
(historická pohlednice, publikováno s laskavým svolením Nakladatelství Josef Filip)

Domy na Hlinkách č. o. 116, 114 a 112 na počátku 20. století.
(historická pohlednice, publikováno s laskavým svolením Nakladatelství Josef Filip)

Pisárky si na konci 19. a v prvních desetiletích 20. století Löw-Beerové oblíbili jako místo svého rodinného bydlení. Konkrétně na ulici Hlinky lze jejich stopy vysledovat u celé řady domů (čísla orientační 72, 86, 96, 104 a 114, a okrajově i 40 a 42) a jedné samostatně stojící vily (č. o. 132).⁴ V nejbližším okolí Hlinek pak vlastnili či obývali ještě další nemovitosti (Vinařská č. o. 4, Výstavní č. o. 15, Kalvodova č. o. 8, Pellicova č. o. 73, stavební parcely na Žlutém kopci). Jednalo se o reprezentanty dvou samostatných společností: firmy *Aron und Jakob Löw-Beer's Söhne* (založena 1853) a firmy *Moses Löw-Beer* (založena 1847), čili o potomky tří bratrů Arona (1782/3–1849), Jakoba (1786–1864) a Mosese (1793/4–1851), synů Salomona Löw-Beera (1746–1832) a Pauliny roz. Kolin (1753–?).

Některé z domů, které lze s Löw-Beerem spojovat, ještě na ulici Hlinky stojí (č. o. 86, 104 a 132), ostatní byly nahrazeny novostavbami či přestavěny ve dvacátých a třicátých letech 20. století (č. o. 72, 96 a 114). Postupně se seznámíme se všemi objekty, důkladně se ale budeme zabývat těmi, které si na ulici Hlinky můžeme dosud prohlédnout v podobě, v níž je Löw-Beerové obývali. Nejprve alespoň obrazně navštívíme domy společníků firmy *Aron und Jakob Löw-Beer's Söhne*:

HLINKY č. o. 114 IZÁK A LEA LÖW-BEEROVI

Izák (1811–1898, syn Jakoba) se oženil s rodačkou z Hamburku Leou (roz. Bernaysová, 1836–?), se kterou měl jedinou dceru Saru (1866–1878). Díky finanční pomoci bratra Leopolda (1834–1892, syn Jakoba) mohl Izák v roce 1854 zakoupit papírnu v Brněnci, a tu přestavět na přádelnu mykané příze. Takto Izák založil firmu od roku 1864 nesoucí název *Aron und Jakob Löw-Beer's Söhne*, která se v dalších desetiletích stala jedním z největších a nejvýznamnějších podniků v oblasti textilní výroby v Rakousku-Uhersku. O Izákovi víme, že si v Brněnci v areálu továrny v roce 1871 postavil rodinnou vilu. Do života židovské náboženské obce se zapojoval z pozice dlouholetého člena spolku *Bikur Cholim* pečujícího o nemocné. Také Lea proslula svou dobročinnou činností. Od zřízení podnikové tkalcovny a apretovny v Brně v roce 1875 se rodina Löw-Beerů začala v Brně obrazně i doslova zabydlovat. Sám Izák šel příkladem. Když v roce 1883 odstoupil z vedení firmy, přestěhoval se z Brněnce do Brna. To, že bydlel v domě na ulici Hlinky č. o. 114, máme doloženo k roku 1890.

Dům č. o. 114 se současnosti nedočkala. Naštěstí si jej můžeme alespoň popsat, a to díky pohlednici, která zachycuje jeho podobu na počátku 20. století: Dům Izáka a Ley stála na úzké parcele v řadové zástavbě. Subtilní neorenesanční jednopatrový dům charakterizoval především vysoký centrální atikový štít. Nad hlavním obloukově zakončeným vstupem, situovaným zcela vlevo, byl v patře balkon

⁴ Do výčtu těchto vil bývá neprávem zařazován i objekt na ulici Hlinky č. o. 54. (Počínaje ZATLOUKAL, Pavel, pozn. 2, s. 131.) Ke zmatení došlo pravděpodobně proto, že jeho majitelem byl Robert Löw. (BVK, Hlinky 54)

s balustrádovým zábradlím. Z balkonu vedl vstupní otvor flankovaný korintskými sloupy. Zbytek nepřilíhající rozsáhlého domu tvořily již jen dvě okenní osy vpravo. Z katastrální mapy města Brna z roku 1906 je patrné, že pozemek byl směrem hlouběji do parcely zastavěn protilehlým objektem obdélného půdorysu s rizalitem na jižní straně. Jisté zprávy naznačují, že dům byl vystavěn již v rozpětí let 1871–1880,⁵ tudíž Löw-Beerovi patrně k užívání zakoupili již stojící dům. Současná podoba domu je dána významnou přestavbou (a snad i spojením pozemků z roku 1926) pro nového majitele, velkoobchodníka Františka Osvalda.

HLINKY č. o. 96

PEPI LÖW-BEEROVÁ A JEJÍ POTOMCI

Dům na ulici Hlinky č. o. 96 vlastnili Löw-Beerovi od 90. let 19. století až do 20. let 20. století. Ještě v roce 1892 byla nemovitost v držení Rosy Steinové. Vlastnictví Josefínou „Pepi“ Löw-Beer (roz.?, 1825–1903, snacha Jakoba) můžeme s jistotou doložit teprve k roku 1900, lze se ale domnívat, že jí objekt patřil již od roku 1893, kdy se po smrti manžela Leopolda Löw-Beera (1834–1892, syn Jakoba) přestěhovala z Vídně, kde spolu žili, do Brna.⁶ K roku 1910 a 1922 byli jako majitelé zapsáni Pepina dcera Lina (roz. Löw-Beerová, 1854–1926, vnučka Jakoba) a Pepina vnoučata od syna Arnolda, tedy Felix (1879–1932, pravnuček Jakoba), Walter (1881–1954, pravnuček Jakoba), August (1883–1942, pravnuček Jakoba) a Marie „Mitzi“ (1884–1940?, pravnučka Jakoba). Dům však dle všeho v roce 1910 obývala pouze druhá Pepina dcera Eva (roz. Löw-Beerová, 1852–?, vnučka Jakoba), dvě služebné a zahradník.⁷ K roku 1926 je jako majitelka nemovitosti vedena zatím neurčená Eveline Löw-Beer, snad by to mohla být stále tatáž výše zmíněná Eva.⁸

Dům č. o. 96 z přelomu 19. a 20. století již dávno nestojí, a jak za Löw-Beerů vypadal, netušíme. Nevíme ani, kdy mohl být postaven. Pouze katastrální mapy města Brna ze začátku století ukazují na jeho obdélný půdorys a komponovanou zahradu. V letech 1933–1934 jej nahradila novostavba pro nové majitele, Marii a Josefa Koukolovi.

HLINKY č. o. 104

JONAS A LINA LÖW-BEEROVI

Manželé Jonas (1845–1924, vnuk Arona) a Lina (roz. Löw-Beerová, 1854–1926, vnučka Jakoba) Löw-Beerovi byli významní mecenáši a filantropové. Jonas ve firmě

Aron und Jakob Löw-Beer's Söhne působil nejprve jako prokurista (1878–1885) a poté, od roku 1885, spolu s Arnoldem Löw-Beerem a Jonase Karpelesem,⁹ jako hlavní společník. Vedle toho byl i prezidentem správní rady Moravské eskomptní banky, okresním představeným v městské správě Brna, členem správní rady Akciové společnosti starobrněnských kožedělných závodů či předsedou spolku Starobrněnské ohřívárny v Brně. Manželství Jonase a Liny zůstalo bezdětné, můžeme se pouze domnívat, že o to usilovněji se oba manželé věnovali charitativní činnosti. Za první světové války založili a z velké části financovali vývažovnu pro židovské uprchlíky z Haliče, Besarábie a Bukoviny, která v činnosti pokračovala i po válce jako jídelna pro chudé (po roce 1924 pod záštitou židovské náboženské obce). Oba se na náboženském životě židovské obce přímo podíleli coby významní činitelé svatého spolku *Chevre kadiša*. Bez zajímavosti není také skutečnost, že brněnský *Linaheim* – kolonie domků pro přestárlé dělníky firmy *Aron und Jakob Löw-Beer's Söhne* – na Veslařské ulici v Brně-Jundrově, byla pojmenována právě po Lině. Již pouhý výčet aktivit Jonase a Liny ukazuje na jejich postavení coby významných Brňanů. Jonas byl roku 1910 dokonce jmenován čestným občanem Brna a v letech 1911–1919 se po něm nazývala ulice v Brně-Štýřicích (Löw-Beer-Gasse/Löw-Beerova, nynější ulice Celní).

Ještě v roce 1880 Jonas a Lina udávali bydliště přímo v areálu továrny *Aron und Jakob Löw-Beer's Söhne* v Brně na ulici Václavské č. o. 2, o rok později koupili dům či pozemek na Hlinkách č. o. 104. Podle nesignovaného plánu z února 1882¹⁰ si na nové adrese nechali postavit jednopatrový dům o pěti okenních osách, v přízemí se vstupem situovaným zcela vlevo. Zatímco přízemí bylo obslužné (pokoj domovníka, kuchyně, spíž, prádelna, sklep ad.), patro sloužilo jako panský byt (mj. salon, ložnice, koupelna, jídelna, pokoj pro hosty). V této úsporné variantě s jedinou ložnicí však dům příliš dlouho nestál. Patrně na přelomu 19. a 20. století byla jeho rozloha takřka zdvojnásobena přístavbou na vedlejší parcelu. Jonas a Lina dům nechali rozšířit o jeho levou část – o tři okenní osy nalevo od vstupního portálu. Architektonické plány přístavby neznáme, ale zřejmě již v této fázi vznikla současná podoba uliční fasády. Patrně s ohledem na naznačené stavební dějiny budovy je průčelí o osmi okenních osách řešeno asymetricky. Fasádu v přízemí, nad obložením soklu, člení nepravá pásová bosáž. V první ose přízemí jsou osazena dřevěná vrata, ve čtvrté pak zdobný pilastrový portál hlavního vstupu. Okna ve zkosených špaletách spočívají na průběžné podokenní římsě a jsou chráněna dekorativní mříží. První patro od přízemí odděluje kordonová římsa se zubořezem. Z fasády patra vystupuje v první ose arkýř s obdélnou základnou a v šesté ose balkon s kovaným zábradlím vynášený konzolami. Hladce zasazená okna jsou doplněna o podokenní římsy na konzolkách a o oblouk naznačený v omítce nad překladem. Okna i balkonové dveře patra mají

5 CZAJKOWSKI, Lenka a CZAJKOWSKI, Petr. pozn. 2, s. 457.

6 Arch. sčítací pro sčítání lidu a nejdůležitějších domácích zvířat užitkových podle stavu ze dne 31. prosince 1900. Dostupné z: <http://digiarchiv.brno.cz/>

7 CZAJKOWSKI, Lenka a CZAJKOWSKI, Petr. pozn. 2, s. 451.

8 BVK, Hlinky 96, popisný arch.

9 VELEŠÍK ml., Vladimír a VELEŠÍK, Vladimír. Firma Aron und Jakob Löw-Beer's Söhne (Arona a Jakoba Löw-Beera synové) v Brněnci a v Brně. In: *Löw-Beerovy vily a historie jedné podnikatelské rodiny*. Boskovice a Svitavy: MAS Boskovicko a MAS Svitava, 2014, s. 36.

10 BVK, Hlinky 104.

Dům č. o. 104, současný stav. (foto: Miroslav Zavadil)

dřevěné okenice. Stavbu zakončuje korunní římsa, která nese sedlovou střechu. Dům si přes množství detailů uchovává střízlivé neoklasicistní formy.

O životě v tomto honosném domě víme, že kromě rodiny vlastníka, která zaměstnávala až šest sloužících, jej v samostatném bytě obývala ještě rodina zahradníková. Za zmínku stojí rovněž zahrada, kterou Löw-Beerovi užívali nejen jako užitkovou (doložen máme například chov třiceti slepic),¹¹ ale zejména jako zahradu okrasnou – komponovanou, s protáhlou stavbou, snad skleníkem, v jejím středu.¹²

FELIX A GUSTI LÖW-BEEROVI

Jonas s Linou nebyli jediní Löw-Beerové, kteří v domě č. o. 104 na ulici Hlinky kdy žili. Bez bližších podrobností bývají uváděni také Walter, Jonasův a Linin

¹¹ CZAJKOWSKI, Lenka a CZAJKOWSKI, Petr. pozn. 2, s. 454.

¹² Katastrální plán Brna 1:2 880 z roku 1906. Dostupné z: <http://www.vilemwalter.cz/mapy/>

synovec,¹³ a dosud neurčený Johann.¹⁴ S jistotou víme, že od konce 20. let 20. století dům vlastnila rodina jejich dalšího synovce Felixe, Waltrova staršího bratra.

Manželé Felix (1879–1932, pravnuk Jakoba) a Auguste „Gusti“ (roz. Münchová, 1890–1975) měli tři děti, syny Herberta a Georga a dceru Elisabeth. V roce 1928 jim vídeňský architekt Rudolf Bredl připravil plány pro adaptaci a dostavbu domu č. o. 104, včetně přístavby jednoho patra (patrně v zahradním traktu), podkroví a vybudování dvou garáží. Vedením stavby byl pověřen Heřman Mainx. Z dochovaného plánu se například dozvídáme, že Felix s Gusti v domě měli – v jednom z takřka dvou desítek pokojů – fotografickou komoru pro vyvolávání fotek, zimní zahradu a dále i molovou komoru sloužící jako „trezor“ na kožichy. K zajímavostem přestavby patří, že instalatérská firma J. L. Bacon Brno, která se na ní podílela, dodávala instalace i do vily Tugendhat. Úpravy, které se patrně nedotkly historizujícího průčelí, skončily až roku 1929, a to kvůli průtahům způsobeným nedostatkem pracovních sil, jakož i opožděním dodávek v souvislosti s výstavbou brněnského výstaviště. Do té doby měla rodina Felixe a Gusti, obdobně jako předtím manželé Lina s Jonas, pobývat na Václavské č. o. 2.

HLINKY č. o. 86 JOHANNA A JONAS KARPELESOVI

V roce 1892 byla majitelkou domu stojícího na ulici Hlinky č. o. 86 Johanna Flesch, od které nemovitost zakoupila Johanna Karpelesová (roz. Löw-Beerová, 1845–1906, vnučka Jakoba) s manželem Jonase Karpelesem (1841–1909). Jonas Karpeles byl jedním z hlavních společníků (1885–1908) firmy *Aron und Jakob Löw-Beer's Söhne*.¹⁵ Jako člen spolku *Bikur Cholim* se podílel na náboženském životě židovské obce. Manželé Karpelesovi měli patrně jediného syna Jonase. V roce 1890 bydleli na Hybešově ulici č. o. 77, o deset let později již udávali adresu Hlinky č. o. 86. Více o životě rodiny Johanny a Jonase prozatím není známo.

Karpelesovi zakoupený dům zbořili a na široké parcele nechali postavit velkolepou palácovou novostavbu. Se zakázkou mohli oslovit architekta Arthura Brausewettera, pocházejícího z rakouského Leobersdorfu, který od roku 1894 působil na brněnské německé průmyslovce jako pedagog. Arthur Brausewetter měl v roce 1897 realizovat v Pisárkách snad právě jejich dodnes stojící dům na Hlinkách č. o. 86.¹⁶ Tento nový jednopatrový dům je díky svému výraznému průčelí významným prvkem zástavby ulice Hlinky. Symetrickost průčelí, rytmizovaného okenními osami (2+5+2), narušuje

¹³ VELEŠÍK, Vladimír. Vily příslušníků rodiny Löw-Beerovy v Půlpecku a v Brně. In: *Löw-Beerovy vily a historie jedné podnikatelské rodiny*. Boskovice a Svitavy: MAS Boskovicko a MAS Svitava, 2014, s. 60.

¹⁴ Johann Löw-Beer uváděn jako majitel Hlinek č. o. 104 v letech 1926 a 1927. BVK, Hlinky 104, popisný arch.

¹⁵ VELEŠÍK, ml., Vladimír a VELEŠÍK, Vladimír. pozn. 9, s. 36.

¹⁶ ZATLOUKAL, Pavel. pozn. 2, s. 131.

Dům č. o. 86 na ulici Hlinky, současný stav. (foto: Miroslav Zavadil)

pouze vstup situovaný vlevo od centrální osy. Fasádu nad obložením soklu člení nepravá pásová bosáž v přízemí a pilastry v obou patrech. K hladce osazeným oknům se na průběžných podokenních římsách připojují obdélné parapetní výplně, v patře je navíc v horní části vložen klenák. Tři střední osy v patře doplňuje balkon s jemně tepaným zábradlím. Kompozici průčelí gradují postranní rizality zakončené atikovými bohatě formovanými štíty, jakož i nad balkonem centrální atikový štít s vepsaným slepým oválným otvorem. Vila postavená ve stylu pozdního historismu, s četnými eklektickými detaily, svým subtilním pojetím odpovídá charakteru francouzské renesance. Z katastrálních map města Brna ze začátku 20. století vyplývá, že rozsáhlou zahradu si Karpelesovi upravili na park.

ARNOLD A FRIDERIKA LÖW-BEEROVI

Po Karpelesových (snad po smrti Jonase Karpelese v roce 1909) vilu vlastnila rodina Arnolda Löw-Beera, bratra Johanny Karpelesové. Arnold (1852–1922, vnuk Jakoba) a jeho žena Friderika (roz. Pollaková, 1857–1915) měli čtyři děti (Felix, August, Waltera a Marii „Mitzi“). Arnold Löw-Beer během svého působení jako

hlavní společník firmy *Aron und Jakob Löw-Beer's Söhne* firmu velmi pozdvihl a zároveň nashromáždil rozsáhlý nemovitý majetek. Vybudoval vilu v nedalekém Půlpecnu, byl majitelem domu v Moravské Chrastové (č. p. 40) a po rodičích zdědil dům ve Vídni. V Brně, kromě Hlinek č. o. 86, měl vlastnit hned čtrnáct parcel na Žlutém kopci a nemovitost na Vinařské č. o. 1 a 4.¹⁷ Arnold s rodinou nejprve bydlel ve vile po strýci Izákovi (1811–1898, syn Jakoba) v Brněnci.

Vila postavená v roce 1913 v Půlpecnu sloužila spíše jako letní byt a při pracovních návštěvách závodu v Brněnci, můžeme se proto domnívat, že dům na Hlinkách č. o. 86 byl rodinou využíván jako její hlavní sídlo. V roce 1910 máme doloženo využívání domu dvěma domácnostmi, byt vlastníka se skládal ze sedmnácti místností, ve kterých vedle jeho rodiny bydlelo dalších pět osob zaměstnaných v domácnosti, a byt zahradníka, který zabíral místnosti čtyři.

WALTER A ALICE LÖW-BEEROVI

V průběhu 20. let 20. století dům přešel do majetku Arnoldova syna Waltra (1881–1954, pravnuke Jakoba) a jeho ženy Alice (roz. Stadlerová, 1897–1991). Walter po smrti otce ve firmě zastával pozici technického ředitele odpovědného za nákup vlny.¹⁸ Dům vlastnil ještě v roce 1939.¹⁹

HLINKY č. o. 132

AUGUST A ALICE LÖW-BEEROVI

V blízkosti posledního řadového domu, který ještě udržuje souvislou uliční čáru Hlinek, můžeme i dnes obdivovat samostatně stojící modernistickou vilu Augusta Löw-Beera. August (1883–1942, pravnuke Jakoba) byl nejmladším synem Arnolda a Friderike, kteří bydleli na Hlinkách č. o. 86. V roce 1909 se oženil s Alicí (roz. Gottliebová, 1889–1979), dcerou brněnského výrobce smaltovaného nádobí, se kterou měl syna Erika (1910–?) a dceru Margaretu (1919–?). August, od roku 1918 společník firmy *Aron und Jakob Löw-Beer's Söhne*, byl roku 1927 veden rovněž jako honorární konzul Rakouska v Brně a od roku 1933 jako akcionář firmy Viktoria, a. s. pro gumový průmysl v Brně.²⁰ August s rodinou se před příchodem nacistů zachránil odchodem do zahraničí.

Parcelu č. o. 132/134 August patrně zakoupil od vojenského krejčího Ludwiga Dukata na přelomu 10. a 20. let 20. století.²¹ S rodinou v té době bydlel nedaleko

¹⁷ VELEŠÍK, Vladimír. pozn. 13, s. 60.

¹⁸ Ibid., s. 42–43.

¹⁹ BVK, Hlinky 86, popisný arch.

²⁰ SMUTNÝ, Bohumír. *Brněnští podnikatelé a jejich podniky 1764–1948*. Brno: Archiv města Brna, 2012, s. 261–262.

²¹ CZAJKOWSKI, Lenka a CZAJKOWSKI, Petr. pozn. 2, s. 461.

ulice Hlinky, v domě na Výstavní č.o. 15 na Starém Brně.²² V roce 1922 firma *Aron und Jakob Löw-Beer's Söhne* získala stavební povolení pro stavbu vily na Hlinkách 132, vedením stavby byl pověřen nám již známý Heřman Mainx (v letech 1928–1929 stavbyvedoucí domu Augustova bratra Felixe na Hlinkách 104). Z dochovaných vodoinstalačních plánů, datovaných v únoru 1923 v Brně, se bohužel nedozvíme, kdo byl architektem této luxusní vily, zato zjistíme, že vodoinstalace měla na starosti firma *Johan Kachlik's witwe A. Kachlik*.²³ Na konci roku 1923 byla stavba vily zkolaudována.

Rozlehlá trojpodlažní vila je situována ve vzdálenější části svažitého terénu zahrady tak, že se z ní otevírají výhledy na pisáreckou kotlinu. Členitou hmotu průčelí vlevo ohraničuje vystupující příčné rameno domu s půlkruhovým rizalitem, který tvoří podnož pro balkon v patře. Levý půlkruhový rizalit prolamuje trojice obdélných oken v suterénu a v přízemí. Vpravo pak rámec průčelí dotváří trojboký rizalit, taktéž prolomený trojicí tentokrát půlkruhově zakončených oken v přízemí. Pravý trojboký rizalit vynáší lodžii s jehlancovou trojbokou střechou na sloupech v patře. Pozornost nejvíce poutá velká kamenná terasa, kterou v suterénu prolamuje, vedle půlkruhového rizalitu, hlavní vstup flankovaný íonskými sloupy, a čtvercová okna. Přízemí a patro, ohraničené rizality, mají pět okenních os, okna v přízemí jsou půlkruhově zaklenuta, v patře jsou obdélná. Místnosti podkroví se skrývají v mansardové střeše s obdélnými vikýři, kterou nese předstupující korunní římsa. Navzdory užití jednotlivých klasických architektonických prvků na fasádě (íonské sloupy, balustrádové zábradlí, profilované šambrány) lze vilu označit za umírněně modernistickou, její architektura by si zasloužila důkladnější průzkum.

Jednalo se o vskutku luxusní bydlení s takřka třemi desítkami místností. Dle plánů vily bychom v jejím suterénu/sklepě měli nalézt mj. komoru na kožešiny. V přízemí se ve středu domu rozprostírá největší prostora domu – hala s krbem, se kterou sousedí jídelna situovaná do příčného křídla s oválným rizalitem, a dále salon pro pány na východní straně a sluneční pokoj (*Sonnenzimmer*) v trojbokém rizalitu na jižní straně. Velkolepost přízemí dovršuje terasa, na kterou vedou dva vstupy. V patře se nachází velkorysé soukromé pokoje, například pokoj dcery disponuje „arkýřem“ určeným k posezení (*Sitzerker*) a balkonem, k pokoji – sousedícím s pokojem služebné – dále náležela soukromá koupelna. Přímo z ložnice rodičů vedly vstupy na lodžii, do dámské koupelny s vanou a do rozlehlé šatny. Mansardové podkroví, vedle technického zázemí (prádelna, žehlárna) a pokojů pro hosty, počítalo také s temnou komorou či s balkonem určeným ke slunění. K domu náležela i rozsáhlá zahrada se zahradním domkem a skleníkem. Čtenáře jistě zaujme také výčet zaměstnaného personálu: vychovatelka, služka, sluha, pokojská, pomocnice v domácnosti, učitel jazyků, kuchařka, domovník s manželkou a dcera.²⁴

22 *Adresbuch von Brünn* 1919, roč. 28, s. 356.

23 BVK, Hlinky 132.

24 VELEŠÍK, Vladimír. pozn. 13, s. 60.

HLINKY č. o. 40 a 42

Před tím, než se August Löw-Beer rozhodl pro stavbu vily na Hlinkách č.o. 132, oslovil v roce 1919 architekta Friedricha Ohmanna s jiným projektem. Patrně zvažoval koupi pozemků s nemovitostmi na Hlinkách č.o. 40 a 42, pro které mu Fridrich Ohmann vytvořil nakonec nerealizovaný projekt vily. Na pozemku č.o. 40 tak dodnes stojí neorenesanční dům z roku 1899, který Löw-Beerům patrně nikdy nepatřil (od konce 19. až do poloviny 20. století jej vlastnila rodina Eichlerů). Stejně tak i dům č.o. 42 s Löw-Beery nesouvisí, je novostavbou z roku 1936.²⁵ Nicméně, projekt objednaný Augustem pro tyto pozemky pro nás není bez zajímavosti: Ohmann plánoval odstranit neorenesanční dům č.o. 40 na spodním konci dvou spojených pozemků a nahradit jej dvěma jednoposchodovými budovami po stranách (garáže, sklady a byty personálu), přičemž uliční čáru měla sledovat pouze ohradní zeď s vjezdem. Spodní část pozemku pak Ohmann zamýšlel proměnit v park s alejemi a bazénem. Podél levého okraje parcely měla vést spojovací chodba k novostavbě vily posazené na vyvýšenině v polovině hloubky pozemku. Zbývající zahrada, z pohledu z ulice Hlinky schovaná za novostavbou vily, měla sloužit jako užitková, se skleníkem. Vila samotná svou kompozicí hmot poněkud upomíná na realizovanou vilu na Hlinkách č.o. 132. A to zejména užitím motivů levého příčného ramene domu s půlkruhovým rizalitem a mansardové střechy. Namísto terasy však Ohmann narýsoval čestný dvůr. Liší se také rozvrh jednotlivých místností, nerealizovaný projekt nabízel navíc hudební sál, pracovnu dětí, ateliér rodičů či knihovnu s hernou. U exteriéru dával na výběr mezi baroknější a moderně klasicistní polohou.²⁶ Lze se snad domnívat, že k realizaci Ohmannova velkorysého projektu nakonec nedošlo právě proto, že se Augustu Löw-Beerovi podařilo získat pozemek pro stavbu samostatně stojící vily výhodnější – č.o. 132.

HLINKY č. o. 72 DĚTI SALOMONA LÖW-BEERA

Jako poslední navštívíme dům, jež jako jediný na ulici Hlinky obývali reprezentanti firmy *Moses Löw-Beer*. V roce 1892 byl majitelem nemovitosti na Hlinkách č.o. 72 Dr. Carl Reissig. V roce 1900 jsou majiteli děti Salomona Löw-Beera (1832–1896, syn Mosese), čili vnoučata Mosese Löw-Beera, jmenovitě sourozenci Helena Popperová (roz. Löw-Beerová, 1866–?), Emma Mandlerová (roz. Löw-Beerová, 1869–holocaust), Viktor Löw-Beer (?–?) a Marie Kufflerová (roz. Löw-Beerová, 1872–1938).

25 BVK, Hlinky 42.

26 O nerealizovaném projektu Friedricha Ohmanna pro Augusta Löw-Beera na Hlinkách č.o. 40 a 42: VYBÍRAL, Jindřich. *Friedrich Ohmann. Objev baroku a počátky moderní architektury v Čechách/Die Entdeckung des Barocks und die Anfänge der modernen Architektur in Böhmen*. Praha: UMPRUM, 2013, s. 299–301.

HELENA A CARL POPPEROVI

Od roku 1910 až do dvacátých let 20. století byla majitelkou již jen nejstarší Helena. V domě žila spolu se svým manželem advokátem Carlem Popperem (1856–1925) a dvěma dcerami. Dům také dále obýval Helenin svobodný bratr Viktor.²⁷

Původní dům se nedochoval, s jeho podobou na začátku 20. století nás seznamuje alespoň pohlednice. Dvoupatrový řadový objekt výrazně převyšoval sousední domy. Dominantní úlohu hrál středový polygonální arkýř s úzkými okenními otvory prolomenými v obou patrech. Arkýř z prvního patra vynášely konzoly nad hlavním, centrálně umístěným vstupem. Střídmě, v duchu neoklasicismu pojatou fasádu v přízemí členila pásová bosáž. Lze se domnívat, že stavebníky tohoto domu byli Löw-Beerovi.

Jako nový majitel objektu je k roku 1927 doložen Richard Popper, jistě Helenin příbuzný z manželovy strany. Ten nechal v roce 1935 původní objekt zbourat a podle návrhu Ernsta Wiesnera vystavěl v roce 1936 dům stávající.

★

Osudy domů, které před druhou světovou válkou stále vlastnila rodina Löw-Beerů, byly za války i po válce pohnuté a navzájem si velmi podobné. V průběhu roku 1940 je zabrala německá armáda: dům č. o. 104 posloužil SS jako klubovna (*SS-Manschaftshaus*, od 8. 3. 1940), vila č. o. 132 jako sídlo německé Bezpečnostní služby (SD, *Deutschersicherheitsdienst*, od 1. 4. 1940) a dům č. o. 86 si nejprve přivlastnila německá Bezpečnostní služba (SD, *Deutschersicherheitsdienst*, od 1. 9. 1940) a později SS (*SS, Waffen Schutzstaffel*, od 25. 10. 1941). V roce 1946 byly tyto objekty znárodněny. Ve vile č. o. 132 pak dlouhá léta sídlil Kojenecký ústav a dětský domov. Domy č. o. 86 a č. o. 104 byly roku 1958 prohlášeny kulturními památkami. Zbývající domy, ty, které již před válkou Löw-Beerovi nevlastnili (č. o. 72, 96 a 114), se užívání německou armádou vyhnuly, dům č. o. 72 však neušel znárodnění.²⁸ V současnosti jsou všechny domy v soukromých rukou.

PRAMENY A LITERATURA

Brněnské vodárny a kanalizace, ulice Hlinky (BVK).

Archiv města Brna, fond U9, Sbírka map a plánů (AMB).

CZAJKOWSKI, Lenka a CZAJKOWSKI, Petr. Zástavba ulice Hlinky po roce 1850 a majetková struktura jednotlivých objektů se zvláštním přihlédnutím k roku 1910. Příspěvek k poznání předměstské architektury města Brna. In: *Brno v minulosti a dnes*. Brno: Krajské nakladatelství, 2006, s. 445–477. ISBN 80-86736-03-2.

FILIP, Vladimír (ed.). *Brno. Staré pohlednice XII., Staré Brno II. – Pisárky*. Brno: Josef Filip, 2004.

SMUTNÝ, Bohumír. *Brněnští podnikatelé a jejich podniky 1764–1948. Encyklopedie podnikatelů a jejich rodin*. Brno: Statutární město Brno, 2012. Brno v minulosti a dnes. ISBN 978-80-86736-28-0.

VELEŠÍK, Vladimír (ed.). *Löw-Beerovy vily a historie jedné podnikatelské rodiny*. Boskovice a Svitavy: MAS Boskovicko a MAS Svitava, 2014. ISBN 978-80-260-6713-9.

VYBÍRAL, Jindřich. *Friedrich Ohmann: objev baroku a počátky moderní architektury v Čechách/Die Entdeckung des Barocks und die Anfänge der modernen Architektur in Böhmen*. Praha: Vysoká škola uměleckoprůmyslová, 2013. ISBN 978-80-86863-72-6.

ZATLOUKAL, Pavel. *Brněnská architektura 1815–1915: průvodce*. Brno: Obecní dům, 2006. ISBN 80-239-7745-8.

²⁷ CZAJKOWSKI, Lenka a CZAJKOWSKI, Petr. pozn. 2, s. 461.

²⁸ BVK, Hlinky 104, 132, 86, 72, 96, 114.

RANĚNOVOVĚKÉ PRÁVNICKÉ RUKOPISY VE SBÍRCE RAJHRADSKÉHO KLÁŠTERA

Jiří David

Informovat poučeného čtenáře o tom, že již po několik desetiletí probíhá diskuze o charakteru raněnovověkého státu, by bylo nošením sov do Atén. Jednou z rovin této diskuze byl po dlouhá léta spor o adekvátní náplň pojmu absolutismus, či vůbec oprávněnost jeho používání.¹ Představa o absolutistických vladařích a jejich byrokratických aparátech formujících společnost podle své více či méně osvícené vůle nejspíš už definitivně vzala za své a vysvětlení hlubokých proměn, jimiž společnost v 17. a 18. století procházela, získává o mnoho plastičtější ráz. Namísto jednosměrné indoktrinace se začíná o fungování státu a jeho institucí uvažovat jako o výsledku mnohostranného komunikačního procesu, přičemž řadu konkrétních změn je nutno připisovat daleko více aktivitě „zdola“, než projevům vůle všemocného panovníka. Ačkoli se v poslední době dostavuje již určitá únava z opětovného rozebírání dějin jednoho historiografického pojmu, je současně třeba říct, že historiografii práva se toto názorové přehodnocování dlouho vyhýbalo. Je to svým způsobem pochopitelné – oblast práva se řídí vlastními specifickými zákonitostmi a jim zase odpovídají zcela svébytné poznávací metody. Není proto vždy snadné psát dějiny práva s pečlivým zřetelem k obecným dějinám společnosti, jež historickou právní kulturu generovala, a ve svém přístupu zohledňovat to, čím právě „žije“ jiná než právní historiografie. V kontextu právních dějin 17. a 18. století se to dařilo především třem historikům, na jejichž dílo je navzdory jejich vzájemné odlišnosti dodnes nutné navazovat – jsou jimi pozitivista Hermenegild Jireček, marxista Jiří Klabouch a Valentin Urfus (jehož názorové zázemí si netroufám jednoslovně

vyjádřit).² K tomu, abychom na práce zmíněných třech historiků smysluplně navázali, je však třeba vrátit se znovu *ad fontes*, tedy především k nepublikovanému archivnímu, knihovnímu či muzejnímu materiálu právního charakteru.

Předkládaný příspěvek proto nemá ambici být ničím jiným než prezentací jednoho možného zdroje a vstupním vyhodnocením toho, co může právní historiografii nabídnout. Tímto zdrojem je rukopisná sbírka knihovny Benediktinského opatství v Rajhradě. Není to tak, že bych chtěl zde uložená díla prezentovat za každou cenu jako unikátní prameny právněhistorického poznání, mnohem více mi jde o připomenutí rukopisné sbírky určitého konkrétního subjektu jakožto svébytného typu fondu a na tomto příkladu prověřit jeho informační potenciál. Rajhradská sbírka obsahuje celkem 50 rukopisů s právníkou tematikou, pokud eliminujeme rukopisy středověké, rukopisy z 19. století a nezvěstné, zbývá 38 titulů.³ Kromě jediné výjimky, rukopisu sněmovních památek vzniklých po roce 1547, pocházejí všechny ze 17. a 18. století. Podle obsahového kritéria je můžeme rozdělit do pěti skupin: 1) opisy Obnovených zřízení zemských (dále jen OZZ), 2) teoretické traktáty a výtahy z platného práva českých zemí, 3) sněmovní památky, 4) teoretické traktáty vztahující se k římskému a říšskoněmeckému právu (*ius publicum*), 5) rukopisy archivní povahy.

OBNOVENÉ ZŘÍZENÍ ZEMSKÉ

Přítomnost opisů OZZ není ve sbírce nijak překvapivá. Ačkoli nevznikly všechny přímo pro Rajhrad a do sbírky se dostaly až později z jiných knihoven, je nepochybné, že se tento základní normativ v klášteře nacházel. Kancelář subjektu o srovnatelné velikosti a významu se bez něj mohla jen stěží obejít, což ostatně dokládá jak četnost dochování obdobných opisů v dalších klášterních a zámeckých rukopisných sbírkách, tak také tištěná vydání, nacházející se v rajhradské historické knihovně. Rukopisná sbírka zahrnuje pět samostatných svazků OZZ, v jednom případě rozšířených o Deklaratoria a Novely z r. 1640. Rukopisy R 175, 176, 179 a 599 obsahují moravské znění OZZ, české znění téhož zákoníku je ve sbírce přítomno pouze v jednom exempláři (R 180), který je současně jako jediný v češtině. Tyto rukopisy představují prosté opisy tištěného znění OZZ, zachovávají původní foliaci tisku, která byla v praxi důležitá pro odkazování na konkrétní místa

1 Argumenty této diskuze shrnují např. studie KNOZ, Tomáš. Absolutismus nebo „absolutismus“? K dějinám jednoho pojmu. ČMM. 2002, 121, s. 451–483; HRBEK, Jiří. Absolutismus. Konstrukce a dekonstrukce jednoho pojmu. ČČH. 2007, 105(3), s. 643–689; MEUMANN, Marcus a PRÖVE, Ralf. Die Faszination des Staates und die historische Praxis. Zur Beschreibung von Herrschaftsbeziehungen jenseits teleologischer und dualistischer Begriffsbildungen. In: *Herrschaft in der Frühen Neuzeit. Umriss eines dynamisch-kommunikativen Prozesses*. Münster, 2004 (Herrschaft und soziale Systeme in der Frühen Neuzeit, Bd. 2), s. 11–49; SCHILLING, Lothar. Vom Nutzen und Nachteil eines Mythos. In: *Absolutismus, ein unersetzliches Konzept? Eine deutsch-französische Bilanz = L'absolutisme, un concept irremplaçable? Une mise au point franco-allemande*. München, 2005, s. 13–31.

2 JIREČEK, Hermenegild. *Právní život v Čechách a na Moravě v tisícileté době od konce 9. do konce 19. století*. Praha, 1903; KLABOUCH, Jiří. *Osvícenské právní nauky v českých zemích*. Praha: Československá akademie věd, 1958. Dílo Valentina Urfuse je rozptýleno do řady samostatných studií, jež zde nemá smysl podrobně rekapitulovat. Na některé z nich bude odkázáno na příslušném místě.
 3 Z kapacitních důvodů odhlížím v následujícím textu od 30 rukopisů věnovaných kanonickému právu a omezují se pouze na oblast práva civilního. Podrobný přehled viz DOKOUPIL, Vladislav. *Soupis rukopisů knihovny benediktinů v Rajhradě*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1966, s. 413 (oborový rejstřík).

zákoníku, avšak neobsahují prakticky žádné glosy či vpisky, které by původní znění rozšiřovaly nebo komentovaly. Pouze ve dvou případech jsou na závěr připojeny další, volně související normy – tisk procesního řádu královského tribunálu (R 175) a taxovní řád z r. 1629 (R 180). Vedle zmíněných titulů je možno do této kategorie zahrnout také rukopis R 181, v němž je zpracován věcný heslář k české verzi OZZ.⁴

TEORIE A PRAXE DOMÁCÍHO PRÁVA

Spíše než prostá znění základních zákoníků zemského práva, jež jsou navíc dostupná skrze novodobé edice,⁵ jsou pro právní historiografii českých zemí nepochybně zajímavější rukopisy, které buď teoreticky reflektují dobovou legislativu, nebo se snaží poskytnout návod k právní praxi. Abychom byli schopni tento typ produkce posoudit, je nutné připomenout alespoň základní rysy právní kultury předmětného období. Po celé 17. a 18. století přetrvává v českém a moravském právu značná roztržitost a partikulárnost. Je to jednak dědictví minulosti – pro starší stavovskou společnost byl právní partikularismus jedním z charakteristických znaků – a jednak důsledek problematických snah o nápravu.⁶ Nadále proto přetrvává nejen odlišnost práva platného v jednotlivých habsburských zemích, ale k souběhu více právních systémů dochází i uvnitř těchto zemí (typická je konkurence městského a zemského práva). Situaci navíc rok od roku komplikuje překotná normotvorba, postrádající systémové ukotvení či hierarchizaci norem. Ve stejné době však právní kultura českých zemí procházela zásadní proměnou. Mezerovitost domácího zvykového práva, která byla dříve východiskem pro širokou autonomii zemských soudů v tzv. nalézací praxi, se začíná ve stále větší míře řešit čerpáním z římského práva a jeho vztahováním k místním poměrům. Tento trend je sice patrný již v 16. století, vydání OZZ a následný vývoj

jej však značně urychlily a zintenzivnily. České země v tomto ohledu pouze kopírovaly evropskou cestu k recepci římského práva. Dělo se tak pod vlivem německého prostředí, kde se od 16. století vyvíjel nový způsob právně teoretického uvažování, paušálně označovaný termínem *usus modernus pandectarum*, jehož hlavní náplní bylo popsat existující či stanovit ideální poměr mezi domácím právem a recipovanou římskoprávní kulturou.⁷ Centry této rozvíjející se právní vědy se vedle soudů užívajících ve větší míře římské právo jako podpůrný zdroj norem staly rovněž univerzity, jež začaly produkovat novou společenskou vrstvu vzdělaných právníků, přebírajících postupně otěže právního života od urozených stavovských hodnostářů. Ani v tomto ohledu nebylo české prostředí výjimkou – od poloviny 17. století se centrem právní vzdělanosti stala Karlo-Ferdinandova univerzita a paralelně s ní pražský apelační soud. Z těchto dvou okruhů ostatně vyšli také protagonisté často připomínané polemiky Kyblín vs. Proškovský, jež se stala iniciační událostí pro další domácí právně teoretickou produkci.⁸ Ve srovnání s Čechami však Morava takové štěstí neměla. Při olomoucké univerzitě se sice práva vyučovala od r. 1679, nebyla však zaštitěna vlastní fakultou, a ačkoli byla podporována ze strany stavovské reprezentace, měla zde právnická studia až do r. 1784 spíše privátní charakter.⁹ Mezi olomouckými profesory práva sice nalezneme řadu vědecky působících osobností, ty však zdaleka nedosáhly takového věhlasu jako jejich pražští kolegové.¹⁰ Ani moravský královský tribunál, hlavní administrativní a justiční orgán v zemi, se nestal skutečným střediskem právní teorie, které by bylo schopné systematicky reflektovat soulad či nesoulad mezi moravským a římským právem a konstruovat obraz ideálního vývoje do budoucna.

Nelze však říci, že literatura podobného druhu na Moravě zcela schází – a toto konstatování obrací naši pozornost zpět k rajhradské rukopisné sbírce.¹¹ Nachází se v ní soubor osmi právnických rukopisů, jejichž autorem je koncipista a později sekretář moravského královského tribunálu Johann Joachim Hackel – osobnost, jejíž dílo může sloužit jako doklad úrovně mimouniverzitního právnického myšlení na Moravě v době kolem poloviny 18. století. Narodil se 13. března 1720 v Brně do úřednické rodiny. Jeho otcem byl Václav František Hackel, jenž studoval kolem r. 1707 na

4 Pro úplnost dodejme, že Dokoupilův soupis eviduje s odvoláním na starší rukopisný katalog Maura Kintra ještě další dva exempláře moravského OZZ, které jsou však nyní nezvěstné (R 178 a R 179). DOKOUPIL, Vladislav. pozn. 3, s. 78. Starší zemská zřízení se v knihovně nacházejí pouze v tištěné podobě, jedná se o dva exempláře moravského ZZ z roku 1545 (sg. T.II.bb.19 a T.II.bb.25), dále vydání z r. 1562 (sg. J.I.gg.39), vydání z r. 1604 (sg. T.II.bb.13) a jeden tisk českého ZZ z r. 1594 (sg. T.I.f.59). K právnické literatuře v rajhradské knihovně mimo rukopisnou sbírku blíže viz PAVELKOVÁ, Jindra: Knihy uložené v oddílu práva v rajhradské klášterní knihovně. In: *Bibliotheca Antiqua*. Olomouc: Vědecká knihovna, 2015, s. 41–45.

5 JIREČEK, Hermenegild (ed.). *Obnovené právo a zřízení Zemské dědičného království Českého: Verneuerte Landes-Ordnung des Erb-Königreichs Böhmen*. Praha: F. Tempský, 1888; JIREČEK, Hermenegild (ed.). *Verneuerte Landes-Ordnung des Erb-Markgraffthums Mähren: Obnovené zřízení zemské dědičného markhrabství moravského*. Praha, 1890. Jirečkovy edice jsou dodnes použitelné, byť problematicky – za největší defekt lze považovat absenci foliace originálu, na niž zpravidla v dobové praxi odkazuje aktový materiál, citelně schází také poznámkový aparát, který by odkazoval k nejvýznamnějším novelizacím původního znění.

6 Viz osudy kompilačních komisí pracujících na systematizaci platného práva. URFUS, Valentin. Pokus o revizi moravského zemského zřízení na počátku 18. stol. a tzv. „elaboratum Moravicum“. *Časopis Matice Moravské*. 1970, 89, s. 46–65; URFUS, Valentin. K pokusu o revizi zemského zřízení v Čechách na počátku 18. století. *Právněhistorické studie*. 1971, 16, s. 177–198.

7 URFUS, Valentin. *Historické základy novodobého práva soukromého. Římskoprávní dědictví a soukromé právo kontinentální Evropy*. Praha, 2001, s. 73–92.

8 Jedná se o spor univerzitního profesora Kryštofa Kyblína z Waffenburgu a apelačního rady Jana Jindřicha Proškovského z Krohenštejna. Týkala se jednak počtu diferencí mezi domácím a římským právem a jednak legitimitou užívání římského práva jako subsidiárního souboru právních norem. Podrobně viz KLABOUCH, Jiří. pozn. 2, s. 33–37.

9 Olomouckým jezuitům se tak podařilo udržet koncept navazujícího dvoufakultního studia filozofie a teologie. K osudům práv na olomoucké univerzitě blíže viz NEŠPOR, Václav. *Dějiny university olomoucké*. Praha, 1947, s. 41–71; NAVRÁTIL, Jan (red.). *Kapitoly z dějin olomoucké univerzity 1593–1973*. Ostrava, 1973, s. 113n.

10 Viz KLABOUCH, Jiří. pozn. 2, s. 42–44, 122–130; k olomouckým profesorům práva viz tamtéž, s. 44, 143–144, 228–234.

11 Z kapacitních důvodů v následujícím textu odhlížím od rukopisů R 164 *Observationes De Juribus, atque Processibus Forensibus* (opis tisku pojednávajícího o slezském právu) a R 242 *Generalia ac Specialia Principia ad Praxim Juridicam...*, jehož autorem je významná osobnost české právní teorie Václav Neumann z Puchholce. Tento rukopis si v budoucnu zaslouží samostatnou pozornost.

právnícké fakultě v Praze, absolvoval cestu po protestantských zemích (Slezsko, pobyt v Berlíně), a po návratu do Brna působil jako ingrosátor v moravském zemskodeuském úřadu.¹² Johann Joachim prošel nejprve brněnským jezuitským gymnáziem (studia humaniora), poté se zapsal na olomouckou univerzitu, kde se věnoval studiu filozofie, teologie a také práv. Patrně zde zastihl (kolem r. 1740) trojici profesorů František Xaver Šimkovský, František Jan Heintz a Gottfried Scheikhart, kteří měli mezi sebe rozděleny jednotlivé disciplíny římského práva, německé veřejné právo (ius publicum) a dále právo feudální, trestní a kanonické.¹³ Po ukončení studií (patrně bez dosažení akademického gradu) absolvoval Johann Joachim praxi u zemského advokáta Wilhelma Balause. V r. 1744 usiloval o místo v brněnském magistrátu, posléze se však jeho celoživotním působištěm stal královský tribunál. Zde prošel úředními pozicemi počínaje ingrosátorem (1748/49), pak pokračoval nejprve jako nadpočetný a následně řádný koncipista (1750, resp. 1753), až nakonec dosáhl r. 1761 na místo sekretáře, tedy nejvyšší úřední pozici bez přímé rozhodovací pravomoci. V tomto postavení již setrval až do své smrti na počátku roku 1769.¹⁴ Čtyři z osmi Hackelových rukopisů rajhradské sbírky reflektují domácí právo formou studijního kompendia či příručky pro praxi (jeden je však dochován v torze), tři obsahují přehledy platných právních norem, poslední je věnován německému veřejnému právu. Všechny tyto rukopisy vznikly buď ještě v době Hackelových olomouckých studií, advokátní praxe nebo v prvních letech působení u královského tribunálu, v pozdější době se již Hackel odborné literární činnosti nevěnoval. Z hlediska systematického uchopení moravského práva tvoří nejdůležitější skupinu následující trojice rukopisů:

R 166

Differentiae Juris communis et Moravici cum variis annotationibus et Diversis Formularibus De Praxi Moravica usitatis.

Tento rukopis Hackel psal jako „*Juris Practicus*“, lze ho tedy datovat do let 1746 (nejmladší citovaná norma) až 1748 (Hackelův nástup ke královskému tribunálu).

12 Matkou Johanna Joachima byla Marie Eleonora, rozená Burešová, pocházející ze statku Dyje na Znojensku. Moravský zemský archiv (MZA), f. E 6 Benediktini Rajhrad, i.č. 4190, kart. 496.

13 NEŠPOR, Václav. pozn. 9, s. 44; LABSKÝ, Radim. *Dějiny výuky práva na právnické fakultě v Olomouci*. Olomouc, 2009. Magisterská diplomová práce. Univerzita Palackého. Právnická fakulta, s. 17. K Hackelovu studiu dále srv. MZA, f. E 6, i.č. 4195, kart. 496.

14 V sekretářské funkci nahradil Antona Ferdinanda Appelmanna. Hackelova písemná pozůstalost a knihovna přешly po jeho smrti do majetku rajhradského kláštera, jednotlivé položky byly podle typu materiálu rozděleny do příslušných fondů. Aktový materiál byl deponován v klášterním archivu (viz MZA, f. E 6, i.č. 4189–4202), tištěné knihy vzhledem ke svému právníckému obsahu obohatily především signaturu T historické knihovny (právnícká literatura), rukopisné knihy se staly součástí rukopisné sbírky. V literatuře je Johann Joachim Hackel znám pouze díky Christianu d'Elvertovi jako autor rukopisu *Kurtz verfasste Beschreibung aller im Marggraffthum Mähren befindlichen Cathedral- und Collegiatkirchen [...] zusammen gesetzt von Johan Joachim Hackel, k.k. Tribunals- und Appellationsconcipisten, als zugleich bey der in milden Stiftungssachen allergnädigst angeordneten Commission bestellten Actuario anno 1756*. D'Elvert vycházel z rukopisu, který je nyní součástí fondu G 11 v MZA, sg. FM 502; dále viz d'ELVERT, Christian. *Historische Literatur-Geschichte von Mähren und Österreichisch-Schlesien*. Brünn, 1850, s. 170.

Jak název díla, tak i výslovný odkaz v předmluvě čtenáře upomínají na traktát Kryštofa Kyblína z Waffenburgu *Tractatus Novus De Differentiis Juris Communis Et Bohemici*, vydaný v Praze r. 1663 a stojící na počátku zmiňované Kyblínovy polemiky s Janem Jindřichem Proškovským. Více než osmdesát let po Kyblínovi se tedy Hackel pokusil vytvořit jeho moravskou aktualizaci, rukopis lze proto považovat za pozdní projev tzv. diferenciacní literatury, identifikující rozdíly mezi domácím a obecným právem. Kniha je strukturována do třinácti kapitol, pojednávajících postupně o soudnictví, o obligačním, exekucním, dědickém a sirotčím právu a o právu procesním, jež zabírá přibližně polovinu celkového rozsahu. Na závěr je poněkud překvapivě připojena krátká kapitola o moravském stavovském zřízení, obsahující právní definování jednotlivých zemských stavů a jejich vzájemné precedenční vymezení. Charakter diferenciacní literatury si však udržují pouze ty kapitoly, které svým obsahem vykazují styčnou plochu s římským právem. Mají až na výjimky (exekucní právo) shodnou strukturu – na počátku je krátký text obsahující základní uvedení do tématu, po němž následují jednotlivé Diference. V Diferencích Hackel vždy nejprve uvádí heslovité znění určitého pravidla *De Iure Communi* a pokračuje výčtem toho, co se k dané záležitosti uvádí *De Iure Nostro*. Tyto pasáže jsou zpravidla zpracovány formou uvedení registářového obsahu konkrétních norem, úředních rozhodnutí či soudních nálezů počínaje články OZZ, přes další panovnické normativy až po nálezy a rozhodnutí domácích instancí, nejčastěji královského tribunálu.¹⁵ V kapitolách zabývajících se procesním právem či moravským soudním systémem však autor opouští metodu vyhledávání diferencí a rukopis se mění v příručku procesního práva, rozebírající zevrubně moravský soudní proces od sepsání žaloby po revizi sporu, opět s hojnými citacemi platných norem. Dokumenty, které považoval Hackel za zvlášť významné nebo důležité pro praxi, uvádí na konci kapitoly v plném znění (často nejde výslovně o právní normy, nýbrž o vzorové formuláře či jinak prakticky orientované materiály). Tato ediční selekce potvrzuje spolu s úsečným stylem Hackelovy kompilace celkový praktický ráz knihy – autorovi nejde primárně o teoretickou reflexi, ale sumarizaci zavedené praxe, ať už pro účely studia či jako pomůcka pro orientaci v moravském právu a procesních zvyklostech.¹⁶

15 Hackel dospěl k celkem 95 diferencím. Ve srovnání s počtem 247 diferencí, jež ve svém díle uvádí Kyblín, je to číslo relativně malé. Chápat tento rozdíl jako doklad sblížení domácího práva s obecným by však bylo příliš přímocáré. Spíše se potvrzuje, že vlivem praxe docházelo postupem času k volnějšímu přístupu ve vnímání rozdílnosti obou právních systémů.

16 Samostatnou část rukopisu R 166 tvoří od téhož autora *Extractus Novellarum Böemicarum... cum consignatione illarum Novellarum quae hic et nunc in Moraviam introductae sunt*. Jde o přehled obsahu Deklaratorií a Novel z r. 1640 a heslovitý přehled norem vydaných pro Moravu až do Hackelovy současnosti, řazený ovšem podle článků českého OZZ. Co do množství citovaných norem jde však o zdroj spíše podprůměrný.

Numerus Duodenarius, Constitutionem & Ordinationem Juris Moravici exhibens Byla-li v *Differentiae Juris* věnována pozornost politickému uspořádání Moravy pouze v minimální míře, v případě *Duodenaria* je tomu jinak. Hackel se zde ve dvanácti kapitolách snaží podat systematický náčrt nejen moravského práva, ale také popsat uspořádání, které bychom dnešní terminologií označili jako ústavní, resp. ústavně historické. Zřetelně se tento charakter odráží hned v první kapitole, věnované osobnosti panovníka (*De Serenissimo Rege Boemiae utpote Marchione Moraviae et clementissimo nostro Principe*). Autor se zde věnuje celé řadě otázek, přičemž z mnohých je patrné, že osobnost panovníka zde slouží spíše jako personifikace státu: dotýkají se poměru panovníka k církvi, historického postavení Moravy vůči Čechám, nástupnickému právu, zvyklostem při přijímání nového zeměpána (slib věrnosti, holdování) či korunovaci. Nejde však pouze o konstatování platného stavu, daleko více než v jiných Hackelových dílech je zde využita metoda historické retrospektivy. Díky tomu přestává být okruh zdrojů omezen na právní normy a rozšiřuje se o historiografická díla, především Dubravia a Balbína. Závěr kapitoly tvoří historický exkurs o udílení královské hodnosti českým knížatům a série medailonů korunovaných českých panovníků počínaje Vratislavem I. Následující kapitoly opouštějí historicko právní metodu a autor se vrací k postupu, který je mu nejvlastnější, totiž ke kompilaci textu do podoby uspořádaného sledu regestářových shrnutí jednotlivých právních norem, vždy s příslušným odkazem. „Ústavní“ ráz vykazují další tři kapitoly: 2) *De quatuor Statibus* definující zemské stavy, právní vyjádření jejich vzájemného poměru a způsob zasedání zemských sněmů, stavovských výborů a komisí, 3) *De Dicasteriis Moraviae* rozebírající moravský soudní systém (zejm. poměr zemského soudu a královského tribunálu), bez zjevné souvislosti jsou však připojeny i kontribuční a komorní záležitosti, 4) *De Dominis Officialibus* popisující postavení zemského hejtmána, královského prokurátora, městských magistrátů, k čemuž je opět poněkud neorganicky přidáno pojednání o moravských zemských zřízeních. Následující kapitoly balancují na pomezí veřejného a soukromého práva. Zabývají se sirotčí problematikou, lenním a vrchnostenským právem, dále právem obligačním a procesním, soudnictvím podle římského práva a jako poslední je zařazena problematika trestní. Často velmi nesourodé organizování látky směřující nejen veřejné a soukromé právo, ale nerozlišující příliš ani mezi výkonnou a soudní mocí (k níž zanedlouho došlo nejen v rovině teoretické, ale i v praxi v rámci tereziánských správních reforem), činí z Hackela velmi konzervativního autora. V předmluvě je však tento formální postup obhajován poukazem na to, že vychází z praktických zkušeností: „...non Ingenii mei utpote imbecillis inventio, sed solius laboris in Praxi acquisiti est Structura in Constitutionibus & Juribus Moravicis fundata...“.¹⁷ Znovu se tedy ukazuje, že Hackel přistupuje k sepisování právních traktátů především jako praktik a pro poznání praxe jsou jeho rukopisy také určeny.

17 Viz R 167, fol. 3r dle novodobé foliace. Rukopis vznikl v r. 1750, kdy již Hackel působil jako koncipista královského tribunálu.

Tractatus Compendiosus De Processu et Judicio Criminali.

Obdobně je tomu i v případě rukopisu, jenž pochází z Hackelových studijních let (1740) a v 21 kapitolách popisuje trestní právo procesní. Podobně jako ve dvou předchozích rukopisech se i zde jedná o pokus systematizovat určitý segment práva, v tomto případě však autor vychází z limitovaného okruhu pramenů. Odpovídá to jednak studijnímu charakteru díla a jednak specifickému postavení trestně právní literatury, která získává od poloviny 17. století v právní teorii značnou samostatnost.¹⁸ Jako hlavní zdroj informací se v traktátu objevují karolinský a josefinský trestní řád, tj. *Constitutio Criminalis Carolina* (1532) a *Constitutio Criminalis Josephina* (1707), Koldínovo městské právo a OZZ, pouze výjimečně se zde odkazuje na návazné právní normy (reskripty, pragmatiky aj.) – příkladem budiž moravský taxovní řád v trestních záležitostech, uvedený v poslední kapitole. Z literatury se Hackel výslovně hlásí k Benediktu Carpozovi, Johannu Jakobu Weingartenovi a Christophu Blumlacherovi.¹⁹

Všem dosud popisovaným právníkům rukopisům byla společná potřeba shrnout a systematizovat platné právo, ať už domácí či obecné, do jednotného kompendia či příručky, která by byla využitelná pro právní praxi. Praktickou motivaci můžeme bez větších výhrad označit za nejčastější faktor, který nutil dobové právníky k odborné literární činnosti. Neustále rostoucí počet právních norem a současně absentování jejich soustavné evidence či klasifikace vytvářelo z platného práva neproniknutelnou houštinu, v níž se vyznat bylo stále obtížnější nejen pro právní laiky, ale i školené odborníky, kteří byli nuceni vytvářet si vlastní „mapy“, usnadňující v tak nepřehledném terénu orientaci. Vedle studijní a příručkové literatury se staly dobově nejrozšířenějším druhem právní literatury sborníky právních norem, jež funkčně vzato suplovaly dosud neexistující sbírky zákonů.²⁰ Rajhradská sbírka obsahuje úhrnem šest titulů tohoto druhu sborníků.²¹ Autorem třech z nich je opět Johann Joachim Hackel, jedná se však vlastně pouze o dvě díla, neboť jedno z nich je zde ve dvou opisech. Poměrně marginálním titulem je R 168 *Extractus der Verneüerten Mährischen Landes-Ordnung*, obsahující Hackelův přehled jednotlivých článků moravského OZZ. K jednotlivým článkům

18 K tomu srov. KLABOUCH, Jiří. pozn. 2, s. 77–78.

19 Hackel patrně znal Carpozovo dílo *Practica nova Saxonica Rerum criminalium...* (Wittenberg 1635), dále odkazuje na Weingartenovu příručku městského práva *Speculum Civium = Bürger-Spiegel Oder Kurtzer Begrieff der Königlichen Städt Instruction...* (Praha 1675) a trestně právní traktát téhož autora *Sylva variarum Observationum et Juris Questionum...* (Nürnberg 1683). Od Blumlachera je mu znám komentář k trestnímu řádu Karla V. *Commentarius in Käyser Carl dess fünfften und dess Heil. Röm. Reichs Peinliche Halssgerichts-Ordnung...* (Salzburg 1678).

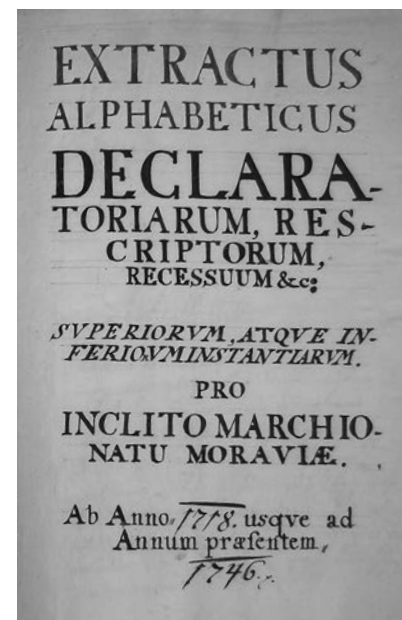
20 Patrně nejznámějším autorem tohoto druhu literatury se stal Johann Jakob Weingarten. K jeho osobě a dílu naposledy viz NOVOTNÝ, Lubomír. Barokní právník Johann Jakob Weingarten ve fondech Vědecké knihovny v Olomouci. In: *Problematika historických fondů*. Olomouc, 2009, s. 89–106.

21 Rukopisy R 168, 170, 220, 221, 234 a 235.

jsou doplňovány odkazy na návazné právní předpisy, jež však nijak nepřesahují běžný rámec těchto rozšiřujících komentářů. O mnoho významnější je titul R 170 (a v návaznosti též jeho mladší opis R 220), nesoucí název *Extractus Rescriptorum Declaratoriarum Pragmaticarum* a zahrnující přehled právních předpisů z let 1718–1746.²² Normativy nejsou v rukopisu řazeny chronologicky, ale věcně podle hesláře obsahujícího 537 položek (od *Abtissin* po *Zwodt*). Heslář obsahuje jednak výrazy odvozené z obecného práva (*Bonificatio, Creditores, Possessio* etc.), ovšem stejně tak i pojmy vztahující se výlučně k Moravě, ať už se jedná o zemské instituce (zemský soud, zemské desky, královský tribunál etc.) nebo nižší právní subjekty (město Brno, olomoucká kapitula, mikulovská městská rada). Právě silný zřetel k moravskému prostředí činí z Hackelova *Extractu* poměrně exkluzivní zdroj informací. Neprojevuje se totiž pouze v heslářové struktuře, ale také ve volbě excerpovaných normativů, mezi nimiž jsou rovnoměrně zastoupeny jak panovnické výnosy, tak nálezy moravských soudních instancí. Např. u jednoznačně nejobsáhlejšího hesla *Advocatus* je citováno 38 panovnických reskriptů, 28 rozhodnutí moravského královského tribunálu, 8 rozhodnutí apelačního soudu a 1 dokument brněnského magistrátu. Jak je však v případě tohoto typu sborníků obvyklé, obsahy normativů jsou zde uvedeny pouze v nejnútnejší zkratce vystihující právní podstatu, avšak bez odkazu na plné znění, které je často pro plné pochopení dotyčného rozhodnutí klíčové.

Další v Rajhradě zastoupený titul, na nějž je v této souvislosti třeba upozornit, tvoří pětisvazkový rukopis R 221 a čtrnáctisvazkový R 234. Opět se jedná o totožné dílo, byť v druhém případě dochází k určitému optickému klamu. Název díla je *Index seu Extractus alphabeticus deren kayserl. Declaratorien, Novellen, Pragmaticen, Rescripten & c.* a podobně jako u Hackelova *Extractu* postupuje metodou věcných a jmenných hesel, k nimž připojuje výtahy z právních norem, soudních nálezů a právnícké či moralistní literatury.²³ Jedná se o poměrně široce rozšířené dílo a současně dle dosavadních znalostí patrně o nejkompletnější sbírku shrnující domácí platné právo do dvacátých let 18. století.²⁴ Je vlastně až s podivem, že toto dílo i přes četnost dochování a rozsah excerpovaného materiálu dosud unikalo pozornosti právní historiografie – prozatím schází jak znalost okolností jeho vzniku, způsob šíření či filiace jednotlivých opisů, tak i zevrubnější obsahová analýza. Vraťme se však k rajhradským exemplářům – zatímco rukopis

R 221 obsahuje pouze samotný *Index*, v opisu R 234 zabírá *Index* pouze posledních šest svazků, jimž předchází osm svazků obsahujících plné texty normativů, na něž *Index* regestářovou formou odkazuje.²⁵ V těchto osmi svazcích jsou normativy řazené chronologicky podle data vydání. Souvislost svazků s plnými texty a *Indexu* je však problematická. Autorovi či majiteli tohoto opisu se zdaleka nepodařilo posbírat všechny normativy, o nichž je v *Indexu* zmínka, k některým rokům je k dispozici pouze několik málo opisů.²⁶ Dále nesedí hledisko chronologické: zatímco *Index* vznikl patrně ve dvacátých letech 18. stol., opisovaná plná znění postupují až do r. 1744. Vzhledem k odlišnosti písarských rukou, použitého papíru a množství vyvázaných tisků lze soudit, že svazky vznikly teprve druhotným svázáním aktového materiálu. Tuto tezi podporuje i skutečnost, že se mezi opisy nacházejí i dokumenty originální, resp. úředně vidimované. Navzdory své mezerovitosti v uvádění plných textů však představuje R 234 ve srovnání s ostatními opisy *Indexu* cennou variantu, neboť o plná znění je *Index* doplňován zcela výjimečně.

Titulní list díla Johanna Joachima Hackela
Extractus alphabeticus Declaratoriarum,
Rescriptorum, Recessum &c. (R 220)
(foto: Jiří David)

22 Totožnosti obou titulů si V. Dokoupil při pořizování soupisu nepovšimnul, patrně vzhledem k odlišnému titulnímu listu. Viz DOKOUPIL, Vladislav. pozn. 3, s. 70 a 89.

23 R 221 je označen variantním názvem *Index seu Extractus alphabeticus Declaratoriarum, Novellarum, Rescriptorum & c. der Böhmisches und Mährischen Landes Ordnung, Landtag=schlüssen, Stadt und allgemeinen Kayserl. Rechten*.

24 Další opisy viz např. BOHÁČEK, Miroslav a ČÁDA, František. Žerotínské rukopisy bludovské. SNM, řada C – Literární historie. 1958, 3, s. 108 (rukopis č. 51); ZACHOVÁ, Irena. Soupis sbírky rukopisů Antonína Bedřicha Mitrovského v Archivu města Brna. Praha – Brno, 1999, s. 105 (rukopis č. 197); DOKOUPIL, Vladislav a ŠTACHOVÁ, Naďa. Soupis rukopisů zámecké knihovny hrabat Chorinských z Veselí nad Moravou. Brno, 2011, s. 46–50 (rukopisy 8–11); ZACHOVÁ, Irena a PETR, Stanislav. Soupis sbírky rukopisů bývalého Františkova muzea v Brně. Praha, 2010, s. 116 (rukopis č. 265, torzo).

25 Vzhledem ke zmíněným odlišnostem není ani tato obsahová shoda obou rukopisů v soupisu identifikována. Viz DOKOUPIL, Vladislav. pozn. 3, s. 89 a 92.

26 Jediný provenienční údaj, který svědčí o předchozím majiteli je erbovní exlibris s textem „Iohann Ignatz Meixner Von Lüttich“. K jeho osobě blíže viz heslo v autoritní databázi Provenio.net.

SNĚMOVNÍ PAMÁTKY

Poměrně svébytnou skupinu představuje v rajhradské sbírce trojice rukopisů, označených v Dokoupilově soupisu jako *Usnesení moravských sněmů* či v německé variantě *Mährische Landtagschlüsse*. Při bližším pohledu je však zřejmé, že typologicky přílehlavější zařazení poskytuje výraz sněmovní památky. Sněmovní památky jsou zcela specifickým druhem moravských úředních knih, odrážejících činnost zdejší zemské stavovské správy. Souvislá řada těchto knih sahá až k počátkům konstituování stavovství na přelomu 15. a 16. stol. a pokračuje až do r. 1748.²⁷ V průběhu tohoto dlouhého období se charakter sněmovních památek přirozeně měnil spolu s tím, jak se měnila i samotná stavovská správa v čele se zemskými sněmy, i tak ovšem patří tyto rukopisy ke klíčovým zdrojům informací o stavovské politice a administrativě. Originály těchto knih jsou součástí stavovského archivu.²⁸ V Rajhradě se nacházejí opisy třech exemplářů sněmovních památek, a sice SP I. z let 1518–1547 (R 174), SP V. z let 1602–1611 (R 172) a výpis SP z let 1639–1641 (R 173).²⁹ Tyto opisy patrně nemají shodný původ. Jediný provenienční údaj se nachází na prostředním z nich, a sice erbovní supralibros Jana Jiřího Humpoleckého Osovice z Rybenska, píše menšího soudu a autora také dalších opisů a registrů zemských úředních knih.³⁰ Formální znaky druhých dvou rukopisů naznačují, že vznikly v době ne příliš vzdálené od vzniku originálu. Po obsahové stránce se jedná o doslovné přepisy, pouze s nepodstatnými gramatickými odchylkami.³¹ Rajhradské exempláře dobře dokládají proces ustalování tohoto typu pramene. I když byly sněmovní památky od počátku určeny pro systematickou evidenci množících se sněmovních usnesení, již do prvního svazku sněmovních památek byly zachycovány také další dokumenty související se sněmovní agendou (komunikace s panovníkem, propozice, smlouvy aj.). Po r. 1628 získávají památky pravidelnou strukturu a zachycují ponejvíce jen tři typy dokumentů: panovnický list o rozepsání sněmu či sjezdu, propozice k jednání a text usnesení. Ačkoli rukopis R 173 ještě sporadicky obsahuje některé dokumenty nad tento rámec, již se novému způsobu vedení záznamů zřetelně přibližuje (k definitivnímu ustálení došlo po r. 1650).

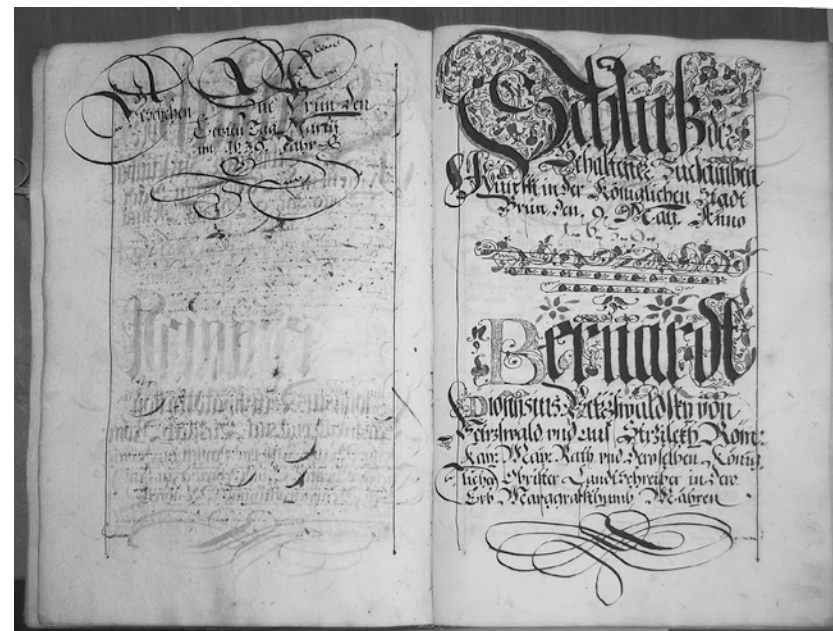
27 Okolnosti vzniku sněmovních památek a jejich návaznost na starší evidenci zemské správy jsou podány v úvodu k edici JANIŠ, Dalibor (ed.). *Moravský sněm na prahu novověku. Edice Památek sněmovních z let 1518–1570. Památky sněmovní I.* Praha, 2010, s. 33–44.

28 Dnes uloženy v MZA, f. A 3 Stavovské rukopisy, i. č. 1–30 (do této řady však spadají i kopiáře sněmovní korespondence).

29 Ibid., i. č. 1, 5 a 9.

30 Zemřel kolem roku 1625, opis by tedy neměl být starší než datum jeho úmrtí. K této osobnosti blíže viz RYBIČKA, Antonín. O šlechtických a erbovních rodech Čáslavských. *Památky archeologické a místopisné*. 1863, 5, s. 357; KREJČÍK, Tomáš. Šest století erbovních miniatur. In: *Heraldická ročenka*. Praha, 1985, s. 14–15 (zde též odkazy na starší genealogickou literaturu).

31 Opis nejstarších památek (R 174) je však nekompletní, posledním opsaným listem je fol. 248r originálu, zachycující dubnový sněm r. 1542. JANIŠ, Dalibor (ed.). pozn. 27, s. 385.

Titulní list usnesení zemského sjezdu z r. 1639 v opisu Sněmovních památek z let 1639–1641 (R 173). Ve výzdobě je použita kombinace červeného a zeleného inkoustu a zlacení. (foto: Jiří David)

ŘÍMSKÉ A ŘÍŠSKONĚMECKÉ PŘÁVO

Opisy římsko- a říšskoprávních traktátů patří ke stabilním součástem právnícké literatury v raněnovověkých knihovnách.³² Na římském právu bylo postaveno gros univerzitní výuky, ostatně jeho role pro právní život v českých zemích byla již zmíněna výše. O něco později si své postavení v domácí právní teorii vydobyla i reflexe říšského veřejného práva.³³ Vzhledem k nezastupitelnosti obou právních okruhů ve výukovém procesu není nijak překvapivé, že nejčastější rukopisnou formou tohoto obsahu jsou záznamy přednášek a opisy tisků. Rajhradská sbírka není výjimkou, eviduje osm traktátů římského práva a tři rukopisy věnované právu německému (autorem jednoho z nich, R 171, je opět Johann Joachim Hackel), přičemž u všech těchto spisů jednoznačně převládá studijní charakter. Čtyři z osmi římskoprávních traktátů obsahují přepisy přednášek či kompendií z Institucí. Nachází se mezi nimi

32 URFUS, Valentin. *Právnícká knihovna moravského nejvyššího písaře z počátku 18. století*. ČMM. 1980, 99, s. 285–296; KOMÁREK, Filip. *Moravští zemští advokáti v 2. polovině 17. století a jejich knihovny*. Brno, 2008. Diplomová práce. Masarykova univerzita. Filozofická fakulta. Historický ústav.

33 KLABOUCH, Jiří. pozn. 2, s. 111–114.

Perokresebný frontispis (*Justitia*) z opisu přednášek římského práva, který v letech 1693–94 pořídil Ignác Alexius Axman (R 241). (foto: Jiří David)

RUKOPISY ARCHIVNÍ POVAHY

Poslední skupina obsahuje rukopisy, jež se ve sbírce ocitly pouze díky problematické delimitaci rukopisů mezi rajhradským archivem a knihovnou, jež zůstala v zásadě dodržena i po převzetí zdejších fondů státními institucemi po r. 1950. Jedná se o opisy panovnických normativů, jež bývají jak po formální, tak i obsahové stránce běžnou součástí archivního aktového materiálu – najdeme mezi nimi celní řády (R 165), procesní řád pro moravský královský tribunál z let 1659 a 1739 (R 587 a 634), exekuční řád Ferdinanda III. (R 587) či instrukci Karla VI. pro krajské hejtmany z r. 1734 (R 635). Celkem lze do této skupiny zařadit 5 titulů, z nichž 4 výše zmíněné pocházejí z první poloviny 18. století, jedinou výjimku představuje soudobý opis privilegia Rudolfa II. (R 662), vydaného 10. srpna 1588 pro olomoucké biskupství, jímž byl polepšen znak olomouckých biskupů a potvrzeno jejich právo užívat knížecí hodnost.³⁶

např. opis *Compendium Institutionum* (R 247), který lze připsat profesorovi pražské fakulty Johannu Christophu Schambogenovi. Za zmínku stojí rovněž čtyřsvazkový záznam přednášek olomouckého profesora práv Georga Tobiae Albertiho, který pořídil r. 1693/94 Ignác Alexius Axman (R 241).³⁴ Druhá polovina římskoprávních rukopisů obsahuje přednášky z Digest, namnoze založených na dobově oblíbených komentářích Henrica Zoesia (viz např. R 244). Obě skupiny – jak schambogenovské výklady justiniánských Institucí, tak Digesta založená na Zoesiových komentářích – přitom odrážejí konzervativní přístup k římskému právu, který se zvláště na olomoucké univerzitě udržel až do čtyřicátých let 18. století.³⁵

34 Maurus Kinter jej ztotožňuje s rajhradským mnichem Františkem Axmannem a připisuje mu autorství dalších sedmi děl, z nichž tři mají dle názvu právní charakter. KINTER, Maurus. *Vitae monachorum qui ab Anno 1613 in monasterio O.S.B. Raihradensi in Moravia professi in Domino obierunt*. Brunae, 1908, s. 22.

35 K tomu viz KLABOUCH, Jiří. pozn. 2, s. 229.

36 Rukopis obsahuje na fol. 7a kolorovanou erbovní miniaturu olomouckého biskupa; k okolnostem vydání tohoto privilegia srov. ŠTĚPÁN, Jan: Heraldická tvorba na dvoře olomouckých biskupů na přelomu renesance a baroka. In: *Sborník archivních prací*. 2008, 58, s. 102–150.

ZÁVĚR

Přehled toho, co nabízí rajhradská rukopisná sbírka pro právní dějiny, byl proveden v největším možném zestručnění. Již po tomto letmém seznámení lze však za nejprůnosnější a svým způsobem unikátní považovat rukopisy Johanna Joachima Hackela – nejde sice o kvalitní teoretická díla, nýbrž o praktické a studijní příručky, ovšem právě spojení s moravskou praxí z nich činí dobrý zdroj informací jak pro vývoj recepce římského práva, tak např. pro posuny v právu procesním, k nimž od vydání OZZ došlo. Stejnou službu mohou poskytnout i rukopisy *Indexů* s návaznými panovnickými normami, zvláště v opisu obohaceném o plné texty. Předkládaná přehledová studie si však nemohla klást ambice rajhradské právnické rukopisy informačně zcela vytěžit. Rukopisy tedy nadále čekají na své podrobné zhodnocení a uvedení do širšího kontextu raněnovověké právnické literatury českých zemí.

PRAMENY A LITERATURA

Moravský zemský archiv v Brně

Fond A3, Stavovské rukopisy, i. č. 1, 5 a 9

Fond E 6, Benediktini Rajhrad, i. č. 4190, kart. 496

Fond E 6, Benediktini Rajhrad, i. č. 4195, kart. 496

Fond G 11, Sběrka rukopisů Františkova muzea Brno, sg. FM 502

Knihovna Benediktinského opatství v Rajhradě, rukopisná sbírka

R 164	R 172	R 181	R 242
R 165	R 173	R 220	R 244
R 166	R 174	R 221	R 247
R 167	R 175	R 234	R 587
R 168	R 176	R 235	R 599
R 170	R 179	R 238	R 634
R 171	R 180	R 241	R 635

BOHÁČEK, Miroslav a ČÁDA, František. Žerotínské rukopisy bludovské. In: *Sborník Národního muzea. Řada C – Literární historie*, sv. 3. 1958, 5, s. 51–221. ISSN 0036-5351.

DOKOUPIL, Vladislav. *Soupis rukopisů knihovny benediktinů v Rajhradě*. Praha, 1966.

DOKOUPIL, Vladislav a ŠTACHOVÁ, Naďa. *Soupis rukopisů zámecké knihovny hrabat Chorinských z Veselí nad Moravou*. Brno: Moravská zemská knihovna, 2011, ISBN 978-80-7051-190-9.

d'ELVERT, Christian. *Historische Literatur-Geschichte von Mähren und Österreichisch-Schlesien*. Brünn, 1850.

HRBEK, Jiří. Absolutismus. Konstrukce a dekonstrukce jednoho pojmu. *Český časopis historický*. 2007, 105(3), s. 643–689. ISSN 0862-6111.

JANIŠ, Dalibor (ed.). *Moravský zemský sněm na prahu novověku. Edice Památek sněmovních z let 1518–1570. Památky sněmovní I*. Praha: Historický ústav, 2010. ISBN 978-80-7286-103-3.

JIREČEK, Hermenegild (ed.). *Obnovené právo a zřízení Zemské dědického království Českého: Verneuerte Landes-Ordnung des Erb-Königreichs Böhmen*. Praha, 1888.

JIREČEK, Hermenegild (ed.). *Verneuerte Landes-Ordnung des Erb-Markgrafthums Mähren: Obnovené zřízení zemské dědičného markhrabství moravského*. Praha, 1890.

JIREČEK, Hermenegild. *Právní život v Čechách a na Moravě v tisícileté době od konce 9. do konce 19. století*. Praha, 1903.

KINTER, Maurus. *Vitae monachorum qui ab Anno 1613 in monasterio O.S.B. Raihradensi in Moravia professi in Domino obierunt*. Brunae, 1908.

KLABOUCH, Jiří. *Osvícenské právní nauky v českých zemích*. Praha: Československá akademie věd, 1958.

KNOZ, Tomáš. Absolutismus nebo „absolutismus“? K dějinám jednoho pojmu. *Časopis Matice moravské*. 2002, 121, s. 451–483. ISSN 0323-052X.

KOMÁREK, Filip. *Moravští zemští advokáti v 2. polovině 17. století a jejich knihovny*. Brno, 2008. Diplomová práce. Masarykova univerzita. Filozofická fakulta. Historický ústav.

KREJČÍK, Tomáš. Šest století erbovních miniatur. In: *Heraldická ročenka 1985*. V Praze: Heraldická společnost, 1985, s. 3–36.

LABSKÝ, Radim. *Dějiny výuky práva na právnické fakultě v Olomouci*. Olomouc, 2009. Magisterská diplomová práce. Univerzita Palackého. Právnická fakulta.

MEUMANN, Marcus a PRÖVE, Ralf. Die Faszination des Staates und die historische Praxis. Zur Beschreibung von Herrschaftsbeziehungen jenseits teleologischer und dualistischer Begriffsbildungen. In: *Herrschaft in der Frühen Neuzeit. Umriss eines dynamisch-kommunikativen Prozesses*. Münster, 2004 (Herrschaft und soziale Systeme in der Frühen Neuzeit, Bd. 2), s. 11–49. ISBN 3-8258-6000-0.

NAVRÁTIL, Jan (red.). *Kapitoly z dějin olomoucké univerzity 1593–1973*. Ostrava: Profil, 1973.

NEŠPOR, Václav. *Dějiny university olomoucké*. Praha: Ústřední národní výbor hlav. města Olomouce, 1947.

NOVOTNÝ, Lubomír. Barokní právník Johann Jakub Weingarten ve fondech Vědecké knihovny v Olomouci. In: *Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska. Sborník z 18. odborné konference Olomouc, 14.–15. října 2009*. Olomouc: Sdružení knihoven České republiky a Vědecká knihovna, 2010, s. 89–106. ISBN 978-80-7053-285-0.

PAVELKOVÁ, Jindra. Knihy uložené v oddílu práva v rajhradské klášterní knihovně. In: *Bibliotheca Antiqua*. Olomouc: Vědecká knihovna, 2015, s. 41–45. ISBN 978-80-7053-309-3.

RYBIČKA, Antotnín. O šlechtických a erbovních rodech Čáslavských. *Památky archaeologické a místopisné*. 1863, 5, s. 353–360.

SCHILLING, Lothar. Vom Nutzen und Nachteil eines Mythos. In: *Absolutismus, ein unersetzliches Konzept? Eine deutsch-französische Bilanz = L'absolutisme, un concept irremplaçable? Une mise au point franco-allemande*. München, 2005, s. 13–31. ISBN 978-3-486-58095-2.

ŠTĚPÁN, Jan. Heraldická tvorba na dvoře olomouckých biskupů na přelomu renesance a baroka. In: *Sborník archivních prací*. 2008, 58, s. 102–150. ISSN 0036-5246.

URFUS, Valentin. Pokus o revizi moravského zemského zřízení na počátku 18. stol. a tzv. „elaboratum Moravicum“. *Časopis Matice Moravské*. 1970, 89, s. 46–65. ISSN 0323-052X.

URFUS, Valentin. K pokusu o revizi zemského zřízení v Čechách na počátku 18. století. *Právněhistorické studie*. 1971, 16, s. 177–198. ISSN 0079-4929.

URFUS, Valentin. *Historické základy novodobého práva soukromého. Římskoprávní dědictví a soukromé právo kontinentální Evropy*. Praha: C. H. Beck, 2001. ISBN 80-7179-504-6.

URFUS, Valentin. Právnická knihovna moravského nejvyššího písaře z počátku 18. století. *Časopis Matice moravské*. 1980, 99, s. 285–296. ISSN 0323-052X.

ZACHOVÁ, Irena. *Soupis sbírky rukopisů Antonína Bedřicha Mitrovského v Archivu města Brna*. Praha: Archiv Akademie věd České republiky, 1999. ISBN 80-902464-9-4.

ZACHOVÁ, Irena a PETR, Stanislav. *Soupis sbírky rukopisů bývalého Františkova muzea v Brně*. Praha: Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky, 2010. ISBN 978-80-86495-66-8.

Z HISTORIE SPRÁVY VELKOSTATKU PODOLSKÉHO

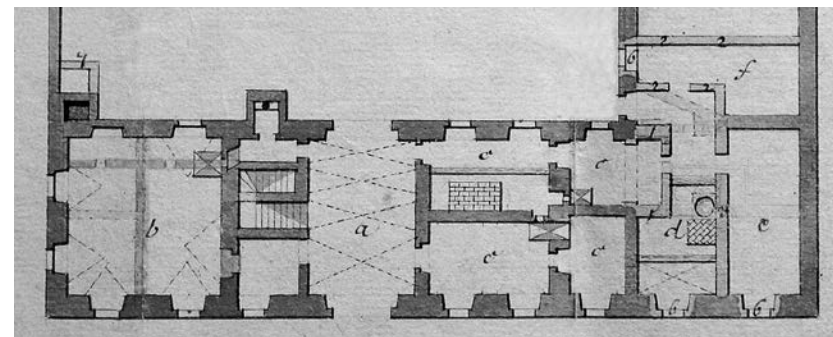
Jiří Čalkovský

Brněnský proboštský kostel sv. Petra na Hoře byl 7. března 1296 povýšen na kostel kolegiátní. Prestiž kapituly pozvedl zásadním způsobem král Jan Lucemburský, který jí dne 25. listopadu 1331 udělil další privilegia. Od té doby nesla kapitula název Královská. Po zřízení Biskupství brněnského dne 5. prosince 1777 povýšil papež Pius VI. tuto Královskou kapitulou na Královskou stoliční kapitolu sv. Petra a Pavla.

Nezbytnou podmínkou existence a dalšího rozvoje kapituly bylo rozšiřování a správa nemovitého majetku. Z těchto důvodů se do kapitulního majetku dostala v několika vlnách i obec Podolí u Brna. Napřed zde kapitula roku 1348 koupila dvůr s dvojím poplužím a 14,5 lány, s krčmami a chalupami, potom v roce 1369 přikoupila další 4 lány, 1 chalupu a 1 krčmu. V roce 1373 bylo dokoupeno ještě 5 lánů a celá vesnice Podolí tak náležela kapitule.

Po přestavbě v roce 1795 se stal kapitulní zámek nepřehlédnutelnou dominantou Podolí. Kancelář správce statku se nacházela vlevo od vjezdu do budovy. Věž s hodinami a dvěma zvony byla snesena v roce 1869. (archiv autora)

Plány k záměšku petrovských kanovníků v Podolí vypracoval v roce 1789 zednický mistr Zeyssl. Legenda k přízemí uvádí: a) vjezd, b) kancelář správce, c) byt důchodního, d) prádelna, e) mandlovna, f) kancelář důchodního. (archiv autora)

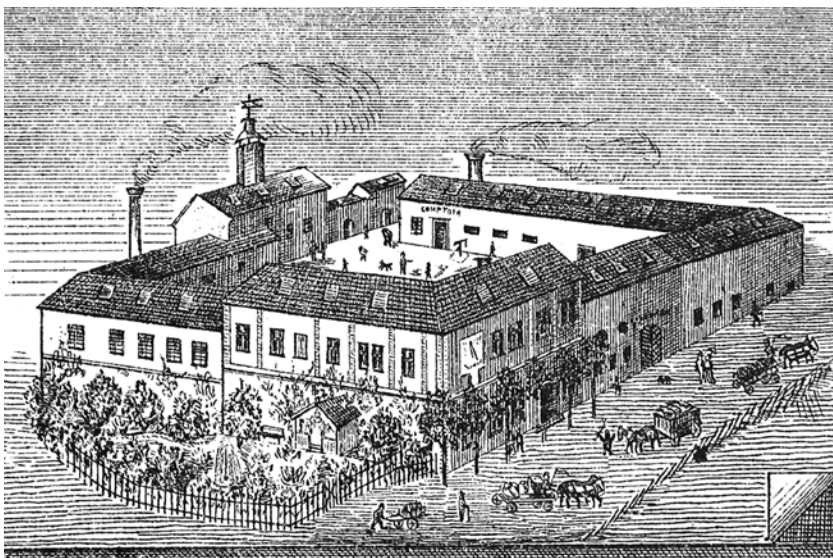
Když byla koncem 18. století přeložena správa kapitulního statku do Podolí, stala se obec významným střediskem hospodářského života a místní zámek centrem, ze kterého bylo spravováno rozsáhlé panství náležející kapitule sv. Petra. Volba na Podolí padla z ryze praktických důvodů. Kapitula potřebovala pro správu svého sice nepřilíh velkého, ale zato velmi rozptýleného majetku vlastnit úřad v místě, ze kterého by byly i okrajové části panství co nejlépe dosažitelné. Následující text chce přiblížit velkostatek Podolí a úlohu jeho správce.¹

VELKOSTATEK PODOLÍ

Kapitulní statek tvořily v roce 1566 předměstské vesnice Brna: Cejl a Habrůvka, na jihu Komárov, Polní ulice, Bohunice, Horní a Dolní Heršpice a Přízřenice, na západě Nebovidy, Ořechov a Ořechovičky, na severovýchodě Mokrá, na východě Podolí, Bedřichovice, Prace, Velešovice a Rousínovec. Nejvýchodnější a také nejvzdálenější vsí na panství byly Zvonovice, ležící jen asi 10 km před Vyškovem. Majetek kapituly se v průběhu času měnil a jeho rozloha kladla mimořádné nároky na organizaci a správu. Přední obcí v kapitulním majetku byly Velešovice, koncem 16. století však nabývá trvale převahy Podolí, proto byl statek nazýván podolským.

Správu statku vedl jeden z kanovníků kapituly, kterému se v 16. století říkalo šafář, ale později převládlo pojmenování prokurátor. Ten byl zodpovědný za hospodaření statku, ale v zásadních věcech právo sám rozhodovat neměl. Tato pravomoc náležela kapitule. Podřízeným prokurátora byl panský úředník nazývaný hejtman,

¹ V souvislosti s velkostatkem Podolí jsou tedy zmíněny jen obecné aspekty běžného provozu, protože dokumenty týkající se konkrétních aktivit hospodářské činnosti podolského majetku, jako byl pivovar, dvůr, palírna, šenk vína, piva a pálenky, cihelna atd., jsou zatím zpracovány jen částečně.

Panský dvůr v Podolí v roce 1893
(reprodukce z faktury nájemce sladovny Rudolfa Jappa, archiv autora)

někdy také správce nebo vrchní. Správce plnil příkazy prokurátora a podával mu hlášení o stavu spravovaného majetku. Pouze v případech, kdy by se dělo něco v rozporu s dobrým hospodařením statku a prokurátor by se tím odmítl zabývat, byl správce povinen tuto záležitost ohlásit přímo kapitule. Povinnosti správce byly stanoveny tzv. instrukcí, která přesně uváděla rozsah pravomocí a povinností. V Moravském zemském archivu se dochovala jedna taková instrukce z doby, kdy se kapitulní hospodářství vzpamatovávalo z následků třicetileté války. Obsahuje pokyny shrnuté do deseti bodů. V první řadě je v nich zdůrazněna hierarchie ve vedení statku. Kapitula správou statku pověřovala prokurátora a správce mu byl tudíž povinován náležitou úctou a měl plnit všechny jeho příkazy. Správci pak podléhali sládek, panský mlynář, bednář, palírník, hospodští, šafáři, ovčáci, hajní a drábi, obecní úředníci a samozřejmě poddaní. Pokladna byla v gesci prokurátora, jemuž byly odváděny veškeré platby a úroky. Úlohou správce pak byl dohled nad dodržováním všech povinností ze strany poddaných a také vedení hospodářských písemností. Měl na starosti správu sýpky a panských důchodů, přičemž však veškerá vydání musel schválit prokurátor. Dále měl správce za úkol pořízení a aktualizaci detailního soupisu veškerého majetku. Samozřejmě též odpovídal za praktický chod celého statku (hospodářství, dvory, pivovaru, rybníky, vinohrady). Měl také dohlížet na veškeré stavby a stavební úpravy, vše ovšem opět podléhalo schválení prokurátora. V soupisu je i výčet termínů, v nichž měl správce podávat výkazy své činnosti – dvakrát ročně (na sv. Jiří a na sv. Michala) měl připravit hlavní účty o hospodaření statku, dále měsíčně výkazy o veškerém svěřeném majetku, jednou

za týden byl pak povinen podat zprávu prokurátorovi a vést jednání s šafáři a obcemi týkající se roboty. Instrukce vymezovaly také přístup správce k poddaným. Správce se měl vyhýbat slovnímu i fyzickému násilí vůči nim, měl být spravedlivý a pouze v případě nutnosti udělovat přiměřené tresty. Udělit trest vězení byla pravomoc náležející prokurátorovi. Správce také nesměl povolovat odchod poddaných na jiná panství. Opakovaně byl zdůrazňován požadavek naprosté loajality správce ke kapitule a jeho podřízenost prokurátorovi.

Postupem času byly instrukce rozšiřovány, až zasahovaly prakticky do všech oblastí života v obci. Mimo jiné se zde objevuje také požadavek naprosté mravní bezúhonnosti správce. Očekávalo se, že správce povede příkladný, bohabojný život a bude v tomto směru působit také na poddané, kteří mu byli svěřeni.

Jak je vidět, nebyly podmínky pro vedení úřadu správce statku nijak lehké, a tak bylo pro mnohé ze správců velmi obtížné požadavkům představených dostát. Archivní dokumenty potvrzují, že se správcové ve funkci často střídali. Důvody byly různé. Někteří neobstáli, jiní neměli v účetnictví pořádek nebo dokonce ani požadovanou agendu nevedli. Našli se také nepoctivci. Například v roce 1743 podal kanovník Halama na správce Ignáce Červínku obsírnou stížnost, ve které dokládal, že správce „*má pečínku a kapitula rožeň*“.² Náprava byla v tomto případě zjednána až koncem roku 1744, kdy byl správce Červinka propuštěn.

Když bylo v roce 1849 zrušeno poddanství, byla vytvořena z vrchnostenského hospodářského úřadu hospodářská správa kapitulního velkostatku. V Podolí zůstal také politický úřad, jehož úkolem bylo řídit přípravné práce tak, aby mohl být tento úřad předán státním soudům, které začaly působit 1. července 1850. Rokem 1851 změnil kapitulní statek sv. Petra název na Velkostatek Podolí. Představeným tohoto politického úřadu byl vrchní Matěj Řepa, který potom přešel do státní správy. Po jeho odchodu převzal úřad Josef Zapletal jako správce velkostatku kapituly (+1888). Jeho nástupcem se stal Edmund Czap (+1873), potom Alfred Palliardi (+1888), Karel Štěpánek (+1905), ředitel Arnošt Pacher vedl úřad od roku 1905 až do svého odchodu do penze v roce 1942. Posledním správcem statku byl Josef Trefanec ze Šlapanic.

Razítko Vrchnostenského úřadu panství
peterského v Podolí (Kritschen).
(archiv autora)

2 TENORA, Jan. *Statek sv. Petra v Brně*. Brno, 1934, s. 62.

SPRÁVCE VELKOSTATKU PODOLÍ KAREL ŠTĚPÁNEK

Karel Štěpánek se narodil roku 1832 v Běhařovicích, ležících 18 km severně od Znojma.

V rodných Běhařovicích se k jeho osobě nedochovaly žádné informace, z pozdějších zpráv v denním tisku dozvídáme, že dokončil studia a přijal místo na rosickém panství, kde působil celkem 36 let, zpočátku jako hospodářský příručí, potom jako pojezdny. Po úmrtí Alfreda Palliardiho nastoupil v roce 1888 na místo správce kapitulního velkostatku v Podolí.

Běžnou agendu správce podolského velkostatku na konci 19. století ilustruje dopis z 10. listopadu 1893, kterým se Štěpánek obrací na své nadřízené ve věci vyúčtování nákladů za nezbytnou opravu sýpký:

*Velectěné dómské kapitule,
pověřením ze 17. srpna tohoto roku č. 62, byla uctivě podepsaná správa statku vybičdnuta provést ve vlastní režii na náklady dómské kapituly a ve spolupráci s pachtýřem sladovny panem Rudolfem Jappem opravu dvoupatrové sýpky nacházející se v pravém křídle pivovaru a poté o tom předložit podrobné vyúčtování.*

Za uposlechnutí tohoto příkazu byla provedena velmi důkladná oprava dvoupatrové sýpky, o které předkládáme vyúčtování včetně příloh spolu s uctívou poznámkou, že by zřejmě bylo možné ušetřit ze sumy 1004 zlatých 79 krejcarů vyhrazené na opravu sýpky několik set zlatých, kdyby se k opravám nepřidružily nepředpokládané vícepráce jako: položení prkenných podlah v obou patrech a zhotovení lambrín (tj. prkenného ohrazení, pozn. překladatele) z nového materiálu a výměnu 17 kusů zcela ztrouchnivělých střešních krokví. Náklady na opravu sýpky ve výši 998 zlatých 13 krejcarů vyrovnal pan Rudolf Japp oproti své refundaci, jelikož v pokladně statku není příslušná hotovost.

Carl Štěpánek
správce³

Karel Štěpánek (1832–1905), správce velkostatku podolského.
(reprodukce z Moravských novin, 31. 7. 1898)

Karel Štěpánek byl činorodý člověk. Brzy poté, co se seznámil s povinnostmi správce podolského velkostatku, vstoupil i do veřejného života obce a přijal místo předsedy školní rady. O jeho dalším působení v obci nejsou žádné detailnější zprávy, byl však jistě váženým občanem, o čemž svědčí zápis v protokolární knize obecního zastupitelstva ze dne 4. listopadu 1900, kde čteme:

„... ve volných návrzích byl rozpraven hovor o rozličném dobrodiní, kterým pan správce velkostatku pan Karel Štěpánek obci zdejší přispěl. Za ty zásluhy jmenován byl jednohlasně čestným občanem obce Podolské.“

V době svého příchodu do Podolí zastával Karel Štěpánek již devatenáct let funkci předsedy silničního výboru brněnské oblasti. Tento úřad podléhající Zemskému výboru v Brně rozhodoval o provádění staveb, technické a hospodářské správě okresních silnic a opatroval úhrady na jejich stavbu a udržování. Silniční výbor měl 11 členů a byl volen na dobu šesti let.

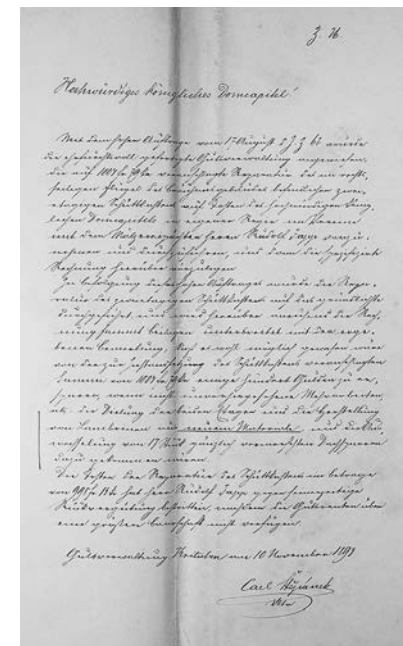
Jeho členové zastupovali čtyři zájmové skupiny: velké statkáře, největší daňové plátce z řad obchodníků a průmyslníků, města a venkovské obce.

Z uvedené agendy a zastoupených zájmových skupin je patrné, že řízení tohoto úřadu vyžadovalo nejen odborníka na danou problematiku, ale také schopného organizátora.

Z dobových pramenů vyplývá, že Karel Štěpánek zřejmě oba předpoklady splňoval, což nezůstalo bez povšimnutí.

V neděli 31. července 1898 přinesly Moravské noviny následující zprávu: *„Dne 30. července 1898 bylo tomu právě 25 let, co úřad předsedy silničního výboru v okrese Brněnském zastává správce velkostatku podolského pan Karel Štěpánek. Věru dlouhá to doba, celá čtvrt století; uváží-li se, že členové silničního výboru a tedy i předsedové jejich jsou poplatnictvem voleni vždy jen na určitou řadu let, a že velmi nesnadno jest zachovati si v podobných čestných úřadech s nejednou velkou zodpovědností spojených přízeň voličů pro dlouhá období. Karel Štěpánek však rozšafným a spravedlivým jednáním svým toho dokázal a den 30. července tohoto roku jest jubilejním dnem v pravdě úspěšné a vzorné předsednické činnosti.*

Od roku 1888, tedy právě deset let působí jako správce na velkostatku královské kapitule Brněnské v Podolí. Od 30. července 1873 jest předsedou silničního

Dopis, kterým v roce 1893 správce Karel Štěpánek informoval kapitolu o dokončení opravy sýpky. (MZA Brno, fond E 105)

3 MZA Brno, Fond E 105, karton 309, inv. č. 703, sig. IV. F, fol. 762, originál německy, překlad Mgr. Tomáš Butala.

výboru Brněnského. Za jeho 25leté činnosti vystavěno 37 nových silničních tratí v délce 85 kilometrů.

Že poplatnictvo velkých zásluh páně předsedových o rozšíření sítě na Brněnsku uznává, toho dokladem je to, že pro tyto zásluhy jmenovalo více obcí Štěpánka svým čestným občanem. Podobně i od moravského výboru zemského dostalo se mu poctivých uznání za vzorné vedení správy silniční. Členové silničního výboru Brněnského chystají velezasloužilému svému předsedovi jubilantu přiměřenou oslavu.

I my z plna srdce panu předsedovi k jeho vzácnému jubileu gratulujeme a přejeme, by ještě dlouhá léta ku prospěchu okresu Brněnského v nekaleném zdraví působil a jsme jisti, že čtvrtstoletá záslužná práce páně předsedova dojde náležitého ocenění i na místech povolaných.⁴

Štěpánkova práce byla oceněna také vyznamenáním od císaře. V deníku Hlas z 28. srpna 1902 je možné číst následující informaci: „Předseda silničního výboru okresu brněnského pan Karel Štěpánek byl, jak jsme oznámili, vyznamenán od císaře propůjčením zlatého záslužného kříže s korunou. Tímto vyznamenáním jsou uznány jeho zásluhy, kterých si získal za své vlastnosti jako starosta silničního výboru. Jeť pan Karel Štěpánek již od roku 1873 předsedou tohoto výboru. Neméně záslužná je jeho činnost i v mnohém jiném ohledu. Zlatý záslužný kříž byl mu dnes o půl 11. hodině dopolední odevzdán za přítomnosti četných přátel na okresním hejtmánství.“

Byla to velká pocta a jistě se oslavovala i na zámku v Podolí, kde Karel Štěpánek se svou rodinou (manželkou Karolínou a dvěma dcerami) bydlel a kde měl úřadovnu, z níž činnost silničního výboru řídil. Z tohoto místa tak byla vydána mnohá rozhodnutí. Jako příklad může posloužit vypsání výběrového řízení z 1. ledna 1901 rozšiřovaného formou plakátů a inzerce v denním tisku: „Pozvání silničního výboru okresu brněnského ku lictaci na dodávání a na dovoz potřebného štěrku pro silnice okresní na léta 1901, 1902 a 1903 (zde následoval dlouhý seznam silničních úseků), která konati se bude dne 16. a 17. ledna 1901 v Brně v Besedním domě a 18. ledna v Tuřanech v hostinci, U zlatého lva, vždy o 9. hodině předpolední. Před započatím lictace lze podávati též offerty jak na dodávání, tak na dovoz štěrku vyhotovené na základě podmínek lictačních, do nichž jest volno každému nahlédnutí u předsedy silničního výboru v Podolí.“⁵

Stavby dlouho plánované silnice z Podolí do Líšně, kterou prosazoval ze své funkce v silničním výboru a v zájmu kapitulního velkostatku, se již Karel Štěpánek nedožil. Zprávu o jeho úmrtí se dozvěděli čtenáři deníku Hlas dne 29. ledna 1905: „...náhle zemřel dnes v nemocnici raněn mrtvicí právě na svůj svátek pan Karel Štěpánek, správce statků královské kapituly brněnské v Podolí a dlouholetý předseda silničního výboru brněnského. Zastával tento úřad 36 let. Zesnulý zlomil si tyto dny na náledí nohu a dopraven byl na léčení do zemské nemocnice. Tam raněn byl

4 Moravské noviny, 31. 7. 1898, s. 3.

5 Hlas, 6. 1. 1901, s. 14.

mrtvicí dnes dopoledne o půl 10. hodině. Pohřeb bude v pondělí 30. ledna o půl 4. hod. odpolední z farního a klášterního chrámu Páně na Starém Brně.“

V neděli 5. února uveřejnil tentýž deník *Díkuvzdání*, podepsané jménem Silničního výboru okresu brněnského.

Na místo správce velkostatku Podolí byl z nedaleké Mokré povolán nadlesní Arnošt Pacher⁶, který již v roce 1880 přišel na tamější hájenku jako adjunkt, pomocník hajného Stušky. Když si později vzal za ženu Stuškovu dceru a narodila se jim holčička, byli jí Karel Štěpánek s manželkou Karolínou za kmotry. Při křtu dostala jméno Alžběta Karolína. Arnošt Pacher pak působil ve funkci ředitele velkostatku Podolí v období 1905–1942.⁷

Autor děkuje za pomoc Miloši Vránkovi, Jiřímu Filipovi, Josefu Kopeckému a Mgr. Tomáši Butalovi.

PRAMENY A POUŽITÁ LITERATURA:

Archiv autora

Moravský zemský archiv v Brně, Fond E 105, karton 309, inv. č. 703, sig. IV. F, fol. 762.

Hlas, 1. 1. 1901, 6. 1. 1901, 28. 8. 1902, 29. 1. 1905.

Moravské noviny, 31. 7. 1898, s. 1, 3.

Ottova encyklopedie obecných vědomostí na CD-ROM (verze I.): věrná digitální replika Ottova slovníku naučného ve 28 svazcích (1888–1909) [disk]. Zlín: AION CS, 1997.

DVORSKÝ, František. *Vlastivěda moravská*. Brno: Musejní spolek, 1916.

Ein Buch für jeden Brünner: Quellenmäßige Beiträge zur Geschichte unserer Stadt. Brünn: Verlag des Verfassers, 1901.

JAN, Libor, PROCHÁZKA, Rudolf a SAMEK, Bohumil. *Sedm set let brněnské kapituly*. Brno: Biskupství brněnské, 1996. ISBN 80-902253-1-4.

TENORA, Jan. *Statek sv. Petra v Brně*. Brno: nákladem vlastním, 1934.

TENORA, Jan. *Statek sv. Petra v Brně. Vzájemné vztahy a hospodářské poměry vrchnosti a poddaných*. Brno: nákladem vlastním, 1937.

TENORA, Jan. *Stoliční chrám sv. Petra a Pavla v Brně: průvodce kostelem*. Brno: [s.n.], 1928.

GABRIELA PREISSOVÁ

Miroslava Šudomová

*... já jsem tulácký pták, který si nedal jakživ předpisovat
notu své písničky; táhnu jen – sama nevím kam – nejspíš tam,
kde není zimy...*

(Gabriela Preissová)

Letos uplynulo 70 let od úmrtí spisovatelky, představitelky realismu a významné autorky venkovských dramát, výjimečné literátky Gabriely Preissové (1862–1946).¹ Život této emancipované a kulturně vzdělané ženy, matky tří dětí, sběratelky a sportovkyně zaznamenal mnohé radosti, smutky i osudové peripetie. A přesto, anebo právě proto, prožila velmi zajímavá a literárně plodná léta. Během sedmdesáti let vytvořila na 60 literárních děl, publikovala články, krátké povídky, romány a dramata. Mezi léty 1903–1910 také redigovala Kalendář paní a dívek českých, kde sama otiskla několik próz, ať už pod různými pseudonymy (Matilda Dumontová, Matyda Dimová, Marie Turková, Richard Klas) nebo pod zkratkou M. T.

Gabriela Preissová (Literární archiv PNP)

¹ Gabriela Preissová, roz. Sekerová se narodila 23. 3. 1862 v Kutné Hoře, ale její rodina se brzy přestěhovala na moravské Slovácko. Dětství prožila v Plaňanech. Mezi léty 1871–1873 strávila školní léta v pražské dívčí škole, v Praze bydlela u tety a strýce Dvorských (seznámení se s řadou českých spisovatelů a s vlasteneckým děním). Roku 1880 se provdala za pivovarského účetního Jana Nepomuka Preisse a přestěhovala se do Hodonína, kde se jim narodili 2 synové: Richard a Dimitrij. Od 1890 žila s celou rodinou v Oslavanech, ale také 2 roky na statku Jeleník (Hirschenau) u Celovce v Korutanech. Zde se narodila dcera Gabriela zvaná Ela. Již v roce 1898 se přestěhovala do Prahy, o deset let později ovdověla a provdala se za plukovníka rakouské armády Adolfa Halbaerta, kterého následovala do Puly v Istrii. Nechala si postavit secesní vilu v Jevanech (1902) a letní pobyty trávila v Chlumu u Třeboně. Během 1. světové války pomáhala ruským zajatcům v táboře v Milovicích, cestovala do Ruska, Haliče, Francie, Itálie. Zemřela 27. 3. 1946 v Praze a je pohřbena na Vyšehradě.

Jezdecký portrét Gabriely Preissové,
90. léta 19. století. (Literární archiv PNP)

Přátelský dvojportrét Julie Fantové-Kusé
a Gabriely Preissové pořízený v Brně
v roce 1889. (Literární archiv PNP)

Její prvotiny vycházely tiskem již v sedmdesátých letech 19. století, ale kladný ohlas u kritiků měla až kniha *Obrázky ze Slovácka* (1886). Literárně tak objevila zapomenutý a opomíjený slovácký kraj. Ústřední témata spisovatelky a dramaticky Preissové byla – žena, láska a předsudky. Ve svých povídkách se pokusila řešit společenské konflikty podle určitých mravních zásad. Pozornost soustřeďovala především na lásku mimo manželství a svobodné mateřství, na kritiku vlivu peněz, bohatství či hromadění majetku. Hlavní hrdinky byly vychovávány v pokoře a oddanosti, až životní okolnosti je donutily k činům, k boji za svá práva na štěstí a citový život. Tato vzpoura vždy ovšem končila tragicky. V dílech Preissové je možné sledovat rozdíl mezi postavami ženskými a mužskými – muži jsou mělcí, poddajní a smířliví, ženy jsou odhodlané, citově vyspělejší a mají tvrdší mravní jádro. Její typickou ženskou postavou byla krásná, nadaná, ale důvěřivá dívka.

Zejména v dramatickém ztvárnění svých her kombinovala romantický pohled s velmi realistickým viděním problémů ve svém okolí a ve společnosti obecně.² Poprvé zachytila tuto mravní rozepří a její následky ve své divadelní prvotině s názvem *Gazdina roba*.³ Původně vyšla v časopise *Osvěta* jako novela, později ji

2 V protikladu k tématům jejich literárních počínů byla obě manželství G. Preissové spokojená a založená na respektu a vzájemné úctě. Vychovala 3 děti – Richarda, Dimitrije a Gabrielu.

3 „Gazdina roba“ je sousloví, které spisovatelka uměle vymyslela, jelikož se v nářečí nevyskytovalo. „Roba“ je lidové označení pro mravně zpustlou ženu, většinou takovou, která opustí svého manžela. A „gazdina“ je výraz označující hospodyně.

přepsala na dramatickou hru a vydala v roce 1889. V divadelní sezóně 1889–1890 byla zařazena do repertoáru Národního divadla v Praze, kde se hrálo 23 repríz po dobu 8 let. Sama Preissová při zkouškách hereckého souboru dohlížela na celou přípravu i na drobné detaily. Kupříkladu lpěla na tom, aby herec uměl napodobit hlasem i gestem slovácké zavýsknutí.

Obecenstvo hru přijalo s nadšením, kritika už méně. Odsuzovala naturalismus, kritizovala dialekt a nevhodnost tématu. Nicméně autorka vycházela ze skutečného příběhu a událostí.⁴ V *Gazdině robě* zdůrazňovala především sociální a náboženskou nerovnost hlavních postav Mánka a Evy. Ženě se nikdy neodpouštělo to co muži, neboť muž „má větší právo a také více rozumu“⁵ než žena.

Původní inscenace hry byla prosycena písněmi a hudbou. Hudební skladatel Josef Bohuslav Foerster ji později zkomponoval jako operu s titulem *Eva*. V této podobě se uváděla rovněž v Rakousku, v Německu, ve Slovinsku, Irsku atd.

Za další významné dílo, jež autorka sepsala, je považováno drama *Její pastorkyňa*. Hru Gabriela Preissová napsala v roce 1890 a ještě v témže roce se konala premiéra v Národním divadle v Praze (9. 11. 1890). U diváků sklídila hra bouřlivé ovace, ale reakce kritiků nebyly již tak vřelé. Kritiky haněly především nemorálnost tématu (vražda dítěte) na jevišti. Téma mateřské lásky nevlastní matky se představilo jako nové, neotřelé a mělo své kořeny taktéž ve skutečných událostech⁶. Přestože se dramatická výtkám ostře bránila, vystoupila na svou obhajobu dokonce na veřejné přednášce v Besedním domě na žádost spolku Vesna, na čas jí tato reakce vzala chuť na psaní.

V souvislosti s reakcemi na *Její pastorkyňa* se mluvílo o Preissově jako o „tragicky v letu sražené spisovatelce“. Česká společnost nebyla ještě na takové drama připravena. To spisovatelku přimělo v dalších dílech nezobrazovat témata tak drastická a skutečnost trochu idealizovat.

K dalšímu uvedení *Její pastorkyňe* došlo ještě v Časlavi a v Brně. Brněnské provedení shlédli i hudební skladatel Leoš Janáček, seznámil se s Gabrielou Preissovou, začal si s ní dopisovat a usilovat o svolení použít příběh jako libreto na operu. Nakonec dovolení dostal, divadelní hru přepracoval, upravil a zkrátil, přičemž zachoval prozaickou formu díla. Můžeme tedy hovořit o jedné z prvních oper, která

4 Velmi ráda sbírala slovácké výšivky a šátky, které často kupovala od šiček v celém kraji. V jednom dvorci nedaleko Hodonína objevila originální slovácké motivy na výšivkách. Její dodavatelkou byla gazdina, jež zde byla se svým mužem na tovarychu. Až jednou místo sebe poslala gazdina dvě dělnice, které prozradily spisovatelce, že se nejedná o pravou gazdinu, nýbrž o gazdinu robu. Gazda (hospodář) nebyl jejím mužem a ona byla jeho milenkou. Sama šička později celý příběh Preissově vyprávěla a ta jej literárně zachytila.

5 ZÁVODSKÝ, Artur. Gabriela Preissová. Praha: Divadelní ústav, 1962. Drama, divadlo, dokumentace, s. 107.

6 Celé drama je uměleckým dotvořením a spojením dvou událostí, které se na Slovácku skutečně odehrály. V první – poranil mladý muž „frajerku“ svého bratra, z bezmezné a nešťastné lásky při krouhání zelí. Při druhé události se nevlastní matka účastnila zavraždění nemanželského dítěte své pastorky. Obě chtěly tímto činem zakrýt hanbu před lidmi. Preissová nechtěla ve své hře dvě vražedkyně, a proto tuto záležitost vložila jen do rukou Kostelníčky.

Gabriela Preissová byla členkou mnoha spolků a organizací.
(Literární archiv PNP)

má libreto v próze. Janáčkova opera měla premiéru 21. 1. 1904 na scéně Divadla na Veveří v Brně, v Praze pak až v roce 1916 na divadelním jevišti Národního divadla. Po pozdějších úspěších opery⁷ přepsala Preissová drama v letech 1929–1930 i do románové podoby.

DRAMATICKÁ DÍLA VERSUS REÁLNÝ ŽIVOT

Gabriela Preissová kladla velký důraz na samovzdělávání. Zajímala ji kultivovaná žena po všech stránkách. Milovala a hrála divadlo, spolupracovala s ochotnickými herci, pořádala společenská setkání i literární a umělecké salony. Byla výbornou hostitelkou, kterou rádi navštěvovali například operní pěvkyně Ema Destiniová či hudební skladatel Antonín Dvořák, silné přátelství ji poutalo s celou hudební rodinou Kubelíkových.

S nadšením se věnovala sportu – plavala, bruslila, pěstovala turistiku, jezdila na koni. Ráda cestovala, podnikala výlety a ještě v 65 letech zvala svou věrnou přítelkyni Boženu Vikovou-Kunětickou, aby s ní cestovala po celé Itálii a do části Francie. Jako velmi empatický a charitativně založený člověk se snažila pořádat různé finanční sbírky či organizovat hmotnou pomoc. Byla velmi aktivní členkou ženského

vzdělávacího spolku Vesna⁸ a několika dalších spolků a organizací⁹. S mnohými ženami z Vesny udržovala přátelské a korespondenční styky. Společná jim byla převážně emancipační a sociální témata. Za blízkou důvěrnici a přítelkyni si zvolila Julii Fantovou-Kusou, prorektorku Vesny, manželku architekta Josefa Fanty.¹⁰

Její velkou sběratelskou vášní se stalo sbírání výšivek, krojů a kraslic. Velkým vzorem jí byla zejména v národopisné otázkce Františka Stránecká. Obě ženy se stýkaly s prostými lidmi, což se stalo zdrojem a námětem pro jejich literární práce. Sama Stránecká popsala spoustu tradic a zvyků na Moravě 19. století a stejně jako Preissová se angažovala ve Vesně.

Často a s velkým zaujetím spolupracovala s Vojtou Náprstkem při sběru předmětů a exponátů na Národopisnou výstavu československou v Praze (1895). V roce 1904 založila v Praze se svým nevlastním bratrem Stanislavem Váňou obchod – Starožitnosti a umělecké předměty – kam dodávala zboží ze svých sběrů a nákupů.

Během první i druhé světové války se věnovala nadále své tvorbě, ale také charitě, pomáhala vojákům. Ráda se též věnovala svým vnoučatům a cestování, objevila zálibu v okrasných zahradách, podnikala s přítelkyněmi i manželem různé výlety. Své poslední dílo napsala v úctyhodných 84 letech a její životní pouť po 70 letech tvůrčího psaní byla naplněna a završena.¹¹

PRAMENY A LITERATURA:

Literární archiv PNP, osobní fond a fotoarchiv Gabriela Preissová p. č. 35/84, [č. NAD 1357, č. AP 1285]

BEDNÁŘOVÁ, Věra. *Zakladatelky českého dívčího školství: (k Mezinárodnímu dni žen): (Bohuslava Rajska, Karolina Světlá, Eliška Krásnohorská, Eliška Machová, Zdenka Wiedermannová-Motyčková)*. Brno: Universitní knihovna, 1957. Bibliografické letáky.

⁷ Opera se dodnes pravidelně objevuje na repertoáru českých i světových operních domů, v zahradě bývá uváděna nejčastěji pod názvem Jenůfa.

⁸ Vesna – ženský vzdělávací spolek. Jako Dívčí pěvecký spolek byl založen 5. července 1870 v Brně, a to se zpěvní školou pro odrůstající dívky. Kladl si za cíl vzdělávat dcery z českých rodin ve zpěvu a hudbě. Od roku 1872 přijal spolek nový název – Ženská vzdělávací jednota Vesna a jeho zájem se přesunul více ke vzdělávacímu působení. Za cíl si kladl vzdělávat české ženy prostřednictvím českého jazyka, rozšiřovat pomocí nich jeho znalost v českých rodinách a také pomocí přednáškové činnosti posluchačky seznámit s fakty z oboru lidové kultury. G. Preissová byla nejen zakladatelkou ženského spolku Vesna, nýbrž i jeho horlivou finanční přispěvatelkou. Pořádala též sběrové akce slováckých předmětů (kroje, výšivky, šátky) a přednášela studentkám i široké veřejnosti.

⁹ Sama dotovala pravidelně jedno lůžko pro pacienty v kutnohorské nemocnici, v roce 1924 věnovala 20 000 Kč na nadaci pro sociálně slabé a stala se také finanční přispěvatelkou mnoha organizací i různých kulturních a charitativních akcí.

¹⁰ Josef Fanta – architekt, malíř, představitel české secesní architektury, druhý manžel Julie Fantové-Kusé, kmotr mladšího syna G. Preissové Dimitrije, pro G. Preissovou navrhl secesní vilu v Jevanech u Prahy (1902). Autor mimo jiné Hlavního nádraží v Praze, Mahyly míru (Praze u Brna) či Ondřejovské hvězdárny.

¹¹ Osobnosti spisovatelky byla věnována výstava *Gabriela Preissová (1862–1946)*, která se uskutečnila v Malé galerii Památníku písemnictví na Moravě v Rajhradě v termínu 28. dubna – 19. června 2016. Autorkami výstavy byly Kristýna Cimalová a Miroslava Šudomová.

BUREŠOVÁ, Jana. *Proměny společenského postavení českých žen v první polovině 20. století*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2001. ISBN 80-244-0248-3.

JANÁČKOVÁ, Jaroslava, WERNISCH, Ivan, PREISSOVÁ, Gabriela a JANÁČEK, Leoš. *Gabriela Preissová: realismus v intermedialních transformacích*. Praha: Academia, 2015. ISBN 978-80-200-2419-0.

KALINOVÁ, Alena a NOVÁKOVÁ, Lenka. *Dcerám českým: brněnský ženský vzdělávací spolek Vesna v letech 1870–1920*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2007. ISBN 978-80-7028-303-5.

KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. *Ženská otázka česká*. Praha: Dr. Edv. Grégr, 1881. Epištoly svobody.

LENDEROVÁ, Milena. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha: Lidové nakladatelství, 2009. ISBN 978-80-7106-988-1.

NEUDORFLOVÁ, Marie L. *České ženy v 19. století: úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*. Praha: Janua, 1999. ISBN 80-902622-2-8.

ROLEČEK, Jaromír. *Život a dílo Gabriely Preissové*. Kutná Hora: Antonín Novák, 1947.

STRÁNSKÁ-ABSOLONOVÁ, Olga. *Ženská otázka s hlediska pokrokového*. Brno: [s.n.], 1909. Knihovnička Ženské revue.

ZÁVODSKÝ, Artur. *Gabriela Preissová*. Praha: Divadelní ústav, 1962. Drama, divadlo, dokumentace.

INTERNETOVÉ ZDROJE:

FLODROVÁ, Milena. Otevření první české školy dívčí ženské vzdělávací jednoty Vesna v Brně, 16. 9. 1886. In: *Encyklopedie dějin města Brna* [online]. 27. 1. 2014 [cit. 14. 6. 2016]. Dostupné z: http://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_udalosti & load=3393

FLODROVÁ, Milena a ŠUDOMOVÁ, Miroslava. Gabriela Preissová. In: *Encyklopedie dějin města Brna* [online]. 10. 5. 2016 [cit. 14. 6. 2016]. Dostupné z: http://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_osobnosti & load=305

Gabriela Preissová. In: *Wikipedia* [online]. 14. 6. 2016 [cit. 14. 6. 2016]. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Gabriela_Preissov%C3%A1?oldformat=true

KALEDOVSKÁ, Jiřina. Eliška (Alžběta) Machová. In: *Encyklopedie dějin města Brna* [online]. 14. 6. 2016 [cit. 14. 6. 2016]. Dostupné z: http://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_osobnosti & load=235

KALEDOVSKÁ, Jiřina. Založení dívčího pěveckého spolku Vesna v Brně, 15. 7. 1870. In: *Encyklopedie dějin města Brna* [online]. 28. 1. 2014 [cit. 14. 6. 2016]. Dostupné z: http://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_udalosti & load=2948

ZOBRAZENÍ SÍDELNÍ SITUACE ROMŮ V OSLAVANECH V OBDOBÍ 1890–1938

Milada Závodská

motto...

Oslavanské stany, jež vytrvale po sto let si zde chválí svou domovinu...

(G. Preissová, Dvě Prisky, 1898)

Obec Oslavany a její tzv. „cikánská osada“ jsou v odborné literatuře jednou z nejlépe popsanych historií lokalit romského osídlení Moravy.¹ Prvním historikem, který se dějinami romského osídlení Oslavan soustavněji a odborně zabýval, je prof. Ctibor Nečas. Jeho podrobné a přitom čtivě podané studie takřka vyčerpávajícím způsobem zpracovávají jím odhalené historické prameny (a to včetně vzpomínek nejen romských pamětníků, oslavanských rodáků) a další zdroje informací.² Mezi tyto zdroje C. Nečas vhodně zahrnul i relevantní existující umělecké památky a články z dobového tisku.³ Všechny tyto již dříve Nečasem identifikované zdroje jsou základními prameny i pro následující stať.⁴ Smyslem tohoto článku není znovu

- 1 Nejstarší a dodnes významnou studií je Cikánský tábor v Oslavanech od C. Nečase (1977), dále J. Kyselákem editovaný originální text M. Škody (předaný R. Doležalem do Moravského zemského muzea) Oslavanští Cikáni (1996), dále také Nečasem revidovaný a rozšířený vlastní text publikovaný pod titulem Dějinný příběh oslavanských Romů (2002) a další (viz Prameny a literatura).
- 2 NEČAS, Ctibor. Cikánský tábor v Oslavanech. In: *Jižní Morava: vlastivědný sborník*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 1977, roč. 13, s. 71–79; NEČAS, Ctibor. Dějinný příběh oslavanských Romů. In: *Jižní Morava: vlastivědný sborník*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 2002, roč. 38, s. 77–96.
- 3 Nečasova práce při rekonstrukci dějinných událostí primárně čerpá z pramenů písemných (v tomto případě jsou to zejména: matriky, sčítací operáty, zápisy ze schůzí obecního výboru, zápisy četnické stanice Oslavany – vše uloženo v MZA; SOKA Brno-venkov). Významným zdrojem poznání jsou pro Nečase také vzpomínky romských i neromských pamětníků (oslavanských rodáků Rudolfa Daniela, Antonína Daniela, Edvarda Daniela, M. Kromusové, Maxmiliána Škody) – ať již písemné, nebo zachycené na audiotecniku a posléze publikované. Dále Nečas využívá také dva podrobnější články v dobovém tisku (obecnější studii s popisem cikánské čtvrti v Oslavanech od J. Mareše z roku 1937 v časopise Bezpečnostní služba a reportážní povídku A. Trna Štědrý večer u Oslavanských cikánů publikovanou v roce 1938 v Lidových novinách), dále shledává nález povídky G. Preissové Dvě Prisky, obrazu J. Svobody Stará cigánská osada u Oslavan z r. 1903, a existenci filmu Čarovné oči.
- 4 Tématem romského osídlení Oslavan jsem se podrobně zabývala také ve své disertační práci Rudolf Daniel: Housle a kůň. Historická analýza rukopisu, se zřetelem k autorovu společenskému působení v poválečném romském etnoemancipačním hnutí v Československu (FFUK, 2016), kde jsem všechny známé (Nečasem již dříve využité) zdroje revidovala ve světle zásadního pramene

líčit známý dějinný příběh oslavanských Romů, ale s použitím ověřených reálií poukázat na nově nalezené pozoruhodné detaily objasněné vlastními drobnějšími badatelskými nálezy.

Oslavanská „cikánská osada“, pokud je známo, se v uměleckém ztvárnění poprvé objevuje u spisovatelky Gabriely Preissové (1862–1946), a to v povídce *Dvě Prisky* (1898). Generačním vrstevníkem Preissové byl insitní výtvarník Jakub Svoboda (1875–1943), který osadu u Oslavan zachytil na několika svých obrazech. Dodnes dochovaný a vizuálně známý je bohužel pouze jeden z nich. Svoboda příbytky Romů také zachytil na jedné plastické mapě Oslavan (zhotovené zřejmě někdy po r. 1923). Pokud jde o uměleckou formu, nejmodernějším dílem zachycujícím oslavanské romské obyvatele v jejich sídlišti je několik autentických záběrů v českém filmu *Čarovné oči* (1923) režiséra Václava Kubásky.

V následujícím výkladu si pomocí historických památek přiblížíme a doslova prohlédneme sídelní poměry oslavanských Romů konce 19. století a první poloviny 20. století. Podrobněji zde interpretovanými zdroji poznání pro nás budou nejprve dobová líčení oslavanských Romů – zejména Antonína Daniela (1913–1996) a Rudolfa Daniela (1911–1978) ale i dalších, která přece jen (i přes jinak pokročilý stav historického poznání romského osídlení v Oslavanech) zůstala doposud stranou historického zájmu a nebyla tak zcela vytěžena jejich vysoká výpovědní hodnota. Spolu s nimi to pak budou již výše zmíněné památky umělecké. Je pozoruhodné, nakolik tato umělecká podání v mnohých detailech korelují se vzpomínkami oslavanských rodáků na jejich tehdejší domovy. Spojení uměleckých vyobrazení a slovního líčení romských vypravěčů umožňuje použití vizuálních pramenů pro mikrohistorii moderních dějin, a tak spoluvytváří plastičtější představu o minulosti Oslavan. Svědčí také o otevřenosti uměleckého ducha vůči oslavanským romským obyvatelům.

OBYVATELÉ MALÉHO ÚDOLÍČKA NA PRAVÉ STRANĚ CESTY Z OSLAVAN DO LETKOVIC

„Když jdeme z Oslavan do Letkovic, vidíme na pravé straně malé údolíčko, po jehož obou stranách se rozprostírají malinké domky nebo dřevěné vozy.

Housle a kůň, díla oslavanského rodáka R. Daniela. Rukopis Housle a kůň, který vznikl asi v letech 1950–1953, nebyl dosud publikován. Z metodologického hlediska podotýkám, že v tomto článku dále využítá umělecká vyobrazení života Romů od G. Preissové (1898), V. Svobody (1931) a J. Kubásky (1923) by těžko bylo možno bez znalosti písemných pramenů seriózně interpretovat jako zdroje detailního historického poznání. Na tomto místě bych také chtěla poděkovat Mgr. M. Schusterovi, který mne upozornil na historické vyobrazení cikánského tábora na mapě R. Hrocha (Plán Oslavan, 1907. Encyklopedie Oslavan (stálá výstava), Vlastivědný spolek Rosicko-Oslavanska, Zámek Oslavany.) vystavené na výstavě Encyklopedie Oslavan na zámku v Oslavanech. Také děkuji Ing. Z. Vévodovi a panu J. Kyselákovi za osobní konzultace ve Vlastivědném spolku Rosicko-Oslavanska. Můj dík patří také Mgr. M. Němečkové z Muzea v Ivančicích, která mi laskavě pomohla v detailu utřídit data týkající se tvorby J. Svobody.

Celkem jich je tam dvacet. Tam bydlí Romové. Celkem jich tam žije asi sto padesát. Odkud přišli? Kdo je tam přivedl? Nikdo nemůže říci, odkud přišli, jak žili, to jen dva břehy [řeky Oslavy; pozn. MZ] můžou vyprávět, co se v minulosti dělo...“⁵

Takto (zde záměrně uvádím doslovný překlad do češtiny) začínají mnohastránkové zápisky Antonína Daniela, jenž si jako tehdejší student gymnázia okolo roku 1930 romsky zapisoval své líčení vlastního domova, a zejména pak jeho historie – která byla do té doby mezi Romy předávána tradičně pouze ústním podáním. Antonínovi Danielovi bylo tehdy asi sedmnáct let, Oslavany byly jeho rodištěm, chodil zprvu do obecné školy v Oslavanech a následně do gymnázia v Ivančicích.⁶ Jedná se o nejstarší zápisky v jeho rodném jazyce, tj. romštině moravských Romů, a zároveň také o doposud nejstarší známé písemné podání vlastní historie u Romů v českých zemích vůbec.

Nadaného studenta Daniela o několik let později (zřejmě kolem roku 1935) osobně poznal britský lingvista Stuart E. Mann, tou dobou působící na univerzitě v Brně, a udržovali pak spolu kontakty po mnoho let.⁷ S. Mann vedl Antonína Daniela k práci na překladu biblického textu Skutků apoštolských do romštiny a tento překlad (na kterém se podíleli i manželé Růžičkovi z brněnských Černoviček) byl posléze publikován v Praze roku 1936.⁸ U příležitosti romského vydání Skutků apoštolských popsal S. Mann také to, jak s Antonínem Danielem na překladu pracovali a jak sám v té době docházel mezi oslavanské Romy. Podívejme se opět alespoň na úryvek (původně anglického) textu, jak se jevílo romské sídliště britskému návštěvníkovi někdy v polovině třicátých let:

... „malinká cikánská osada na okraji Oslavan, havířské vesnice na jižní Moravě. Cikáni si postavili své maličké domky roztroušeně v dvojité řadě v písčitém údolí,

5 Překlad z originálního romského textu MZ. V originálním znění v romském jazyce takto: „Kana džas Oslavanatar ke Letkovica dikas pre čači strana tikno údoličko, jak pes duje stranenca rozprostřinen tikne kheróre vaj kaštune verda. Dohromady savore éhi biš héli. Éhi odova o rom. Savore šaj éhi jek šel the jepaš. Katar jon avle? Ko len adarde andas? Niko našči vakerele katar avle, har has džide, he čak duj brehy te šaj vakere nas, jon šaj phenenas, so pes akostar djejinelas.“ MANN, Stuart E. a [DANIEL, Antonín]. On the Gypsies of Oslavany: A record of his own people by Antonín Daniel. *Journal of Gypsy Lore Society*. 1944, XXIII(3), s. 72–73.

6 Více o Antonínovi Danielovi viz např. NEČAS, Ctibor. Antonín Daniel. *Bulletin Muzea romské kultury*. 1996, 5, s. 51. Dále NEČAS, Ctibor. *Romové na Moravě a ve Slezsku (1740–1945)*. Brno: Matice moravská, 2005, s. 222–224. Dále také PAVELČÍKOVÁ, Nina. Příběhy Antonína a Bartoloměje Daniela – prvních představitelů romských elit. In: *Člověk na Moravě ve druhé polovině 20. století*. Brno: Centrum pro studie demokracie a kultury, 2011, s. 316–329.

7 Stuart Mann působil jako lektor anglického jazyka v letech 1932–1938 na Masarykově univerzitě v Brně a již předtím byl dlouholetým členem Gypsy Lore Society (Liverpool, Velká Británie) a dopisovatelem *Journal of Gypsy Lore Society* (vůbec nejstaršího odborného časopisu zabývajícího se jazykem, dějinami a kulturou Romů). Právě v tomto periodiku byl text Antonína Daniela o historii oslavanských Romů zásluhou S. Manna pak později, roku 1944, přetištěn v romském originále a s anglickým překladem, viz pozn. 5.

8 *O keriben pal e Devleskere bičhade*. Praha, 1936.

Rudolf Hroch, Plán Oslavan z roku 1907. Výřez s cikánským táborem mezi pastviskem a cestou do Letkovic. (Vlastivědný spolek Rosicko-Oslavanska)

... které je, jak sami říkají, chrání před studeným větrem“...⁹. S. Mann dále popisuje domek rodičů Antonína Daniela:

... „Starý Daniel, otec, postavil svůj dům vlastníma rukama, omítl jej i natřel vápnem. Je to nejsporádanější domek v řadě, sestává se z ložnice a vždy vzorně uklizené kuchyně, a také přístavku pro dívku [tj. jednu ze sester Antonína Daniela; pozn. MZ].“¹⁰

Tolik Stuart Mann, který také uvádí, že Josef Ludvík Daniel (1890–1937), otec Antonína Daniela, je dělníkem v oslavanské elektrárně a vydělává okolo 1400 Kč měsíčně. Jak uvádí Nečas, byl výše popsán domek historicky jedním z prvních, ne-li vůbec prvním zděným stavením onoho oslavanského romského sídliště.¹¹

Třicátá léta byla, jak interpretujeme i z výše zmíněných citací, zřejmě obdobím, kdy se z provizorních sídel vyskytujících se trvale po několik desetiletí na pravém břehu Oslavy v místech obecních pastvin zrodila postupně víceméně trvalá zástavba domků Romů. Při představě o její genezi je potřeba si uvědomovat dvojitý historicko-sociální aspekt tohoto procesu: šlo jednak o sídla romských obyvatel do

Oslavan příslušných (z nichž ale ne všichni v obci trvale žili),¹² a zároveň také o stabilní transitní bod dočasných pobytů dalších Romů (většinou rodově spřízněných) – kočovných a polokočovných rodin, nejen z Moravy. Domková zástavba třicátých let přirozeně kontinuálně navazovala na původní bydliště tvořené vozy (o nichž se zmiňuje i A. Daniel) a stany (či stanovými přístavky u vozů), o nichž bude ještě řeč dále. Tomuto sídlišti, pro které oslavanstí a ivančičtí obyvatelé používali slovo „tábor“, „osada“ nebo „kolonie“, se vlivem historických okolností stala postupně vlastní lokalita malého údolí (stále na pravém břehu Oslavy), kam byli romští osídlenci vytlačováni od počátku 20. století postupně se rozrůstajícími průmyslovými Oslavany (zejména rozšiřováním cukrovaru a výstavbou obecních jatek).¹³

Toto malé údolí, kde dnes končí ulice Letkovská, vytvořené kdysi řekou Oslavou, je typické hlinito-písčitém podloží širšího okolí dnešního říčního břehu. Odedávna až do současnosti je charakteristické v době hnízdění množstvím jiříček, jimž vyhovuje pro budování hnízd, a proto se pro něj dodnes užívá místní (historický) název Jiříččí zmola. Od roku 1932 byla za výše popsanými domky zbudována menší cihelna, lidově zvaná „U cikánů“, a asi do roku 1983 se zde těžil jemný písek zvaný „cigán“ používaný ke zdění, ale hlavně do omítek.¹⁴ Jinak o tomto písečném údolí čteme jako o Zmole (u romského pamětníka E. Daniela a pamětnice M. K.)¹⁵ či Malém údolí (v článku J. Mareše)¹⁶ anebo Písečňáku. Jako „kolonii na Písečňáku“ popisuje místo svého narození romský pamětník Rudolf Daniel¹⁷, který ve vzpomínce píše, že jeho předkové „založili tam v ‚Písečňáku‘ poblíž řeky Oslavy cikánský tábor, který se uchoval až do třicátých let naší doby“.¹⁸ A na jiném místě svého rukopisu (vznikajícího asi okolo roku 1950) uvádí, že: „Středem dvou řad vozů vedl skrovný ‚bulvár‘ rovnou k pískovně, k lomu, kde se těžil písek. Tábor obytných vozů vydržel v Oslavanech dosti dlouho. Třicet let. Hromadně začal mizet teprve v roce třicet a navždy a nenávratně zanikl roku přístího. Na místě pestrobarevných kulís se objevily obyčejné civilní fasády rodinných

⁹ V originále: „...a little Gypsy colony on the outskirts of Oslavany, a mining village in South Moravia. The Gypsies had built their tiny houses in a straggly double row into the depths of a sandpit which, they said, sheltered them from the cold winds.“ MANN, Stuart E. Acts of the Apostles Moravian Romani. Journal of Gypsy Lore Society. 1941, XX(3), s. 91.

¹⁰ V originále: „...Old Daniel, the father, had built his tiny house with his own hands, and has glazed and whitewashed it. It was easily the tidiest in the row, and contained one small parlour-bedroom, where father and mother slept at night, and still tinier kitchen, and an annex for the girl...“ Ibid.

¹¹ NEČAS, Ctibor. Romové na Moravě a ve Slezsku (1740–1945). Brno: Matice moravská, 2005, s. 110.

¹² Tj. těch, kteří měli v obci domovské právo. Při sčítání lidu 1880 a 1890 byla romská bydliště uvedena jako „bez příštířeší“, při evidenci v roce 1900 byla uvedena jako „prozatímní“. Moravský zemský archiv, SOkA Brno-venkov, Fond Okresní úřad Brno-venkov, A1, Sčítací operáty 1880, 1890, 1900.

¹³ Pro romské oslavanské sídliště se v literatuře vyskytuje několik alternujících (někdy používaných i jako synonyma) variant pojmenování, a to: tábor, kolonie, osada, čtvrť, či jen cikáni nebo u cikánů.

¹⁴ Oslavany 1104–2004: 900 let od první písemné zprávy. Oslavany: Město Oslavany a Vlastivědný spolek Rosicko-Oslavanska, 2004, s. 110, 129–130, 164–165.

¹⁵ DANIELOVÁ, Helena; Margita K., narozena 1922. In: Paměti romských žen. Brno: Muzeum romské kultury, 2002, s. 6–25; NEČAS, Ctibor. Nemůžeme zapomenout/Naši bisteras. Nucená táborová koncentrace ve vyprávěních romských pamětníků. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1994, s. 225–235.

¹⁶ MAREŠ, Josef. Biologie Cikánů v Československé republice. Bezpečnostní služba. 1937, 7, s. 267.

¹⁷ DANIEL, Rudolf. Housle a kůň (rukopis). Muzeum romské kultury. Sběrka Muzea romské kultury. Fond Písemný materiál, i. č. MRK 391/10.

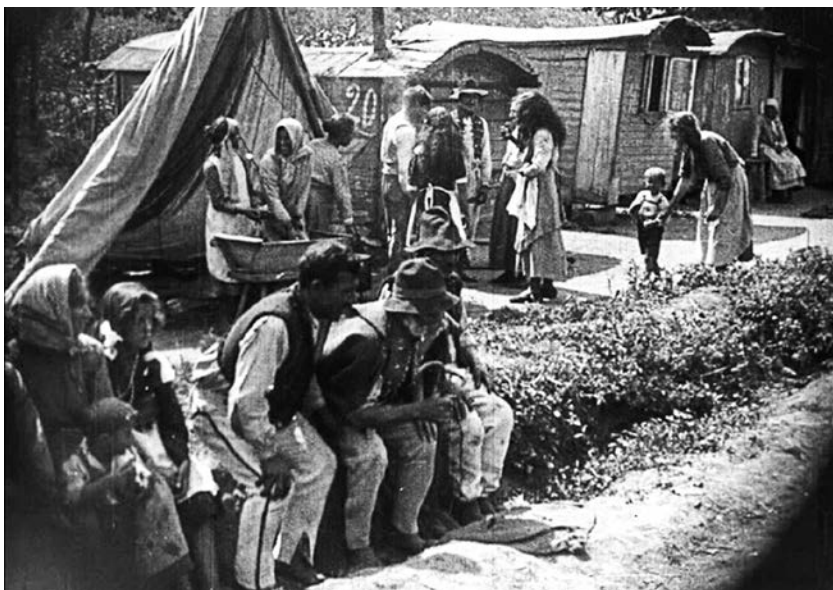
¹⁸ Ibid., s. 74.

Záběr „bulváru“ v sídlišti v Jiříčce z mohl.
(foto z filmu Čarovné oči, Národní filmový archiv)

Příprava jídla. V pozadí maringotka stojící na cihlovém sloupku.
(foto z filmu Čarovné oči, Národní filmový archiv)

Záběr obydlí a obyvatel v Jiříčce z mohl.
(foto z filmu Čarovné oči, Národní filmový archiv)

Praní prádla. V pozadí maringotka na kamenné podezdívce.
(foto z filmu Čarovné oči, Národní filmový archiv)

domků, každý s trpasličí kuchyní a o něco málo větším pokojíkem, ale přece jen zděné, i když nadále bez nejzákladnějších, moderních a nezbytných zařízení: bez vodovodu, bez kanalisace a bez elektrického osvětlení.“¹⁹

Text vzpomínek R. Daniela je psán česky, na rozdíl od romského textu Antonína Daniela. Zajímavé je, jak R. Daniel pro romské oslavanské sídliště používá slovo „tábor“ a slovo „kolonie“. Zdá se, že pro historicky starší stanové a vozové příbytky volí slovo „tábor“, kdežto pro stabilně upevněné vozy a cihlové domečky užívá slovo „kolonie“.

Rudolf Daniel, na rozdíl od Antonína Daniela, v Oslavanech ve dvacátých a třicátých letech nebydlel trvale, ale udržoval se svými příbuznými z matčiny strany úzké vztahy. Otec R. Daniela (původem z Křenovic) se živil jako koňský handlér, zatímco otec A. Daniela pracoval jako dělník v oslavanské elektrárně. R. Daniel nám Oslavany líčí z perspektivy polokočovných obchodníků s koňmi, jejichž životnost byla s kulturou života ve vozech neodlučitelně spjata. Ač na jednu stranu nelze jeho dataci (tj. v jeho textu uvedený rok „třicátý“) vzít doslova jako letopočet 1930, můžeme mu věřit detailní popis vnitřní situace v romském sídlišti na přelomu dvacátých a třicátých let – jakož i poznámku k tomuto období, že „nerada se loučila vnučka starého Tomáše Malíka, Maryša, která vytrvala v původním obytném voze až docela poslední.“²⁰ Velmi podrobně si R. Daniel pamatoval prostředí někdejšího vozového tábora, ve kterém se v roce 1911 narodil a kde trávil zřejmě trvaleji své rané dětství (v období po konci války se zdržoval spíše u prarodičů z otcovy strany v Rousínově, kam chodil trvale do školy). Popisuje jej takto:

„Ještě v letech první světové války... stálo v našem táboře osmačtyřicet obývacích vozů, ‚verdů‘ [verdan – romsky: vůz; pozn. MZ], rozmanitě a živě barevných. Nejčastěji byly natřeny zeleně, žlutě a červeně. Byly to dvě řady malých dřevěných obydlí na neomítnutých podezdívkách z cihel, někdy jen cihlových nebo kamenných sloupcích, s dvěma skrovnými okýnkami na každém boku a s černým plechovým komínkem na zaoblené střeše, z něhož v zimě vlál jako praporek bělomodrý dým. Za mrazů a vánic to bývalo jediné svědectví, že [zde] přebývají chudé lidské bytosti.“²¹ V posledním detailu popisu údolíčka se R. Daniel půvabně shoduje s publicistou Lidových novin Adolfem Trnem, který v roce 1938 ve svém článku Štědrý večer u oslavanských cikánů doslova píše:

„... vraceli se k cikánské kolonii, skryté na samém krajičku Jiříčkových zmol. Jen korouhve dýmu přesvědčovaly chodce, že tábor nespí, že v něm vládne horečný, svátkový ruch.“²² Jinak, bez poetičnosti a lakonicky, nicméně shodně lokalizuje osadu Josef Mareš v časopise Bezpečnostní služba v roce 1938, a to jako „Malé údolí za cukrovarem“²³.

19 Ibid., s. 74.

20 Ibid., s. 74–75.

21 Ibid., s. 72.

22 TRN, Adolf. Štědrý večer u oslavanských cikánů. Lidové noviny dětem. 1938, 49, s. 194.

23 MAREŠ, Josef, pozn. 16, s. 235–243, 264–267, 302–305.

OSLAVANŠTÍ ROMOVÉ OČIMA UMĚLCŮ

Nyní již můžeme přikročit přímo k porovnání popisu Rudolfa Daniela a toho, co vidíme na obrazu Jakuba Svobody *Stará cigánská osada u Oslavan z r. 1903*. Jak víme z dokumentace, kterou si sám J. Svoboda vedl, obraz byl namalován v roce 1931 pro ivančické muzeum.²⁴ Autor sám – jak to dělal i u jiných obrazů – vepsal přímo do obrazu i popisku vyobrazení. Ze Svobodových záznamů také víme, že v roce 1940 namaloval (opět pro ivančické muzeum) obraz *Nová cigánská osada*. Ačkoliv tento obraz není dnes k nalezení, stejně jako starší obrazy malované pro soukromé osoby (tj. v roce 1901 *Cikánská osada blíže cukrovaru*, v roce 1908 obrazy *Cigánská kolonie*, *Očíslování cigánské osady* a *Cigánská kolonie u Oslavan*), dochované záznamy o jejich existenci doplňují významně historické poznání o procesu usazování Romů v Oslavanech. Nebudeme se nyní zabývat teoretickou otázkou, zda Svoboda maloval pouze romské sídliště v Oslavanech (neboť minimálně ze dvou popisů obrazů z roku 1908 není tato skutečnost zcela zřejmá, byť pravděpodobná), ale podíváme se na jeho dochovaný obraz, který výslovně oslavanské romské sídliště zobrazuje.

Na obraze *Stará cigánská osada u Oslavan z r. 1903* malíř zřejmě zpětně zachycuje historickou situaci okolo roku 1900. Umístění vozů a stanu vidíme na rovinatém břehu Oslavy. Lokalizace navíc velmi dobře odpovídá i situaci zachycené v mapě *Plán Oslavan* Rudolfa Hrocha, kterou její autor datoval 1907. V této Hrochově mapě to vypadá, jako by Romové ještě v Jiříčce zmole příbytky neměli. Svobodův obraz *Stará cigánská osada u Oslavan z r. 1903* zřejmě i ve svém názvu postihuje skutečnost, že z perspektivy pozdější doby, kdy malíř obraz maloval, šlo o osadu „starou“, oproti kontinuálně se rodící osadě „nové“, kterou můžeme tušit právě v Jiříčce zmole čili v Písečňáku. Ve Svobodově tvorbě nalézáme také jeho plastickou mapu²⁵, kde jsou obydlíčka již zakreslena v Jiříčce zmole a přímo na břehu řeky (už) nikoliv. Obě mapy, starší Hrochova a mladší Svobodova, v podstatě odpovídají nejen úředním historickým pramenům a vzpomínkám pamětníků. Situaci okolo roku 1923, tj. osadu v Jiříčce zmole, kromě několika dochovaných fotografií²⁶ jednoznačně zachycují také autentické filmové záběry z filmu *Čarovné oči*.

Film *Čarovné oči* je datován rokem 1923, premiéru měl ale na začátku tohoto roku, natáčení tedy probíhalo zřejmě o rok dříve.²⁷ Filmové záběry Romů a jejich obydlí o délce necelých 90 sekund jsou zcela unikátním historickým svědectvím a jde

24 SVOBODA, Jakub. *Stará cikánská osada u Oslavan 1903* [olej na plátně]. At. Muzeum Brněnska – Muzeum v Ivančicích. Sbírka Muzea v Ivančicích. Fond Jakub Svoboda, inv.č. JS-A/6.

25 Encyklopedie Oslavan (stálá výstava), Vlastivědný spolek Rosicko-Oslavanska, Zámek Oslavany.

26 Určité fotografie byly přetištěny u článku KYSELÁK, Jan a [ŠKODA, M.]. Oslavanští cikáni. Okno: oslavanské kuriozity, novinky, oznámení. 1996, IV(1), s. 21–23. Originály se mi bohužel nepodařilo u editora ani z jiných zdrojů získat.

27 Filmový scénář zpracován podle tehdy oblíbené stejnojmenné novely: ZAHRADNÍK-BRODSKÝ, Bohumil. *Čarovné oči*. Praha: Zemědělské nakladatelství A. Neubert, 1917. Režisér Václav Kubásek natáčel patřičné sekvence exteriérů nikoli v podtatranské slovenské romské osadě (kde by se měly dle knižní předlohy odehrávat), ale v pro pražské filmaře lépe dostupných Oslavanech.

Detail obytného vozu a stanových přístavků. Výřez z obrazu – Jakub Svoboda, Stará cigánská osada u Oslavan 1903. Originál barevný, olej na plátně. (Muzeum v Ivančicích)

o nejstarší filmové záběry Romů u nás vůbec.²⁸ Ačkoli nejsou známe podrobnější informace o průběhu natáčení, při kritickém vyloučení profesionálních herců (a zřejmě i kostýmů – krojů, u nichž je zřejmé, že je části Romů filmaři poskytli) a kaširované maringotky hlavní hrdinky, jsou unikátním obrazovým svědectvím jak způsobu odívání oslavanských Romů, tak jejich bydlení a některých nezbytných denních činností. Na záběrech sledujeme stanové přístavky u vozů, vozy na cihlových podezdívkách, dokonce dva (zřejmě dřevěné) domečky, stání koní, dále přípravu jídla na otevřeném ohništi, praní prádla a další detaily. Filmové záběry jsou sice černobílé, ale i přesto výborně dokreslují vnější popis obytných vozů, který jsme četli u R. Daniela.

Typ obytných vozů a způsob jejich usazení na cihlových podezdívkách (či sloupcích) tedy shodně zobrazují jak dobové filmové záběry, tak malíř Svoboda (byť jde o vozy umístěné ne ve Zmole, ale v místech naproti přes cestu). Díky Svobodovi máme také zachycenou R. Danielem popsanou „pestrobarevnou kulisu“, Svoboda romské vozy vymaloval žlutě, zeleně a červeně... tedy přesně v barvách, které ve svém textu zmiňuje i R. Daniel.

Přes půvabnou detailní věrnost Svobodovy malby se dostáváme k zatím vůbec nejstaršímu uměleckému dílu, jehož obsah je spjatý s oslavanskými Romy, a to je povídka Gabriely Preissové *Dvě Prisky*. Vedle citlivého zpracování tragického osudu koňáře Daniela, realismus spisovatelky v tomto případě úžasně poslouží jako slovní ilustrace historické situace. Také G. Preissová totiž nezapomene zmínit vůz „s komínkem, takovou jasně zelenou, utěšlivou barvou natřený“.²⁹ A nejsou to jen vizuální reálie, které nám spisovatelka v textu ukázala. V její povídce čteme i celou ukolébavku v romském jazyce, tak přesně přepsanou, že lze snadno provést její překlad.³⁰ G. Preissová žila v Oslavanech v letech 1890–1897, kdy byl její manžel pokladníkem ve zdejší cukrovaru. Mezi Romy zřejmě chodívala, čemuž by nasvědčovaly nejen zápisky romštiny, ale také v povídce dobře vystihnutý detail sociálních vztahů uvnitř sídliště. Koňář Daniel má díky svému jmění významnější postavení, jak u majoritního obyvatelstva, tak mezi Romy, a má svůj obytný vůz. Tento vůz stojí nikoli mezi stany na břehu řeky, ale od těchto stanů naproti přes cestu, pod příkrou strání. G. Preissová s mistrným postřehem popsala nejen, v jakých různých obydlech Romové v Oslavanech přebývali, ale i to, že jejich příbytky byly rozmístěny jak od cesty do Letkovic (a Ivančic) nalevo – tak i (minimálně v případě movitějšího koňského handlíře) napravo. A zmíněná příkrá strán „po které nikdo nechodil“³¹ by mohla napovídat, že jde o údolí Jiříččí zmoly, v budoucích desetiletích konečně romské sídliště – trvalou zástavbu. Až neuvěřitelně detailně také spisovatelka postřehla, že obchodník s koňmi byl natolik bohatý, že měl vozy dva – jeden stabilní obytný a druhý z košatiny pro pohyb za obchodem. Zmiňované

28 Vedle známých a starších záběrů československého Zpravodajského filmu (1922), jež ovšem zachycují Romy z ukrajinského Užhorodu.

29 PREISSOVÁ, Gabriela. *Dvě Prisky*. In: *Povídky*. Praha: J. Otto, 1926, s. 5.

30 viz úplný text povídky *Dvě Prisky* v tomto sborníku, s. 92–100, doplněný lingvistickou poznámkou.

31 PREISSOVÁ, Gabriela. pozn. 29, s. 12.

stany Preissova rámcově datuje jako tehdy stoletý fenomén obce Oslavany, což vcelku přesně odpovídá dnes i vědecky ověřeným historickým faktům.

EPILOG

Z historických pramenů víme, že první romská rodina se v Oslavanech objevuje na základě císařského nařízení vrchnosti roku 1784 a první záznam v matrice farnosti sv. Mikuláše o narození Josefa Daňhela je z roku 1787. Původně určená místa, kde se měli Romové zdržovat, se v průběhu století různila, až se v druhé polovině 19. století romské sídliště ustálilo v lokalitě dnešní Letkovské ulice. Nejpozději v druhé dekádě 20. století se pro malé písečné údolí, kde ulice končí, staly typické stabilně stojící obytné vozy, které v dalších dvou desetiletích postupně vystřídaly dřevěné a později už zděné domky.

Dnes bychom ale po někdejších romských osídlencích Jiříčci zmoly pátrali těžko. V důsledku vzniku zrůdné rasové ideologie došlo v letech 2. světové války ke genocidě romského obyvatelstva a jména zavražděných oslavanských Romů odvezených do koncentračních táborů dnes připomíná už jen pamětní deska umístěná roku 1968 na budově místního obecního úřadu. Život v zaniklé osadě je zaznamenán ve vzpomínkách Romů, kteří snad zázrakem válku přežili a alespoň částečně jej v sobě také uchovávají i drobné dílko spisovatelky Gabriely Preissové a obrázek „ivančického Rousseaua“ Jakuba Svobody. Preissova i Svoboda byli vnímavými svědky své doby. Jejich práce dosvědčují ušlechtilý vztah obou umělců k různým kulturám tohoto světa a jejich citlivou úctu k obyčejnému lidskému životu.

PRAMENY A LITERATURA

Moravský zemský archiv v Brně, SOKA Brno-venkov, Fond Okresní úřad Brno-venkov, A1, Sčítací operáty 1880, 1890, 1900.

Účetní kniha Jakuba Svobody z let 1886–1943. Muzeum Brněnska – Muzeum v Ivančicích. Sbírka Muzea v Ivančicích. Fond Jakub Svoboda, i. č. JS-B/9 b.

Čarovné oči [film]. Režie Václav KUBÁSEK. Československá republika. Národní filmový archiv Praha, 1923.

DANIEL, Rudolf. *Housle a kůň* (rukopis). Muzeum romské kultury. Sbírka Muzea romské kultury. Fond Písemný materiál, i. č. MRK 391/10.

DANIELOVÁ, Helena; Margita K., narozena 1922. In: *Paměti romských žen*. Brno: Muzeum romské kultury, 2002, s. 6–25. ISBN 80-86656-00-4.

Encyklopedie Oslavan (stálá výstava), Vlastivědný spolek Rosicko-Oslavanska, Zámek Oslavany.

KYSELÁK, Jan a [ŠKODA, M.]. Oslavanští cikáni. *Okno: oslavanské kuriozity, novinky, oznámení*. 1996, IV(1), s. 18–24.

MANN, Stuart E. Acts of the Apostles Moravian Romani. *Journal of Gypsy Lore Society*. 1941, XX(3), s. 90–92.

MANN, Stuart E. a [DANIEL, Antonín]. On the Gypsies of Oslavany: A record of his own people by Antonín Daniel. *Journal of Gypsy Lore Society*. 1944, XXIII(3), s. 71–91.

MAREŠ, Josef. Biologie Cikánů v Československé republice. *Bezpečnostní služba*. 1937, 7, s. 235–243, 264–267, 302–305.

NEČAS, Ctibor. Antonín Daniel. *Bulletin Muzea romské kultury*. 1996, 5, s. 51.

NEČAS, Ctibor. Cikánský tábor v Oslavanech. In: *Jižní Morava: vlastivědný sborník*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 1977, roč. 13, s. 71–79. ISBN 80-7275-032-1.

NEČAS, Ctibor. Dějinný příběh oslavanských Romů. In: *Jižní Morava: vlastivědný sborník*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 2002, roč. 38, s. 77–96. ISBN 80-7275-032-1.

NEČAS, Ctibor. *Nemůžeme zapomenout/Nášti bisteras. Nucená táborová koncentrace ve vyprávěních romských pamětníků*. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1994. ISBN 80-7067-354-0.

NEČAS, Ctibor. *Romové na Moravě a ve Slezsku (1740–1945)*. Brno: Matice moravská, 2005. Knižnice Matice moravské. ISBN 80-86488-20-9.

O keriben pal e Devleskere bičhade. Praha, 1936.

Oslavany 1104–2004 : 900 let od první písemné zprávy. Oslavany: Město Oslavany a Vlastivědný spolek Rosicko-Oslavanska, 2004.

PAVELČÍKOVÁ, Nina. Příběhy Antonína a Bartoloměje Daniela – prvních představitelů romských elit. In: *Člověk na Moravě ve druhé polovině 20. století*. Brno: Centrum pro studie demokracie a kultury, 2011, s. 316–329. ISBN 978-80-7325-244-1.

PREISSOVÁ, Gabriela. Dvě Prisky. In: *Povídky*. Praha: J. Otto, 1926, s. 3–23.

SVOBODA, Jakub. *Stará cikánská osada u Oslavan 1903* [olej na plátně]. At: Muzeum Brněnska – Muzeum v Ivančicích. Sbírka Muzea v Ivančicích. Fond Jakub Svoboda, inv.č. JS-A/6.

TRN, Adolf. Štědrý večer u oslavanských cikánů. *Lidové noviny dětem*. 1938, 49, s. 194–195.

ZAHRADNÍK-BRODSKÝ, Bohumil. *Čarovné oči, Trosky: romány; Preludy: novela*. Praha: Zemědělské knihkupectví A. Neubert, 1917. Souborné vydání spisů.

INTERNETOVÉ ZDROJE:

[NEČAS, Ctibor.] Oslavany u Brna: 1938–1945. In: *Krajinou příběhů* [on line]. [cit. 12. 4. 2016]. Dostupné z: <http://www.krajinoupribehu.cz/col/472/1938–1945.htm>

DVĚ PRISKY

Gabriela Preissová

Z obou sousedních cikánských stanů vytáhly se zvědavě všechny vlnité hlavy za mimojdoucím koňářem Danielem. Opravdu, s jeho dcerkou Priskou bylo přes noc jistě zase hůře, neboť táta ji odnášel na zádech k ivančické straně.

„Neseš ji k dočtorovi?“ troufala si jediné stará cikánka Charvátka zavolat, kdežto ostatní tlumili bezděčně hlas jistou vážností i strachem, neboť zámožnější a pořádanější jejich příbuzný dovedl je pravidlem za každou dotěravost pohrdlivým slovem kopnout.

Koňář Daniel staženě neodpověděl, ba ani hlavy za blízkým voláním neobrátil. Táhl se na omladlé luční stezce se svým podlouhlým, v temnou houni obaleným břemenem jako pochroumaný černý pták...

Červnové jítro zdvíhalo se na bujně živných prsou přírody s důvěřivým a lehkověrným svitem v pohledu a pozdvihovalo i nalomenou koňářovu hlavu. Byl tak cele zabrán do naděje své cesty, že po prvé za celého svého samostatného hospodářství zapomněl na zámek uzavřítí dvířka svého obytného vozu, koupeného za nejšťastnějších časů od potulného cirku.

Sotva zahýbl Daniel do klikatiny vrbin, mladým létem zhuštěných, odkudž se již ztrácela vyhlídka na ony oslavanské stany, jež vytrvale po sto let chválí si zde svou domovinu, zdvihly se bez úmluvy všechny dorostlé cikánky kromě slepé Judy a rozběhly se k otevřeným dvířkám koňářova vozu. Za nimi se ještě vyplašilo kdekteré cikáně, a jen čtyři usedlí muži nevyrušili se zvědavostí z pohodlí; s línou potutelností se jen dívali, kterak pověťfené ženské pod vedením staré Charvátky se všetečně se stupínků u dveří vkrádají do utajované sousedovy domácnosti.

Koňář Daniel sice nikterak nezapíral usedlého oslavanského cikána, dokazoval ještě nedávno starostovi, že cikána tak pěkně chrání jeho stát jako kteréhokoli jiného občana svých krajů, ale dovedl se svou osvědčenou živností, značnější důvěrou četnické hlídky i vlastní ustanovenou vůli nad své nejbližší přibuzenstvo nadnášet. Od doby osmi let, kdy mu utekla čtyřiařicetiletá žena s galánem někam do Uher, dovedl to dvojnásobně. Nejen že si Daniel na tuto zlou příhodu svého života nikomu nestěžoval, ale umíněným vyhýbáním se celému rodnému sousedstvu dokázal ještě jasně, že několikaletý dobrý vliv jeho nevěrné družky u něho takovou nahodilou ranou osudu nezanikl.

Bylať Priska, žena Danielova, dcerou potulného brusiče a parapláře a se svojí světle hnědou hlavou a krotkými zraky lišila se v očích Danielových od ostatních cikánských žen jako den od noci. Byl už proto Daniel jednou opravdu šťasten, že mohl pro takovou onačejší žínku – která nebyla zvyklá na cikánské stany, vyprázdniti polovici svého opasku, zděděného již po otci koňáři – koupiti jí k vůli

vůz s komínkem, takovou jasně zelenou, utěšlivou barvou natřený, jako se cikánské touze zračí po dlouhé zimě zelenající se nivy, a obstarati jí k radosti pruhované peřiny i půl kopy všelikého kuchyňského nářadí. Měl ještě jeden zděděný košatínový vozík a na něm vozil svou bělejší ženu všude s sebou, neboť obchodní výprava zdála se býti jejím živlem.

Priska sháněla s mužem čiperně živobytí; omámila svou hbitou výmluvností prodavače nemocných či pochroumaných mršek, že je vyváděli ze stáje skoro zadarmo, opatrovala je pak v pronajaté stáji zájezdní hospody jako oko v hlavě, krmila, hřebelcovala a prováděla je věrně dle mužových zásad a konečně je zase s obdivuhodnou dovedností nastrojila i vemluvila koupěchtivým k odbytu. I peníze sama mrštně schovávala za ěadra. Daniel sám si již nemusil lámat hlavu s počty, usmíval se jen radostně, že jeho žena má ještě šťastnější planetu než on sám, které mu přece již od nejútlejšího mládí druzí cikáni záviděli...

Ovšem nebyla ta všestranně nadaná Priska také prosta některých chyb. Přes to, že měla beráncí oči a měkce olejové vlasy, byla umíněná i prchlá jako d'ach a nestalo-li se jí hned po vůli, dovedla zcela nešetrně rozbíjetí křehké věci o mužovu hlavu.

„Nemůže za to,“ říkával si Daniel k útěše, když kupovali zase zbůhdarma nové hliněné misky a hrnce, a rozumný jeho návrh, aby se raději vybralo plechové nádobí, byl zholá zamítnut, „už věru nemůže... I to boží slunečko má svoje zlé nápady, a Priska se narodila na svatou Kateřinu; třebaže ji o to pravé, na svět donesené jméno připravili, výřečnost a statečnost jí byla souzena.“

Bezpočtukráte si také Daniel z hloubi srdce musil povzdychnouti, že měla Priska po světě rozlitanou duši; ještě jí ani časté vyjíždky a vycházky do okolí na pět mil nestačily. Sebrala se znenadání, odběhla z utěšeného domova, žádný nevěděl kam, a vracela se třeba za plný týden. Kdyby se byl Daniel odvážil zeptati, kde se to toulala, tentam by byl krotký přísvit jejích zraků, a proto ji raději přivítal zamlklým úsměvem... Svou nevědomou porobu oplácel Daniel bez zlomyslnosti zase ještě slabšímu tvorů než byl sám. Přibýlo jim totiž hned ve druhém roce manželství do vozu děcko, dcera Priska, podobou věrné cikáně a pronikavou barvou plachých jeho očí. To jistě velkou Prisku mrzelo, že děcko tak napovídá cikánštinu, proto už ani od počátku nejevila k dceři veliké lásky, pohýčkat nebo jí zazpívat broukavou ukolébavku:

*„Mrs tykno čiriklór,
guli e solnakaj –
pantande ojaka –
huli, huli, hú – “¹*

musil jen táta sám. Od té doby, co měl plnou moc nad takovým otrockým živůtkem, hrabajícím se bezpomocně na lůžku jako červík, nabyt Daniel jakéhosi většního

¹ Romštinu, kterou místní Romové „cikáni“ mluvili, lze, i díky docela přesnému zápisu Preissové, velmi dobře rekonstruovat i po více než sto letech. Přestože některá jednotlivá slova jsou v zápisu trochu zkomolena, jejich zápis je srozumitelný a je možno udělat doslovný překlad: *Můj malý ptáčku, sladký a zlatý, zavři oči, huli, huli, hú.*

sebevědomí, a kdykoli dítě za nepřítomnosti matčiny počalo sebou nespokojeně vrtět, potrestal je Daniel tak statečně širokou svou dlaní, jako to chápal za dětství od mocnějších na své vlastní kůži.

„Já si tě vyexecíruju,“ sípal více tlumeným slibem než hněvem, jako by se přece bál, že za dveřmi může stát ještě nějaká vyšší mocnost, která jej i o to právo může připravit, „abys mi nevyrostla netrestaná! Metla, moje zlatá, vyhání děti z pekla; počkej jen, až se trochu zdvihneš od země, co by se tě zajíček lekl, jak poznáš pořádnou metlu, pro proutí na ni si dojdu pěkně za syrova!“ A za smyslem té jeho oprávněné řádné výchovy mihla se Danielovi v obraznosti rozsoptěná postava ženina na výstražný příklad netrestanosti, ale přece se neodvážil připomenouti jej živým slovem.

Žena koňarova se nekamarádila s cikánkami, a z toho nejlépe Daniel chápal, že byla odjakživa něco lepšího. Zakázala si hned po svatbě, aby jí nikdo z cikánského příbuzenstva do vozu chodil, jestli dojde přes výstrahu, že mu hodí písek do očí, který bude mít stále nachystaný pro nezvané hosty. Nevěřila mužově přízni, že by jí něco z jejího majetku příležitostně neužmuli, a jen slepé Judy si povšimla se zájmem: „Ta holka by se měla vodit po poutích a jarmarcích“ – napadla ji rada – „mohly by se na ni vybrat hezké peníze.“

„Pak že nemá dobré srdce, starala by se i o mrzáka,“ myslil si Daniel na odpor svým příbuzným, kteří jednohlasně soudili, že je Priska horší nad sto cikánek, učiněný čert.

„Čert – nečert, ale koho z našich by napadlo všechno tak čistě omývat a pověsit si všelike obrázky v rámečkách před oči?“ považoval dumavý Daniel k Priscině úctě. „Kterou z povalovačných cikánek by napadla myšlenka, vysázet si v nevšímané obecní zmole brambory a dýně, tak jako to každoročně nakázala Priska obdělávat Danielovi k jejich záviděníhodnému prospěchu? A pro tu její bystrou vůli vzhlížel k Prisce stále s takovou chvějnou oddaností jako v první době lásky, kdy se spolu nahodile seznámili v oslavanské hospodě. Sblížil je bezděčně hospodský, když se zmínil před Prisciným otcem brusičem, že tiše ve výčepu popíjející koňar Daniel má na cikána peněz jako želez a chytrý obchod.

„Však by si mne proto nevzal!“ vmísila se tak zvučně Priska do řeči, že až Daniel udiveně po ní obrátil hlavu.

„Však vy byste si cikána také nevzala,“ mínil koňar v rozumnou odpověď, ale nakonec dokázali oba přes všechny své řeči, že se na setkání chytli za ruce k nerozlučnému svazku.

V kronice Danielových předků, kam až paměť sahala, udržovala se manželství jak se patří; stříbrné knoflíky s temně modré svatební vesty otcovy dědil vždy nejstarší syn na svoji oddavkovou vestu, proto již měl Daniel vrozeno svoje vážné ponětí o schůdkách oltáře, na něž cikán pokleká jen jedenkrát v životě. Pamatoval si ještě živě po letech, jak o jeho svatbě lítala vrškem kostela zabloudilá vlaštovka a pořádajícímu kostelníkovi kterak pohrával mourek slunečního zlata po oděvu. Všecko to si myslil Daniel k pozhledání svého štěstí, a musilo mu to pak být již trochu líto, že taková znamenitá žena, jakou byla Priska, nemohla pravými kořínky v ten milý zelený vozík zapadnout, zůstávala pořád taková napolo cizí...

Opouštěla svůj spořádaný i pohodlný stánek, do něhož se nemohl v zimě vloučit mráz, ani mokrá dešť, a který v posudku Danielově vyhlížel skoro jako panáský pokojíček, nepoutalo ji tam ani jak se patří dítě – až jednou Danielovo sídlo zcela opustila, sebravši s sebou sváteční svoje šaty, nejlepší peřinu, měděný kotlík a zrcátko, Danielovu svatební vestu a celou jeho nespočítanou peněžní hotovost. Daniel hned pochopil, že jí to někdo musil pomoci nést, a dověděl se konečně, že odběhla s nějakým galánem, který zpíval a prodával písničky po poutích a měl prý konopné vlasy.

Daniel věděl dobře, že by mohl takovou zrádnou ženu nechat hledat četnictvem, ale neučinil toho ze dvou příčin. Ta první byla jeho vědomá láska, v pocitu jejíž si stále opakoval, že měl Prisku tak nekonečně rád, jak to jistě nedokáže ten druhý s konopnými vlasy – a druhá kotvila v jeho strachu, aby historie jeho neštěstí v očích všetečných lidí nevypadala tak po cikánsku, až by se za to musil stydět... Chápal už v sirobném odstrčení, že toho druhého mohla mít Priska radši – mohla se pro něho pověřit i pro nějaký čas paměti zbavit – ale co si naposledy počne mámino srdce s dítětem, které k ní patří více než k tátovi? Musí se jednou vrátit – toť bylo na bílé dni...

Tato naděje se stala Danielovi utkvělou vidinou... Svět se před ním všelijak hloupě točil, obchod se skromnými koníčky táhl se čím dál tím hůře, ale jedno bylo stále stejné a nezvratné, věrná jeho láska i jistota, že se velká Priska k vůli té malé musí jednou k nim navrátit.

Čekal bez hořkosti a netrpělivosti a zatím dcerku vychovával matce k radosti. Tahal ji všude s sebou po tvrdých svých cestách jako psíčka a neprominul jí žádné zlo. V letních večerech, kdy se nerady zavíraly oči k spánku, bral Daniel svoji malou Prisku na klín a vykládal jí, jak to na světě chodí:

„Hvězdy zanikají k ránu a zase vzejdou po druhé, vlaštovky i čápi odtáhnou daleko až za moře k nedostihnutí a přece se znova rádi vracejí, Pánbůh se na lidi hněvá, ale zase se udobří,“ a tak se všechno dobré v mysli a víře Danielově vracelo zpět přirozeným zákonem...

V sedmém roce dostala malá Priska neštovice, které jí bedně zbrzdily obličej.

„Kriste Ježíši, ty teď budeš dělat mámě pěknou čest,“ zahofekoval Daniel nad ztrátou hladké dcerčiny pleti. „Ta se tě zhrozí, až dojde...“

„Kana aula me daj?“² (Kdypak přijde moje máma?) ptalo se dítě jako ze sna.

„Tak najednou se bude dobývat do dveří,“ odpovídal Daniel, rád, že si může někomu vystýskat svou naději. „Už ji vidím, jak se bude honem ptát, spíše ještě než tě zhlídne: „Je tu Priska – ten můj ubohý ptáček?“ To vyskočíš, což – a popadnete se jako klíště kolem krku! Jak jinak – jsi její vlastní krev... Viděl jsem jednou pocházeti kobylu Rusňačku. Dával jsem jí kousek chleba, ale už neměla síly hubu otevřít, ale k tomu měla přece ještě síly i paměti dost, aby se obracela po hřiběti... A mohl bych ti povídat všelicos o své nebožce mámě, a měla nás devět...“

2 Zde překlad uvádí přímo Preissová a je to překlad naprosto přesný.

Malá Priska měla o matce, která ji tříletou opustila, nejasné ponětí. Vyhledka nezastaveného okna na voze obracela se k příkré stráni, po které nikdo nechodil. Ale bylo tam plno keřů planých růží, jejichž květy bělavé a temně růžové celé léto těšily dívčin zrak.

Slétali se tam holubi, vrabci, špačkové i vlaštovky, zvysoka létávali čápi a havrani – Priska rozeznávala již každého ptáka jak své prsty, chápala, že všechno před ní prchá, zabloudilá slípka, motýl, myška i pavouk – jen kvítka a zejména plané růže klidně dočkaly doteku její ruky...

Lidé, jež v průvodě otcově potkávala, k nim nepatřili, těm se jen říkalo stejně: „Pochválen Pán Ježíš Kristus!“ a s cikány za protější cestou už teprve tatínek nenadělal řeči. Opakoval dcerce už kolikrát na výstrahu, že máma, která pocházela z lepšího rodu, s nimi ničeho neměla – byla tudíž také jiná ta máma – dala se v obraznosti dítěte jen představit jak svatý obrázek zavěšený nad lůžkem ve voze, v modrých šatech posetých hvězdami a růžemi kolem hlavy – a nebylo ji slyšet ani vidět, když chodila po světě. –

V jedenáctém roce rozstala se malá Priska po druhé nemoci, pro kterou nebylo pravého jména. Přestala poněkud zastávat svoji práci: zametat, štípat kmínky, omývat a stavět nádobí do řádky i oheň nechala vyhasnout. Ztrácela už i zájem pro otcovu občas měnící se trojici koní, v nichž chápala účel tatínkova živobytí, choulila se stále do koutku, naříkajíc, že ji bolí stále nohy a že se nemůže zadýchat do tepla. Otec ji dvakrát zbil, než jí uvěřil, že nechce zapomínat na práci, potom postřehnuv v drkotání dívčiných zubů přece jen důkaz zimnice, uznal, že ji nejspíše může vyléčit sladká pálenka. Přinášel tudíž nějaký čas dcerce hřebíčkovou a puškvorcovou lihovinu, ale když děvče ztrácelo už pro všechno chuť a ze slabosti jen otce prosilo, že chce už jen ležet, jen tak v tichoučku – počalo to už koňaře hrýzti nepokojem.

Musil léčit důrazněji. Svařil olej, kafr, zeměžluč i všechno známé pomocné koření, hrozbami donucená Priska musila spolýkat třesouc se nechutí dvakrát po sběračce – ale medicína nedokázala nic dobrého. A Priska tak divně tichla na lůžku, její snědé otvrdlé ruce natahovaly se už na peřině jenom jak ptačí spárky, a marně jí snesl otec nejmilejší mlisky, na něž se za dětství vždycky třásla: suché švestky, fíky, ořechy, jablka a cukrové mejdlíčko; zůstávalo to všechno nevšímáno, jako bezcenná věc.

Skličný koňář se krutě přemohl a zašel si ke stanům cikánů povalovačů poprosit starou tetku Charvátku, aby něco poradila.

Stařena se ochotně nabídlá, že děvčeti sežene dobrou mast a přijde je sama namazat. Starucha se vpravdě dostavila, odkryla Priskino tlíko, položila jí ruku na hrud', na hlavu, ohmatala jí nohy, odhýbla jí uši, a pak přihlazuje jí zmodrchané vlasy roztékala se očima po celém zařízení Danielovy domácnosti.

„Hezky to tu máš, Danichu,“ ozvala se konečně nikterak netlumenou výřečností, „ale to kuře ti skoná... Má v prsou dolík, uši jako žluté lístečky a po rtech si dobká prstama, to okazuje, jak už si ji zhubičkovala smrt... A kdybys všemu nevěřil, podívej se, že má už nateklé nohy...“

Daniel se dopálil jako ještě nikdy v životě a celý zesinavělý zlověstnou babu vyhnal.

V noci potom nemohl se koňář dočkat rána.

Úplněk měsíce stále zaléval okno stříbrnou září a ztápěl v ní Priskinu hlavu, dítě vyhlíželo tak jemně pobělené – celé jaksi vzácnější. A všechny dcerčiny dobré vlastnosti jako by se k ní postavily a ji pochvalovaly, viděl ji, jak po něm, domrzelém, trpělivě obrací oči, jak po ráně nezavírá, čistě otírá kamínka, a klečíc škrábe brambory nad železným hrncem... Byla vždy taková milá, jako dobrá hodina... Kdyby se teď otevřely dveře a vešla velká Priska, schvátla by jistě svoje dítě do náručí a zůstala k vůli ní tady. Daniel jako by slyšel ženin chvatný, třepetavý krok a zatápání na dveře... Musel otevřít a nakouknouti ven do ztišené noci... Mýlil se – nikoho tu nebylo v obělené noci nablízku... Za protější cestou dřímaly cikánské stany bez pohnutí, cvrček tikal v mladém žitě nad strání, všude jinde choulila se jakási tesklivá prázdnota, nic nepřicházelo člověka potěšit...

Koňář uchyluje se znova do vozu, dosedl těžko na pelest u nohou choré dcerky. Přitahoval si pořád ještě nějakou druhou postavu k sobě, jako by s ním měla trpěti. Obličej ženin se mu už v paměti ztrácel, jeho smysly nedovedly již nadášet jezírkové oči a olejové vlasy nad černé, ale mohla přijít, mohla, snad by dítěti nejlépe pomohla... Tak vyčítavě se mu teď otírala o sluch dcerčina často pronesená otázka: „Kana aula me daj?“ Pak už kdyby tu nebylo malé Prisky, by ani ta velká nepřišla... Daniel se zachvěl hrůzou, že by ani snad vychovanou dcerku nezhlídl. Však si ji dost těžko sám vychovával, byl to dlouho takový nechápavý střapáč, nedovedla bez poučení ani oheň rozdělat a když myla nádobí, chtěla oškrabovat navařená dna hrnců nehtem. Její spořádanost stála dost šlehů, i za copánek vlasů ji musel ze zlosti cásnat jako nerozumné hříbě... Ale když ji pozoroval teď na lůžku, tak bezmocnou a vzácnou, bylo mu toho líto, že ji mnohokrát zbil...

„Chudáto – můj ptáček zlatý,“ zavzlykal koňář a sklesl u Priskina lůžka na kolena... K ránu se oběma ulehčilo, otcí i dcerce. Priska vypila s chutí sběračku mléka a obracela hlavu po okně, na kterém hlušila modrolesklá moucha. Koňář dotěru chtěl zabít, ale když Priska se za ni přimluvila, že je taková pěkná, pozlacená, nechal ji být.

„Donesu tě teď pěkně za chládku k doktorovi do Ivančic,“ ozval se Daniel k dcerce takovým pokorným hlasem, jako by ji za něco prosil. „Takový rozumný pán každému pomůže na nohy – ale musí se pěkně před něho na stůl položit pětikoruna. Cinknu mu s ní o stůl, ať uvidí, že není cikán jako cikán...“

Daniel vytáhl z opasku chvatně pětikorunu a zacinkl jí o studená kamínka.

„Už mě to mohlo dávno napadnout,“ usmál se dětinsky, „a mohlas už dovádět jako ta muška!“

„Půjdemě hájkem v podskalí?“ tázala se Priska. Zvětšené oči jí prošlehla naděje na známou clonu akátového loubí, kde loni sbírala kmínky, a na měkkou travu, které už se tak dlouho nedotkla. Rostly tam také šípkové růže, jejich tucha zarůžověla v tom okamžiku celý rozhled ve voze.

Trpělivě nechala se dívka omýti a sama se pokusila přimočené vlasy si přihladiti. Otec ji navlékl do svátečních hábků a sepial jí červené sekané korálky kolem krku. Naposledy si ji upíal na záda a koňskou pokrývkou ji přitáhl k svému pasu.

„Takhle se ti to pokluše jako v sedle,“ pochvaloval si svůj nápad. „Na vozíku bysi se moc roztrásla...“

Daniel dobře slyšel zavolání tetky Charvátky, ale nestála mu ani za zaklení, nadtož ohlédnutí. Po chvilce vzdálenosti počal hovořiti, jako by se tetce Charvátce vysmíval:

„Hiha – přijde skládat rozumy jako sova. Až se sebereš, Prisko, půjdeš jí povědít, že ty si porosteš vzhůru k nebesům, ale ona že se už musí stláčet k zemi... Anebo raději necháme babu být – nesmí se s nimi člověk zahazovat... Kdybychom už raději byli na Ivančickém kopci, tady kolem vody se ta cesta nejvíce táhne – do hájku tě zanesu až na zpáteční cestě, to si tam pak budeme moci odpočinout... Budeš-li chtít pomeranč, taky ti koupím a višňový šátek na hlavu – peněz jsem si nachystal do kapsy dost – a kdyby ještě nestačilo, opasek rozdělám... Tamhle na stromě visí obrázek svaté Trojice, pozdrav, Prisko, také hezky pobožné: ‚Pochválen Pán Ježíš Kristus‘, abychom dobře pořídili...“

Priska nedoslechla. Pod těžkými víčky, zapadlými před silou venkovského světla, táhly se jen stále růžové stopy, svěží vzduch ovinul a přitiskl jí hlavu čelem těsně k otcově šji, chtělo se jí jen spát...

Koňar pochopil, že si dcerku na zádech ukolébal. „Jen se vyspi,“ zabroukal si spokojeně, „nic není na světě sladšího a zdravějšího nad spánek – já bych také rád tak lehce zaspal jako ty, ale u mne to už nejde. Spi si, spi – huli, huli – hú–“ zahýbal rameny. Pozdravil pokorně sám dvakrát na stromě zavěšený obrázek a počal se ještě za dobré pořízení modliti všechny modlitby, které znal nazpaměť.

V Ivančicích předpusili koňare teprve po osmé hodině k lékaři; prve musil čekat na lavici v síni. Prisce se pořád pokojně dařilo ve spánku, neprobudila se, ani když Daniel drahé své břemeno vybalil na pohovce v ordináční síni.

„Copak jí schází?“ tázal se lékař dosti přívětivě.

„Poníženě prosím, milostpane, zimnici má nejspíš – tu zlou hodoňku. Od svatého Matěje už mi tak schází, krve jí to upíjí... Já nebudu, jemnostpane, koukat na pětikorunu – třeba i na dvě“ – sahal Daniel do kapsy, „jen ať dostanu tu nejlepší medicinu...“

A zrovna tak, jak se připravil, mrštil cikán dovedně dvěma pětikorunami o stůl, že to hlasitě zacinklo.

Lékař dívaje se upřeně na Prisku při náhlém zazvučení kovu sraštil ku podivu čelo. „Nehřmotte mi tady,“ ozval se jakoby seskřipnutým hlasem, „copak nevidíte, že je to dítě již v agonii, že umírá?“

„I to to, milostpane, srazil koňar hlas k hučivému šepotu drkotaje zuby, „ona spí, to jen spí, ztichoučka jako ptáček. Poníženě prosím, jenom honem nějakou tu medicinu. Tady nechám ležet peníze...“

„Ponechte si své peníze na hezký pohřeb,“ zašeptl lékař, v soucitné potěše dotýkaje se cikánova ramena. „Teď by jí už nebyla žádná medicína platná... Měl jste přijít dříve pro nějaké to ulehčení, zázračné pomoci by beztoho v takovém případě nebylo žádné, dítě mělo patrně úbytě.“

„Milostpane dochtore,“ svezl se koňar na kolena. „Pro Boha a všechny svaté vás prosím, mám jen tu jednu a těžce jsem si ji vychoval, vyrostla bez mámy jen tak, jak

jediná ratolístka na suchém kmeni... Všecko zaplatím, co jen budete chtít, žádný mlynář by vám tak nezaplatil...“

„Odneste si dítě v tichosti domů,“ odvětil lékař a sbíraje obě pětikoruny, vsunul je cikánovi do sepiatých rukou. „Neste je zlehouchka a nenařkejte, abyste ubožeti nepřítížil. Potěš vás Pánbůh, tatíku – běžte... A po druhé kdyby se vám něco takového stalo, pamatujte si, že máte v Oslavanech také lékaře, a každý pomůže, když může.“

Lékař se neštít bezvládné tělo cikáně pomáhat ukládat na tatíkovu záda, pak pootevřel před Danielem dveře, aby smutný výstup jen již ukončil...

Koňar vyvrávoral ven na silnici a v pokraji města i ještě za městem pod silnicí šlapal s takovou namáhavou lehkostí půdu, jako by chodil po skle. Najednou se zase vysměvavě rozhovořil:

„Chicha! Takový doktor si myslí, že je Pánbůh, a sám sobě kolikrát pomoci nemůže – položí ho nakonec na prkno jako každého jiného... Měli by si ho tak dožádat, aby pomohl hříběti starostových, jako jsem to dokázal já... Hříbě už bylo celé studené a bez vlády, když mě ženské zavolaly, sám starosta už třepal rukou: ‚Nechte všeho, už je po něm...‘ Já ale povídám: ‚Zkusit se má ještě, co se dá! Dejte sem dvě povřísla a hodně studené vody do putýnek.‘ Do každé ruky jsem vzal po povříslu a šlohal jako hračkou, pacholek musel polejvat – a za chvíli už počalo hříbě ušima stříhat... Zkusit se má vždycky, co se dá, a ne Pánubohu předpovídat...“ Daniel zmlkl, horké jeho oči zaryly se zoufale do země, jako by z ní chtěly vyhrábnouti nějakou zázračnou pomoc, pochytily se konečně na kopečku žlutých máslenek, a třesoucí se ruka cikánova shýbla se a utrhl známé žluté kvítko se zadrhovaným povzdechem. „Snad by chtěla Priska nějakou kytičku do ruky,“ napadlo ho, ale už to nahlas nevyslovil. Strčil si kvítek pokrajem stonku do úst, a zdravé jeho zuby stonek překusovaly, ústa a skráně se křivily, z očí vyhrkly slzy a stékaly po širokých lícních kostech rovně dolů jak naznačenou oužlabinkou – ne – nesměl zavzlyknout a zahořekovat, aby Prisce nepřítížil – nesměl – a dokázal to...

Ani si nepovzdychl, jak se dlouho táhla hořká cesta, připadalo mu, že stromy na cestě mu polekaně ubíhají z pohledu a kameníkovu kladivo že ztichlo před ním na silnici. Pozdvihující se červnové slunce počalo tak palčivě bodat do jeho bolících očí, že se dotáhl za oslavanská humna k svému zelenému vozu už jen po paměti. Prisku položil tak zpolehounka na lůžko jako hebký květ, pak se schoulil zase na pelest u jejích nohou a zašeptal: „Neboj se, můj zlatý ptáčku, neboj! Země teď není studená a všude všechno zelené jak ten náš vozík... Bude se ti hezky lehounce spát a táta přijde brzy za tebou... Jakž jinak bez tebe žít?“

A tato nalezená životní moudrost z pokořené jistoty, že není na světě jiné pomoci, než že dcera jeho musí jít do té země – ustálila jeho plaché oči, že klidně, nehybně ztvrdly a žádnou rosnou clonu nepřepustily přes sebe.

V poledne, právě když se rozzvonila Maria na věži, otevřel Daniel okno i dvířka vozu dokořán, aby si dušička volně odletěla, kudy jí libo. Opřen o stěnu vozu, s těžce oddychujícíma prsoma, vzpomněl si pak, že ta, která si měla dítě věrně opatrovat, jako každá matka svou ratolístku – už je jakživa neuvidí... Bylo to divné – jen takové divné...

A vtom se mu rozbřesklo v hlavě, že se v touze po té odběhlé ženě sám klamal, že měl tu velkou Prisku jen pro tu malou rád, pro tu malou, třeba snědou i od neštovic podobanou, která byla tak věrně jeho, že ji směl bít i líbat, kdy jen ho napadlo... Kdyby teď nebo kdykoli později ta velká Priska došla, už by se jí nebál, ani by ji nedovedl přivítat – zabil by ji spíš tak snadně jako myš – jednou ranou by ji zabil. Malé svojí Prisce vystrojí tak slavný pohřeb, jako dcerce z největšího mlýna... Teď jí zatím zvonilo boží poledne samo umíráčkem. Plakaly ty zvony – už směly plakat...

Úplný text povídky, jak byla uveřejněna v knize Gabriely Preissové Povídky (PREISSOVÁ, Gabriela. Povídky. Praha: J. Otto, 1926.). Lingvistickými poznámkami opatřila Milada Závodská.

KRAJINÁŘSKÁ ŠKOLA ALOISE KALVODY

Hana Fadingerová

Malíř Alois Kalvoda (1875–1934) zasáhl do mnoha oblastí kulturního dění. Kromě sféry výtvarného umění se projevil také jako literát, výtvarný publicista a organizátor společenského života. Významná byla také jeho úloha pedagogická, která se po celý jeho život prolínala s volnou malířskou tvorbou. Svou soukromou krajinářskou školu založil krátce po absolvování akademického studia v roce 1900 a vedl ji až do své smrti v roce 1934. Jeho školou prošlo poměrně velké množství žáků, z nichž někteří se výrazněji projevili a zasáhli do celku českého výtvarného umění 20. století. Osobnost učitele může být pro mladého adepta výtvarného umění v mnohém určující. Proto je zajímavé věnovat tomuto dílčímu tématu pozornost a sledovat, jak Kalvoda coby pedagog vedl a formoval své žáky, jaké umělecké osobnosti z těch, kteří prošli jeho ateliérem, vzešly a jak se s vlivem svého učitele vyrovnávaly.

Krajinomalba jako samostatný umělecký žánr se začala vymezovat v průběhu 19. století a na konci této epochy se stala oborem, ve kterém se nejvýrazněji projevoval pohyb směrem k moderním uměleckým tendencím. Na pražské akademii existovala od jejího založení v roce 1806 s několika přetržkami speciální krajinářská škola.¹ Roku 1887 byl k vedení obnovené krajinářské školy povolán z Vídně Julius Mařák (1832–1899). Nastoupil na nové místo v době celkové reorganizace školy a změn vyučovacích metod, které měly být osvobozeny od akademického

Alois Kalvoda na Běhařově.
(reprodukce z časopisu Pestrý týden, 14. 7. 1934)

¹ Do roku 1817 ji vedl K. Postl, 1835–1843 A. Mánes, 1845–1866 M. Haushofer, po jeho smrti škola na čas zaniká a krajinomalba se vyučuje soukromě – např. škola A. Kirniga založená roku 1866 v Praze. Viz Almanach Akademie výtvarných umění v Praze vydaný k 125. výročí založení ústavu. Praha, 1926, s. 40.

Alois Kalvoda a Martin Benka při společném malování v plenéru na Křivoklátsku, léto 1917. (Muzeum ve Šlapanicích)

mechanického výcviku a kresebného kopírování kanonických předloh. Důraz se přenesl na malbu a studium reálného modelu. Krajinářství, které opouštělo umělé komponování ideálních krajiných scén a přešlo k plenérové malbě a k subjektivnímu vyjádření přírodního zážitku, v tomto procesu sehrálo důležitou roli. Na konci 19. století tak byla nejživějším a nejsledovanějším ateliérem pražské akademie právě krajinářská speciálka.

Julius Mařák bývá (spolu s Antonínem Chitussim) považován za zakladatele českého moderního krajinářství. Odvrátil se od malby dramatických a monumentálních krajin k intimním přírodním zákoutím a k důkladnému studiu přírody, kterým dostával realistický obraz krajiny, i když stále s romantickým nádechem a subjektivním citovým zaujetím. Jeho krajinomalby

zároveň představovaly apoteózu české krajiny v duchu vlastenecké národní kultury. Mařákova škola se stala ve výtvarných kruzích uznávaným pojmem – vychoval celou generaci malířů, která udávala podobu krajinářské malby na přelomu století. Nejvýraznějšími osobnostmi byli František Kaván, Otakar Lebeda a Antonín Slavíček. Raná díla Mařákových žáků v mnohém vycházela z učitelova názoru, ale postupně se odchylovaly od jeho lyricky popisného způsobu podání krajiny. Získávají odvahu překonat autoritu učitele, zvolit subjektivní přístup a inspirovat se modernistickými inovacemi, které však podle Mařáka odváděly od poctivého studia přírody (pověstné byly jeho výhrady vůči impresionismu). Hlavně mladší generace žáků, ke které patřil i Alois Kalvoda, inklinovala k psychologizaci krajiny, k symbolismu, impresionismu nebo k secesnímu dekorativismu. Alois Kalvoda absolvoval Mařákovu krajinářskou školu na akademii v letech 1892–97. Mařák vystupuje v jeho knižně publikovaných vzpomínkách jako přísný a vynikající pedagog, ale i otcovský přítel, kterého žáci ctili a cítili povinnost nezklamat jeho očekávání: „*Učtelská důslednost a neústupnost Mařákova byla příslovečnou. Kdo tuto disciplínu snesl, byl zachráněn. Kdo nikoliv, rozloučil se se školou. Toto všechno, jak soudím, může být ctností jen u učitele, který zase dovedl být pravým otcem svým žákům.*“²

Po Mařákově smrti (1899) převzal ateliér dočasně jeho nejvýznamnější žák Antonín Slavíček, nebyl však ve funkci oficiálně schválen a v roce 1900 byl nahrazen

2 KALVODA, Alois. *Přátelé výtvarníci*. Praha: JUV, 1929, s. 8.

Bobeš Svoboda, *Ze stepi*, 1929, olej na sololitu. (Muzeum v Ivančicích, foto: Hana Fadingerová)

Karel Němec, *Zimní cesta*, poč. 20. let 20. století, olejová tempera na plátně. (Horácká galerie v Novém Městě na Moravě, foto: HG Nové Město na Moravě)

z Vídně povoláním Rudolfem von Ottenfeldem (nar. 1856)³ Po jeho smrti roku 1913 škola opět na čas zaniká. Teprve v roce 1925 z ateliéru žánrové malby vznikla škola krajinářská pod vedením Otakara Nejedlého (1883–1957). Tyto přetržky v existenci oficiální krajinářské školy a dobový zájem o krajinářství tvořily vhodnou situaci pro vznik soukromých krajinářských škol. Řada absolventů akademie zkoušela zakládat soukromé malířské školy z existenčních důvodů, mnohé z nich však neměly dlouhého trvání. Vyhledávanou se stala škola Kalvodova spolužáka, Ferdinanda Engelmüllera (1867–1924), která byla založena v roce 1897 a dokonce se jí dostalo státní subvence jako přípravce žáků pro pražskou akademii.⁴ Další soukromou školu vedl Václav Jansa (1859–1913).⁵

Alois Kalvoda založil svou krajinářskou školu v roce 1900 ve svém vinohradském ateliéru na Mánesově ulici č. 32. Ve výuce vědomě navázal na Mařákovy pedagogické metody a zdůrazňoval přesné studium přírody a malbu v plenéru v přímém kontaktu s krajinným námětem. Úctu k učiteli symbolicky vyjádřil umístěním jeho busty od Františka Bílka v parku svém zámku v Běhařově, kde později pořádal letní plenéry. Podle knižně vydaných vzpomínek Kalvodova žáka Martina Benky si můžeme udělat poměrně přesnou představu o Kalvodových pedagogických postupech.⁶ Ve škole prý vládl přísný režim. Kalvoda od žáků vyžadoval důsledné

3 Viz pozn. 1.

4 TOMAN, Prokop. *Nový slovník československých výtvarných umělců*. Praha: Rudolf Ryšavý, 1936, s. 201–202.

5 Ibid., s. 421.

6 BENKA, Martin. *Za umením: spomienky a úvahy*. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1958, s. 191.

Martin Benka, Krajina s rybníkem, 1910, olej na kartonu. (SNG Bratislava, reprodukce z knihy M. Varosse *Martin Benka*, 1981.)

Martin Benka, Na pole, 1934, olej na plátně. (SNG Bratislava, reprodukce z knihy M. Varosse *Martin Benka*, 1981.)

sledování svého systému výuky. Začínalo se kresebnými studiemi perspektivy. Následovalo vyměřování velikostních poměrů, tvorba tónových stupnic technikou uhlové kresby, pak malířské perspektivní studie podle modelu. Na plenérech zadával studie přírodních prvků, které se pak zpracovávaly v pražském ateliéru mnoha detailními uhlovými kresbami a následnými náčrty barvou. Teprve pak mohli žáci přejít k malbě na plátně o velkém formátu. Barevné studie měly zpočátku co nejvíce odpovídat přírodě a teprve později bylo možné sledovat záměrnější barevný program. Učitelovy kritiky a korektury a jeho přísnost prý svazovala, ale i povzbuzovala.⁷ Kalvodovi šlo v jeho metodě o to, aby se žáci nejprve naučili „výtvarnému pravopisu“. Úskalím tohoto autoritativního přístupu však bylo to, že mnoho poddajnějších povah bez vlastního uměleckého programu zůstalo učitelem trvale ovlivněno a i jejich samostatné práce po opuštění školy byly výrazně „kalvodovské“. Kalvoda žáky krotil a umírňoval v experimentech: „*Umění není hra s barvičkami, není to žonglování barevnými balónky ve varieté. Umění je těžké – proto pozor! Hračky stranou, tady jde o vážnou věc.*“⁸

Zimní období trávili studenti v pražském ateliéru, v létě škola vyjížděla na plenérové exkurze – jezdilo se na moravské Slovácko (Radějov, Týnec na Moravě, Lanžhot, Rohatec), na Křivoklát, do okolí Prahy (Lochovice, Hudlice, Třebotov), do východních Čech k řece Orlici a konečně na Šumavu. Při těchto pobytech Kalvoda

objevil na Klatovsku zámek Běhařov, který v roce 1922 zakoupil.⁹ Po jeho velkorysé rekonstrukci zde v roce 1926 obnovil svou malířskou školu, kterou ve válečných letech provozoval s přestávkami.

Alois Kalvoda se také neúspěšně ucházel o místo profesora krajinářské speciálky na akademii. Není zcela jasné, proč nebyl akceptován. Jako účelové argumenty sloužily výhrady proti jeho vyučovací metodě, prý příliš ovlivňující názor žáků a potlačující jejich individualitu (základem byla „aféra“ s Kalvodovými zásahy a vylepšování žákovských prací určených pro výstavy).¹⁰ Kalvoda oponoval tím, že zásahy do žákovských prací činí jen proto, aby své svěřence naučil základnímu „výtvarnému pravopisu“ a případný talent se pak musí projevit sám. To, že výhrady proti Kalvodovu způsobu pedagogického vedení byly částečně oprávněné, ukazují pasáže ze vzpomínek Martina Benky, patrně Kalvodova nejúspěšnějšího žáka. Malíř vzpomíná, jak byl Kalvoda nemile překvapený jeho samostatnými studiemi z Oravy, kterými se začal odchylovat od učitelova názoru. Benka si posteskl: „... až budu volný, osvobozený od školy a profesora, vyjádřím své, bez ohledu na to, co mi velí někdo jiný...“¹¹. V Kalvodův prospěch naopak zase mluvilo, že k němu přecházeli žáci z akademie nebo uměleckoprůmyslové školy postrádající zde individuální přístup k žákovi a pevnější vedení.

Kalvodovou školou prošlo za dobu její existence množství žáků s různou mírou uměleckého talentu. Zdá se, že zpočátku procházeli zájemci o studium výběrem.¹² Později, hlavně od doby, kdy výuka v letním období probíhala na Běhařově, se její charakter stal více komerční (viz intenzivní propagace školy v dobovém tisku a nabídka různých mimoškolních aktivit ve volném čase) a škola byla otevřená vlastně komukoli, včetně různě schopných amatérských malířů nebo učitelů, kteří si chtěli zdokonalit své malířské schopnosti pro výuku.¹³

Složení žactva Kalvodovy školy tak bylo, na rozdíl od oficiálního krajinářského ateliéru na akademii, různorodější. Pro některé ze studentů bylo školení u Kalvody jen krátkou epizodou bez většího dopadu na jejich další tvorbu. To je případ Josefa Čapka, který absolvoval Kalvodův plenér v létě 1904 jako přípravu na studium na Uměleckoprůmyslové škole v Praze.¹⁴ Početnou skupinu absolventů školy tvořili malíři, kteří se dále věnovali umění profesionálně a zůstali u zaměření na krajinomalbu a rozvíjeli základy získané v Kalvodově škole – např. Otakar Hůrka, Gustav Macoun, Hilar Václavek, František Kupka, Marta Rožánková-Drábková,

⁷ VAROSS, Marian. *Martin Benka*. Bratislava: Tatran, 1981, s. 24–25.

⁸ BENKA, Martin. pozn. 6, s. 194.

⁹ KRAJÍČKOVÁ, Martina. Laubovna a Běhařov – dva domovy a dvě „díla“ Aloise Kalvody. In: *Sborník Muzea Brněnska* 2012. Brno: Muzeum Brněnska, 2012, s. 76–88.

¹⁰ BENKA, Martin. pozn. 6, s. 220.

¹¹ BENKA, Martin. pozn. 6, s. 257.

¹² Benka vykonal zkoušku, která měla prokázat jeho nadání, Váchal vstoupil do školy na základě doporučení svého příbuzného, malíře Mikoláše Alše.

¹³ To byl také případ Kalvodovy druhé manželky Boženy Pelouškové. Tato učitelka z Vladislavi u Třebíče přijela v roce 1930 na Běhařov na letní malířský kurz. Viz KLOBAS, Oldřich. *Alois Kalvoda – životní pouť malíře bříz ze Šlapanic do Prahy*. Podivín: Galerie, 1997, s. 113.

¹⁴ SLAVÍK, Jaroslav a OPELÍK, Jiří. *Josef Čapek*. Praha: Torst, 1996.

Milena Šimková-Elgrová.¹⁵ Nikdo z nich se příliš nevzdálil od realistického základu ve ztvárňování krajiny, které bylo někdy oživeno impresionistickou skvrnou, jindy velkorysou pastózní malbou nebo neofauvisticky výraznou barevností. Jejich malba nepředstavovala pro další směřování výtvarného umění v první třetině 20. století žádný inovativní impuls, ale byla širším publikem dobře přijímaným středním proudem.

Důvody, proč z Kalvodova ateliéru až na výjimky nevyšla radikálnější umělecká osobnost, je možné hledat i v učitelově jisté konzervativnosti. Kalvodův vztah k uměleckým inovacím byl vlažný a do debat o moderním umění, které se vedly v umělecké společnosti, se příliš nezapojoval. Mimo počáteční období let 1900–1905, kdy se Kalvodovo dílo neslo na aktuální vlně secesní stylizace, a kratší fázi práce s barevnou impresionistickou skvrnou či ojedinělým expresivním výrazem okolo roku 1910, malíř později zůstal u osvědčené a technicky virtuózní malby s realistickým základem a náladovým podtónem, která byla přijatelná pro běžného diváka a případného zákazníka.¹⁶ Ve dvacátých letech pak pokračoval v produkci těchto maleb a tím upadl až do jakéhosi „bezvývojového ustrnutí“.¹⁷ Na této nekomplikované platformě zůstával i při výuce. Jeho tradičnější umělecké zaměření vyjadřovalo i členství v Jednotě umělců výtvarných a ve Sdružení výtvarných umělců moravských, uměleckých spolcích, které po roce 1910 začaly ztrácet kontakt s aktuálním uměleckým pohybem a nesledovaly myšlenkové a formální impulsy moderního umění.

Kalvodův negativní poměr k modernistickým výbojům ukazuje také polemická přestřelka s Bohumilem Kubištou, která se v roce 1911 odehrála na stránkách dobových periodik (Přehled, Dílo).¹⁸ Kalvoda sebevědomě a přesvědčen o vlastní pravdě píše: „Vše bez urážky pane Kubišto! Abyste byl zcela ubezpečen mými sympatiemi, slibuji Vám, že Vám důvěrně prozradím, jak se krajina vlastně dělá. – Možná, že jste to pořádne dosud ani neslyšel. Přijdete, uvidíte, na zcela jiné myšlenky.“¹⁹ Když Kalvoda komentuje francouzské moderní malířství, používá termíny jako „oplzlá anatomie, epileptické krajiny a portréty vodnatelných hlav“.²⁰ Z toho je očividné, že stál na pozicích naprosto vzdálených nastupujícím uměleckým směrům jako byl expresionismus, fauvismus nebo kubismus, které se začínaly dotýkat také krajinomalby a představovala je např. malba Jindřicha Pruchy, Vincence Beneše, Otakara Nejedlyho nebo Václava Špály.

15 Informace o autorech viz např. TOMAN, Prokop. *Nový slovník československých výtvarných umělců*. Praha, 1950. Umělce představila také výstava „Slovníkový mistr“ – krajinářská škola Aloise Kalvody, v Muzeu ve Šlapanicích v r. 2009 a stejnojmenná publikace. *Slovníkový mistr! Šlapanický rodák malíř Alois Kalvoda a jeho krajinářská škola* [Muzeum ve Šlapanicích, 12. 6. – 27. 9. 2009]. Šlapanice: Muzeum Brněnska, 2009.

16 Např. Pestrý týden 13. 7. 1927 píše o Kalvodovi jako o „populárním českém krajináři“.

17 KALVODA, Alois a PELIKÁN, Jaroslav. *Alois Kalvoda: krajinářská tvorba: k 100. výročí narození*. Hodonín: Galerie výtvarného umění, 1975.

18 Na tuto aféru upozornil O. Klobas: KLOBAS, Oldřich. pozn. 13, s. 78–79.

19 KALVODA, Alois. *Pst, na slovíčko, pane Kubišto! Dílo*. Praha: JUV, 1911, IX, s. 80.

20 KALVODA, Alois. *Z ankety neodvislých. Dílo*. Praha: JUV, 1911, IX, s. 77.

Hilar Václavek, Předjaří, konec. 40. let 20. století, olej na plátně.
(Muzeum umění Olomouc, foto: Vladimír Pospíšil)

Ti z Kalvodových žáků, kteří se v rámci českého moderního umění výrazněji projeví, museli nakonec zaujmout ke svému učiteli kritický odstup. Josef Váchal, který je zřejmě nejsvrázanějším zjevem Kalvodovy školy (pobýval zde v letech 1904–05), se vyjádřil se svou příznačnou nevybíravostí. V jeho pamětech se dočteme, že: „...největší výroba chalup, zaspí při nich, chlívů a hradů v rozvalinách byla toho roku u Al. Kalvody v jeho škole. Folklor byl by se tu stěžl dal ve své čistotě nalézt, tolik byly ty venkovské baráky ve svém slohu kříženy a pokrouceny, čím více slámy z okrajů střech splývalo dolů na stromy rozložené a zakrslé, tím byla hotová díla malebnější a dle tehdejší módy malířtější.“²¹ Váchal se „kalvodovské“ krajinomalbě věnoval jen krátkou dobu těsně po svém odchodu ze školy a to cíleně pro obživu. Brzy se vyhranil jako grafik a vykrytalizoval jeho naprosto originální umělecký názor, který je amalgámem různých výtvarných tendencí – symbolismu, dekadence, expresionismu i prvků různých duchovních nauk, to vše s formální a koloristickou velkorysostí a humornou nadsázkou.

Podobně jako Váchal se vydali vlastní uměleckou cestou i dva jiní Kalvodovi žáci – Karel Němec (1879–1960) a Bobeš Svoboda (1885–1974). Všechny tři zřejmě nikoli náhodou pojilo celoživotní přátelství. Karel Němec setrval u Kalvody

21 OLIČ, Jiří, ONDRÁČEK, Vít a KNOTEK, Jaroslav. *Josef Váchal a Bobeš Svoboda – přátelé od Čertova ocasu*. Kroměříž: Muzeum Kroměřížska, 2015, s. 15.

Marta Rožánková-Drábková, Zázrivá, polovina 30. let 20. století, olej na kartonu.
(Muzeum umění Olomouc, foto: Vladimír Pospíšil)

v letech 1903–1909. Po návratu na rodnou Vysočinu se věnoval plenérové krajinomalbě, ale od třicátých let začíná nad malbou převažovat kresba a tvorba dřevořezů, které se staly jeho doménou. Vznikají různé grafické cykly, exlibris, užitá grafika a knižní ilustrace. Karel Němec se věnoval také tvorbě sgrafit – například na různých budovách a farním kostele v Novém Městě na Moravě. Jeho dílo je osobité, založené na tradici či přímo výtvarném archaismu, oživené humorem a lidovou imaginací.²²

Bobeš Svoboda (vlastním jménem Josef Svoboda) studoval v Kalvodově ateliéru ve stejné době jako Váchal a Němec. Po studiích se nevrátil na rodnou Moravu, ale žil v Praze a jezdil malovat na Slovácko, Valašsko, pod Pálavu, do Polska i na Slovensko. V roce 1919 objevuje krajinu v okolí řeky Oslavy a Jihlavy, která si ho doživotně získala. V roce 1934 si staví u Mohelna chatu „Bobšovnu“ a posléze se sem s manželkou stěhuje natrvalo (1949).²³ Zde ho také mnohokrát navštívil Josef Váchal. Místní krajina hadcové stepi se stala jeho hlavním tématem. Zachycoval ji v temperamentní a hutné malbě s nečekanými barevnými akcenty, která dávno ztratila stopy Kalvodova krajinářského školení.

22 ŠEBEK, Jiří. Karel Němec, 1879–1960. Jihlava: Oblastní galerie Vysočiny, 1966.

23 OLÍČ, Jiří, ONDRÁČEK, Vít a KNOTEK, Jaroslav. pozn. 23, s. 21.

Na příkladu zřejmě nejznámějšího Kalvodova žáka, malíře Martina Benky (1888–1971), který je respektovaný jako zakladatelská postava slovenského moderního umění, je možné nejlépe sledovat, jak složitý mohl být proces prosazování vlastního uměleckého názoru a překonání tlaku učitelovy autority. Vztah k mistrovi byl v tomto případě o to silnější, že nemajetný a neprůbojný chlapec ze slovenského venkova byl i Kalvodovým chráněncem. Bylo mu odpuštěno školné a vykonával funkci jakéhosi sekretáře a pomocníka. Kalvoda mu doporučoval literaturu, usměrňoval ho při studiu dějin umění a brávil ho na koncerty vážné hudby.²⁴

Martin Benka přišel do Kalvodovy školy v roce 1910 po dvouletém školení u vídeňského malíře Emanuela Neumanna a setrval do roku 1915.²⁵ Během počátečních let studia u Kalvody získal technické základy malby a plně respektoval umělecký názor svého učitele. Klíčový moment pro jeho přerod od studenta k nezávisle uvažujícímu umělci nastal v létě roku 1913 při jeho cestě domů na Slovensko. Benka tehdy strávil nějaký čas malováním na Oravě, kde v kontaktu s docela jinou dramatictější horskou krajinou pochopil, že musí začít malovat jiným způsobem, než k jakému ho vedl učitel: „*Čo si ja, ubožiak, počnem so svojou paletou lúbivých tónčekou zameraných na tichučký potôčik, zákutie vrúb... Kde a jako začnem maľovať, keď zo všetkých strán naráža na oči, uši a srdce čosi celkom nové, krásne... Zavalili ma hory!*“²⁶ Mladý malíř náhle potřeboval pádnější a podstatu drsné horské krajiny přímo vystihující barevné tóny a tvary, nikoli náladovou kalvodovskou paletu a přece jen trochu povrchní efektnost. Benka se začíná od tohoto momentu odpoutávat od svého učitele a hledat vlastní umělecký názor. Kalvoda prý přijal Benkovy oravské studie rozpačitě a dokonce žákovi přikázal některé přepracovat v duchu zjemnělejšího kalvodovského citění: „*Mohutné ihličnaté stromy v popredí boli pre Benku dostatočnými nositeľmi baladickéj nálady, ktorá ho tak často prekvapovala a uchvacovala pri oravskom putovaní. Na prianie učiteľa ich však vyvážil výhľadom do krajiny s množstvom nadbytočných vecných podrobností v duchu kalvodovského impresívneho citenia. Keď potom prišiel k prepisu tohoto motívu do olejomalby, Na rieke Orave, prakticky sa z neho vytratilo všetko oravské: ihličnaté stromy sa zmenili na veľké brezy, z náznaku expresívnych tvarov sa stala impresionisticky drobnopisná svetlá maľba so vzdialenou príchutou secesného sentimentalizmu, z riečky Oravy sa stalo takmer jazero so zrcadlovou hladinou.*“²⁷ Tato epizoda ukazuje velmi explicitně, jaká byla úskalí Kalvodova autoritativního přístupu, který jeho žáky poněkud omezoval a modeloval v duchu svého už poněkud zastaralého uměleckého názoru lůživých nenáročných krajiniek. Benka to zpětně sám reflektoval: „*... v krajinárskej škole majstra Kalvodu znášal som nemilé napomenutia, že strečkujem, že zostávam hrubý, že to neprislúcha škole, ktorá učí ustálenej peknej kráse.*“²⁸

24 VAROSS, Marian. pozn. 7, s. 23–24.

25 BENKA, Martin. O umení. Bratislava: Tatran, 1980, s. 9–10. Úvod Olivera Bakoše.

26 BENKA, Martin. pozn. 6, s. 241.

27 VAROSS, Marian. pozn. 7, s. 66.

28 Ibid., s. 83.

V roce 1914 Benka začíná v Kalvodově škole vykonávat roli mistrova asistenta. Získává také vlastní ateliér a tichý rozchod mezi učitelem a bývalým žákem nastává v roce 1915, kdy Benka odjíždí na dlouhodobý pobyt do Miloňovic ke statkáři A. Klenkovi.²⁹ Postupně si vyjasňuje vlastní umělecké vidění a svému učiteli se vzdaluje. Ve dvacátých letech už má jeho malba polohu, která pro něj bude nadále charakteristická – používá velkorysé formy a opouští zbytečně detailní popis, prostor jeho obrazů zůstává spíše v ploše, barevnost je výrazná a má expresivní i symbolický náboj. To všechno ho odvádí od kalvodovského popisného sledování krajiny s jejími detaily a proměnlivými dojmy. Benka namísto toho vytváří její syntetizovanou představu s monumentálním a skrytě alegorickým vyzněním, které se dotýká hlavně jeho rodné slovenské země. V rodokmenu tohoto pojetí krajino-malby je tak zapsaný spíše Cézanne než domácí zdroje včetně Mařáka, i když měl Benka k moderním tendencím v malbě ambivalentní vztah.³⁰

Nicméně Benkův případ ukazuje, co znamená pro nadaného žáka osobnost učitele – Alois Kalvoda sehrál bezpochyby velkou roli na jeho cestě k umělecké profesionalizaci. Ve škole získané perfektní technické dovednosti mu určitě daly základ pro další samostatný vývoj. Osobnost učitele, kterou je nutné překonat a osamostatnit se od ní, se tak možná nakonec jeví jako užitečný impulz na cestě k vlastnímu uměleckému názoru. Tak jako Kalvoda sám postoupil o krok dál od romanticky zabarveného plenérismu svého učitele Mařáka, i jeho úspěšnější žáci museli generaci svého mistra překonat.

29 Ibid., s. 30.

30 Ibid., s. 35.

PRAMENY A LITERATURA:

Almanach Akademie výtvarných umění v Praze vydáný k 125. výročí založení ústavu. Praha, 1926.

BENKA, Martin. *Za umením: spomienky a úvahy.* Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1958.

BENKA, Martin. *O umení.* Bratislava: Tatran, 1980.

KALVODA, Alois. Pst, na slovíčko, pane Kubišto! *Dílo: list věnovaný původní tvorbě české hlavně dekorativní.* Praha: JUV, 1911, IX, s. 80.

KALVODA, Alois. *Přátelé výtvarníci.* Praha: JUV, 1929.

KALVODA, Alois. Z ankety neodvislých. *Dílo: list věnovaný původní tvorbě české hlavně dekorativní.* Praha: JUV, 1911, IX, s. 77.

KALVODA, Alois a PELIKÁN, Jaroslav. *Alois Kalvoda: krajinářská tvorba: k 100. výročí narození.* Hodonín: Galerie výtvarného umění, 1975.

KLOBAS, Oldřich. *Alois Kalvoda – životní pouť malíře bříz ze Šlapanic do Prahy.* Podivín: Galerie, 1997, s. 40 a 46.

KRAJÍČKOVÁ, Martina. Laubovna a Běhařov – dva domovy a dvě „díla“ Aloise Kalvody. In: *Sborník Muzea Brněnska 2012.* Brno: Muzeum Brněnska, 2012, s. 76–88. ISBN 978-80-904397-5-7.

OLIČ, Jiří, ONDRÁČEK, Vít a KNOTEK, Jaroslav. *Josef Váchal a Bobeš Svoboda – přátelé od Čertova ocasu.* Kroměříž: Muzeum Kroměřížska, 2015. ISBN 978-80-85945-71-3.

SLAVÍK, Jaroslav a OPELÍK, Jiří. *Josef Čapek.* Praha: Torst, 1996. ISBN 80-85639-92-0.

ŠEBEK, Jiří. *Karel Němec, 1879–1960.* Jihlava: Oblastní galerie Vysočiny, 1966.

TOMAN, Prokop. *Nový slovník československých výtvarných umělců.* Praha: Rudolf Ryšavý, 1936, s. 201–202.

VAROSS, Marian. *Martin Benka.* Bratislava: Tatran, 1981.

Z pracovny Aloise Kalvody. *Pestrý týden.* Praha: V. Neubert a synové. 1927, 2(28), s. 4.

„DRUŽNÝ BYL VĚRU ŽIVOT V NAŠÍ ŠKOLE...“

KRAJINÁŘSKÁ ŠKOLA ALOISE KALVODY VE VZPOMÍNKÁCH JEHO ŽÁKŮ

Martina Krajíčková

Vzpomínky Kalvodových žáků, jejich korespondence s učitelem i zprávy z dobového tisku jsou cenným zdrojem informací o praktickém chodu kurzu, studentském životě frekventantů Kalvodovy krajinářské školy a v neposlední řadě také o Aloisi Kalvodovi – učiteli i člověku. Následující odstavce vznikly jako drobné doplnění předcházející stati Hany Fadingerové, která se věnuje významu Kalvodova pedagogického působení v kontextu české krajinomalby. Zaměříme se na fungování krajinářské školy v různých etapách její existence a především přiblížíme Kalvodovu osobnost očima jeho žáků.

Své pedagogické působení zahájil Kalvoda krátce po absolutoriu na akademii a v prvních letech školu provozoval v pravidelném režimu, který zahrnoval denní, nebo půldenní výuku v pražském ateliéru od podzimu do jara a letní výpravu do plenéru. Kalvodův ateliér v posledním patře domu na Mánesově ulici č. 32¹ na pražských Vinohradech zahrnoval větší ateliér, který byl vyhrazen Mistrovi, od něj byl pak chodbou oddělen menší „školní“ ateliér, v němž pracovali žáci.

Kalvodovo žactvo tvořilo opravdu různorodou společnost. Byli zde samozřejmě seriózní adepti umění, kteří se připravovali k přijetí na akademii či umělecko-průmyslovou školu, nebo si doplňovali vzdělání po studiích v jiné soukromé malířské škole. Značnou část žáků však tvořili nadšení amatéři – uměnímilovní intelektuálové, mnozí z nich již ve vyšším věku, se zajištěnou existencí, kteří přicházeli často jen několikrát do týdne, jak jim to povinnosti dovolily. Početnou skupinu pak představovaly žačky, mezi nimiž byly učitelky výtvarné výchovy i slečny a vdané dámy z lepších rodin s uměleckými ambicemi.

Vyučování probíhalo obvykle dopoledne od 9 do 12 hodin a odpoledne od 14 do 16 hodin. Kalvoda, si brzy vytvořil svoji metodu a vedl žáky k postupu od jedné dovednosti k druhé, vycházející při tom do značné míry z pedagogického přístupu svého učitele Julia Mařáka.² Na svá studia u Mařáka Alois Kalvoda vzpomínal

Alois Kalvoda se svými žáky při pobytu v plenéru, počátek 20. století.
(Muzeum ve Šlapanicích)

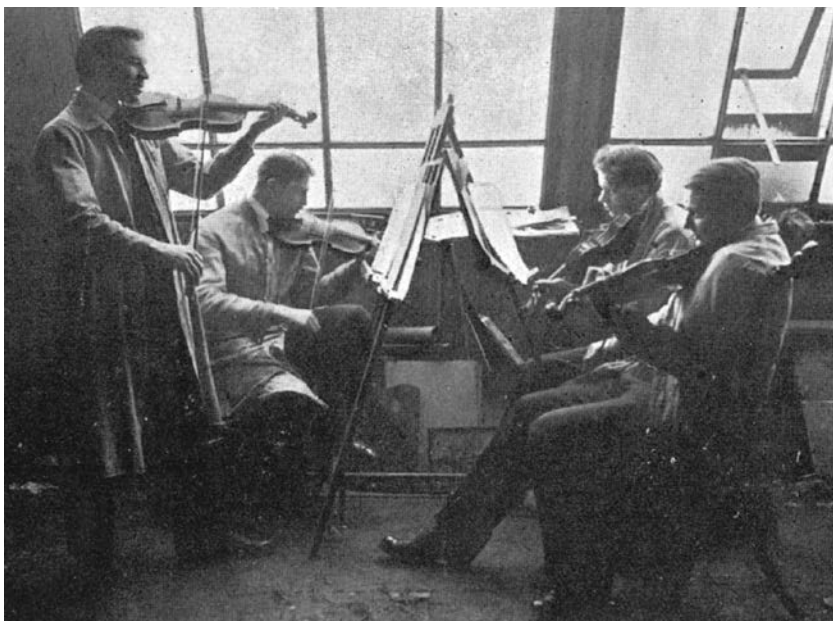
s láskou po celý život. Cenil si nejen milovaného učitele, ale i vztahů se spolužáky a přátelského společenství, které v Mařákově krajinářské speciálce na pražské akademii vzniklo.³ Mařák byl v nejednom směru Kalvodovým celoživotním vzorem a s ohledem na Kalvodův společenský naturel není překvapivé, že se i on sám snažil vytvářet ve své škole společensky příznivé prostředí. Výuku umění navíc vnímal komplexně a měl tudíž ambice působit na své žáky ve všech směrech. Vyučování proto často nekončilo odložením štetce a odchodem žáků úderem šestnácté hodiny. Ke studiu u Kalvody neodmyslitelně patřila ušlechtilá zábava – hudba, divadlo, intelektuální debaty.

Ve velkém ateliéru stálo podium, kde se konaly domácí koncerty. Účinkovali na nich hudebně nadaní žáci krajinářské školy i Kalvodovi přátelé z řad profesionálních hudebníků. Kalvoda sám hudbu neprovozoval, ale

1 Jednalo se o původní ateliér Kalvodova přítele Ludka Marolda, který Kalvoda získal po Maroldově smrti.

2 Více o Kalvodových vyučovacích metodách viz článek H. Fadingerové v tomto sborníku: FADINGEROVÁ, Hana. Krajinářská škola Aloise Kalvody. In: *Sborník Muzea Brněnska* 2016. Brno: Muzeum Brněnska, 2016, s. 101–111.

3 Své vzpomínky na toto období zaznamenal Kalvoda v knize *Přátelé výtvarníci: KALVODA, Alois. Přátelé výtvarníci*. Praha: JUV, 1929. Julius Mařák byl dle svědectví současníků taktéž velmi častým tématem jeho hovorů s žáky a přáteli.

Kalvodovo krajinárske kvarteto, 1. tretina 20. storočia.
(reprodukce z katalogu Alois Kalvoda – Výbor prací z české krajiny, 1929)

velmi ji miloval a vyhledával, byl také přesvědčen o prospěšnosti hudby pro umělce-výtvarníka.⁴ Proto byl v ateliéru dle vzpomínek Kalvodových současníků pro hosty vždy připraven dobře naladěný klavír. Svého času vzniklo v Kalvodově škole dokonce i „krajinářské“ houslové kvarteto.

Kalvoda byl také velkým příznivcem a milovníkem divadla. Zmíněné pódium proto sloužilo i k amatérským divadelním představením (většinou se jednalo o žertovné jednoaktovky), která studenti pod Kalvodovým režijním vedením secvičili, přičemž diváky bývali obvykle Mistrovi přátelé.

Součástí výuky byla samozřejmě také teorie a debaty o umění, které patřily: „K radostem v ideálním směru u Kalvody prožívaným, jakými byly třeba hovory, v sešeřeném již ateliéru po práci, o umění a malířích, nebo výklady mistrovy

4 Martin Benka vzpomíná, jak se Kalvoda zaradoval, když zjistil, že sdílí jeho lásku k hudbě. Od té doby Mistra pravidelně doprovázel na koncerty České filharmonie do vinohradského národního domu. Kalvoda hudbu interpretoval řečí výtvarníka, což na Benku hluboce zapůsobilo: „Keď prišiel na rad Grieg, majster Kalvoda ma upozorňoval...Počúvajte, teraz príde tá partia. Je to, ako keď slniečko svieti a tóna preskakujú sfa motýle. Tie basy, – ako keď sa v ďaľke zberá na búrku...Čujete šeľest briez? Vidíte tie hybké bielučké kmene?“ BENKA, Martin. *Za umením: spomienky a úvahy*. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1958, s. 195.

před novým nebo dokončovaným jeho novým dílem...“⁵, vzpomíná Josef Váchal, který s ironií popisuje také jistou, pro Kalvodu typickou, teatrálnost, s níž k těmto výkladům přistupoval.⁶

Váchal zmiňuje, že Kalvoda žáky často využíval jako „levnou pracovní sílu“. Zapalovali Mistrovi vyhaslou dýmku, balili jeho obrazy na výstavy, prováděli generální úklid obou ateliérů, vyřizovali nejrůznější posílky, ale také třeba pomáhali se stěhováním do nového bytu poté, co se Kalvoda oženil. Josef Váchal vzpomíná, že toto „zneužívání“ žákům příliš nevadilo, protože jim často umožnilo vyhnout se nepopulárnímu dokončování nepovedených kreseb.

Ostatně v mnoha případech sloužila výpomoc Mistrovi také jako částečná úhrada školného. Nadaným avšak nemajetným adeptům studia tak Kalvoda umožňoval absolvovat výuku. Známy je případ Martina Benky. Talentovaný chlapec z chudé slovenské rodiny se stal na několik let Kalvodovým chráněncem. Nebyl to však případ ojedinělý. Bedřich Anderle⁷, jeden z Kalvodových pozdních žáků z přelomu dvacátých a třicátých let 20. století, vzpomíná, jak se objevil bez ohlášení na Běhařově s ukázkami své tvorby a nabídkou práce jako úhrady školného. Kalvoda si prohlédl jeho kresby a jmenoval jej „kustodem“ na běhařovském zámku. Dopoledne Anderle absolvoval s ostatními studenty výuku, odpoledne se věnoval zahradě, stavbě skleníku či údržbářským pracím na zámku. Také on, podobně jako Benka, navázal s Kalvodou velmi blízký vztah, později spolu vyráželi v Kalvodově malířském voze do plenéru a zůstali v kontaktu až do Kalvodovy smrti. Jak dokládají četné dopisy adresované Mistrovi, i jiným žákům Kalvoda odpustil či zmírnil školné⁸, nebo i jinak vypomohl.⁹

Kalvodova krajinářská škola nebyla jen místem soustředěného studia umění a duchaplné zábavy, ale také se zde odehrával veselý studentský život. Jedinečným zdrojem „veselých historek“ jsou paměti Josefa Váchala. Váchal a spol. prolévali Kalvodovy dýmky terpentýnem, způsobovali pozdvižení v domě, když při úklidu

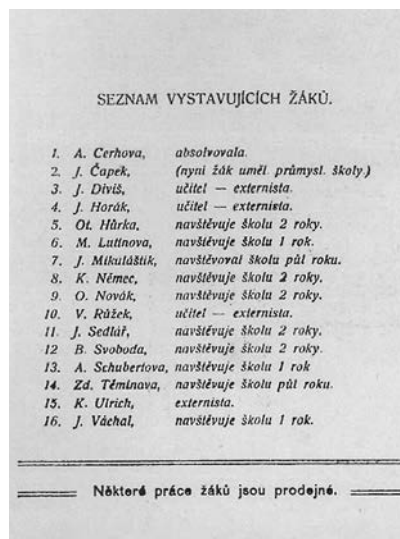
5 VÁCHAL, Josef. *Paměti Josefa Váchala, dřevorytce*. Praha: Prostor, 1995, s. 89.

6 Váchal vzpomíná v textu, který sepsal k 50. narozeninám Karla Němce, že se s přítelem poprvé setkali: „Uprostřed hrstky bouřliváků ve škole Kalvodově, tlumících stěží svou veselost nad výklady našeho mistra o samospasitelnosti „této linie zde“...“ VÁCHAL, Josef. O Karlu Němcovi. In: *Horácké besedy*. 1929, č. 6–7, s. 7. Za zmínku stojí, že přestože Váchal hodnotí Kalvodovu tvorbu i jeho školu kriticky – vyčítal mu předpojatost a upřednostňování oblíbenců, kteří se Mistra snažili napodobovat – jeho vzpomínky na Kalvodu jsou vyprávěny laskavým tónem.

7 Bedřich Anderle (1904–1967) začal studovat u Kalvody koncem 20. let (snad 1926), amatérsky se krajinomalbě věnoval po celý život. Jeho vzpomínky na Kalvodu a krajinářskou školu v Běhařově zaznamenal jeho syn v knize *Malířské příběhy z Pošumaví: ANDERLE, Alois. Malířské příběhy z Pošumaví. Za hranicemi snu – Bedřich Anderle*. Klatovy: vlastním nákladem, 2014.

8 Jak vysoké bylo školné v prvních letech existence školy, nevíme přesně. Váchal uvádí 12 korun (1904–1905), Benka 30 korun (1910) měsíčně, ovšem bez bližší specifikace, co vše tato částka zahrnovala.

9 Stejně jako Mařák, ani Kalvoda po vzoru svého učitele „nikdy neskrblil pomocí, když viděl, že není barev, prostředků na výživu a podobně.“ (KALVODA, Alois. pozn. 3, s. 8.) Svou roli jistě sehrála i skutečnost, že sám Kalvoda pocházel z velmi skromných poměrů a dobře si pamatoval své těžké začátky.

Seznam žáků z katalogu výstavy krajinářské školy A. Kalvody v Zimní zahradě Národního domu na Královských Vinohradech v Praze v červnu 1905.

(reprodukce z knihy Josef Váchal a Bobeš Svoboda: *Přátelé od Čertova ocasu*, 2015)

kutáleli koberce ze čtvrtého patra, či si vypomáhali v nouzi krádežemi barev z *malkasten* movitějších spolužáků.

Vyvrcholením školního roku byl pak společný pobyt v plenéru: „*Družný byl věru život v naší škole, vyvrcholilví teprve příjezdem do plenairu; počínali jsme si, jako když pustí psy ze řetězu! Bylo nutno něco učiniti, již v zájmu reprezentace vůči klidným vesničanům... Aby zjednán byl směr, kterým přebytečná míza naší divokosti odlévatí se mohla, ujednáno ve válečné radě Kalvoda-Němec zakoupiti kopací míč a v hodinách mimopracovních dopřáti žákům kopané. Hrávalo se zpočátku v hostinském sále, od čehož posla mnohá smutná divadla v podobě šedesáti rozbitých pivních sklenic, lustru a jedné málkastny. Později se hrálo venku u navigace; veřejná pak vystoupení mužstva konala se vždy, jakmile přijela honorace, tj. otcové a rodiny našich spolužáků.*“¹⁰

Obvykle v květnu vyrážel Kalvoda s žáky na Slovácko, Berounsko či jinam. Mistr byl obvykle ubytován u místní honorace, starosty či učitele. Žáci bydleli po chalupách, někdy i v sále místního hostince nebo ve škole, každý podle svých možností. Pobyt v plenéru byl finančně náročný, mnozí neměli peníze na potřebné vybavení, cestu, ubytování i stravu. Kalvoda pro ně někdy sháněl sponzory mezi svými přáteli, během plenéru pak třeba vyhlášoval soutěž o nejzdařilejší zvládnutí zadaného motivu, přičemž výhrou byl oběd v místním hostinci.

Váchal vzpomíná na Kalvodovy svérázné vyučovací metody při malování v přírodě. Mistr údajně jednou Otokara Hůrku „*přes celé poledne přivázel na stráni k břízce, aby prý během svého trestu lépe nastudoval tvar bříz sousedních, protože břízky Kalvodou vyžadované musely býti jako ze škatulky.*“¹¹

Pobyt v plenéru byl tradičně zakončen uspořádáním výstavy žakovských prací¹² obvykle v budově místního hostince. Výstava byla prodejní, přičemž vhodná

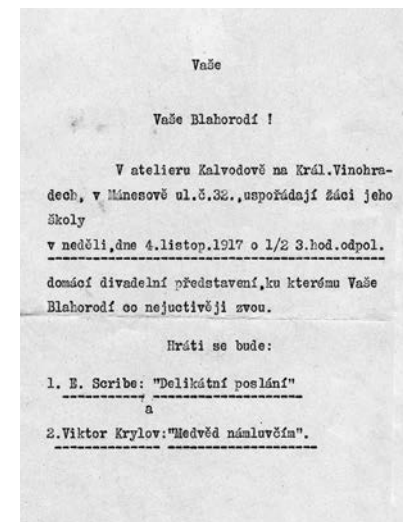
díla vybíral sám Kalvoda. V malých vesničkách byla návštěva umělců i výstava jejich děl významnou společenskou událostí hodnou zaznamenání v obecní kronice¹³. Kalvoda se staral o to, aby práce jeho žáků neušly zájmu odborné veřejnosti a také, aby žáci za svá díla alespoň něco málo utržili. Zval proto na tyto výstavy své movitější známé, novináře i spřátelené kritiky.¹⁴

ŠKOLA V KALVODOVĚ

V roce 1922 koupil Kalvoda v rámci pozemkové reformy zchátralý zámek ve vsi Běhařov na Klatovsku. Vidina, že se zámek stane sídlem jeho letní krajinářské školy, byla jistě jedním z impulsů pro koupi i následnou velkorysou, finančně náročnou rekonstrukci¹⁵. Původně barokní stavbu obklopoval rozsáhlý členitý park. Zámek stál na okraji vyvýšeniny, z níž byl široký rozhled do šumavské krajiny – ideální místo pro výuku krajinomalby.

Zde učinil Kalvoda ze své letní školy instituci vyhlášenou a vyhledávanou. Poprvé se škola v Běhařově konala v roce 1926. Kalvoda byl v té době již obecně známou a uznávanou uměleckou osobností, nenechal však nic náhodě a nabídku letních malířských kurzů inzeroval v denním tisku, vydával též speciální propagační letáky.

Letní krajinářská škola na Běhařově probíhala vždy od počátku června do konce srpna, bylo možné pobývat zde celou dobu nebo jen část, minimálně však jeden měsíc. V nově zbudované mansardové nástavbě zámku bylo několik pokojků pro ubytování studentů, na zámku byla poskytována i strava. Méně majetným nabízel Kalvoda možnost ubytování a stravování v některém statku ve vesnici.

Pozvánka na divadelní představení studentů Kalvodovy krajinářské školy. (Muzeum ve Šlapanicích)

13 Například v Radějově na Slovácku. Radějov [online]. [cit. 7. 7. 2016]. Dostupné z: <http://www.radejov.cz/index.php?id=780&lid=cs&oid=727328>

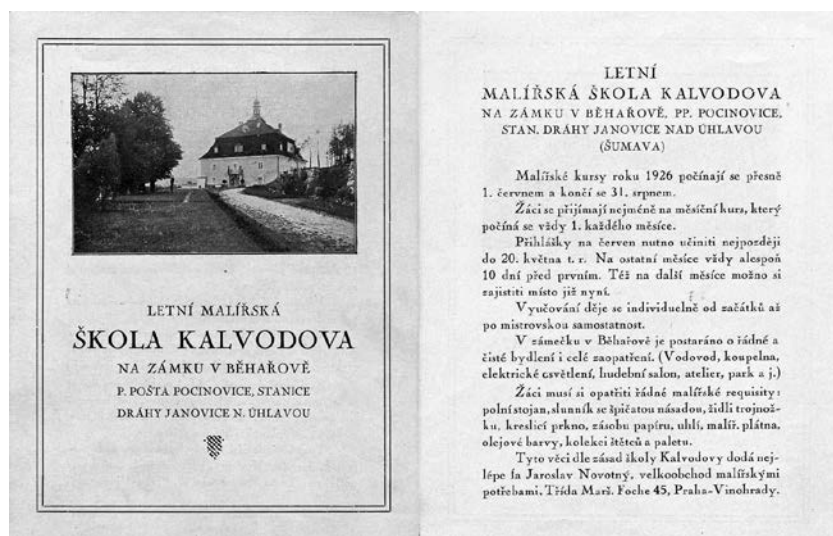
14 Například na závěrečnou výstavu školy na plenéru ve slováckém Rohatci dorazil roku 1908 na Kalvodovo pozvání spisovatel a kritik umění William Ritter. Pravidelným hostem výstavek žáků běhařovské krajinářské školy v Klatovech byl historik umění František Žakavec atp.

15 O zámku Běhařov a Kalvodovi podrobněji: KRAJÍČKOVÁ, Martina. Laubovna a Běhařov – dva domovy a dvě „díla“ Aloise Kalvody. In: *Sborník Muzea Brněnska* 2012. Brno: Muzeum Brněnska, 2012, s. 76–88.

10 VÁCHAL, Josef. pozn. 6, s. 7.

11 VÁCHAL, Josef. pozn. 5, s. 93.

12 Závěrečné výstavy pořádal Kalvoda pro své žáky také v Praze, někdy jen tzv. „domácí výstavy“ v atelieru. Byly k nim vydávány i katalogy.

Propagační leták letní krajinářské školy, konec 20. let 20. století. (Muzeum ve Šlapanicích)

Alois Kalvoda a žáci jeho letní krajinářské školy, Běhařov, asi 1926. (Muzeum ve Šlapanicích)

Cena kurzu nebyla nízká. Měsíční kurzovné za celodenní vyučování s poplatkem za ubytování (pokoje pro 2–4 osoby včetně posluhy, osvětlení a peřin; samostatný pokoj byl za příplatek) a jídlo (3× denně) činilo 1915 Kč. Vezmeme-li v úvahu, že průměrný měsíční plat úředníka činil na konci dvacátých let minulého století asi 1300 Kč (ještě o poznání nižší byl plat žen)¹⁶, rozumíme lépe poznámkám žáků v korespondenci s Kalvodou, kde často zmiňují, že zatím neví, zda si budou moci alespoň krátký pobyt na Běhařově dopřát. Mistr navíc předepisoval povinné vybavení žáků, které zahrnovalo: „*polní stojan, slunník se špičatou násadou, židli trojnožku, kreslicí prkno, zásobu papíru, uhlí, malíř. plátna, olejové barvy, Štolo, kolekci štětců a paletu*“¹⁷, což jistě také něco stálo. Přesto nebylo nic neobvyklého, že se žáci do letní školy rok co rok vraceli. Pro mnohé nadšené amatéry – učitele, úředníky, duchovní atp., jichž bylo zejména v tomto období mezi Kalvodovým žactvem hodně, byl pobyt na Běhařově vyvrcholením roku, možností setkat se se starými přáteli a především pobýt ve společnosti obdivovaného Mistra. „*Jako rodina jest tahle škola. Kruh přátel, v čele s učitelem, jehož verva vede všechny v disciplíně, která ale diktována jest jednotlivcům samou jich radostí z práce a láskou k ní. V takovém souladu kamarádů, jež tu život sehnal*

dohromady, zahřejí se smutné, snivé duše, zmírní se prudké temperamenty, sesílí slabí a všichni v společném hledání zvolna se osamostatňují...“¹⁸ Slova K. D. Mráze z úvodu katalogu domácí výstavy Kalvodových žáků v roce 1904 vystihují zjevně také atmosféru v Kalvodově škole v pozdějších letech její existence a dobře korespondují s vděčnými dopisy plnými vzpomínek, které žáci po odjezdu z Běhařova psali svému učiteli.

V prvním měsíci měli frekventanti absolvovat v rámci teoretické přípravy 12 přednášek o umění. Poté se měli podrobit kvalifikační zkoušce a následoval kurz technický a kresebný. Tolik aspoň z informačního letáku. Těžko říct, do jaké míry se inzerovaný postup striktně dodržoval. Mnoho žáků si celý tříměsíční pobyt nemohlo dovolit a z jejich vzpomínek vyplývá, že přinejmenším kresbou se zabývali hned od počátku. Minimální měsíční pobyt nebyl zřejmě též zcela bezpodmínečný, kratší pobyty zejména pro žáky, kteří u Kalvody studovali opakovaně, nebyly žádnou výjimkou.¹⁹

Svědectví o životě na Běhařově nám předkládají obraz rušného společenstva, jehož byl Kalvoda nekorunovaným králem. Zámek s vlajkou s atributy malířství

16 PRŮCHA, Václav. *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992*. Brno: Doplněk, 2009, s. 236.

17 Informační leták *Letní krajinářská škola na zámku Běhařově*. Sběrka Muzea ve Šlapanicích, podsběrka Historická, Fond Alois Kalvoda, inv. číslo. H5551.

18 *Domácí výstava Krajinářské školy Al. Kalvody*. Praha: Národní tiskárna a nakladatelstvo, 1904, s. 7.

19 Někdy se kreslilo a malovalo v parku u zámku, na prostranství kolem kašny ozdobené sochou Pasačka od F. Úprky, častěji však Kalvoda s žáky vyrážel od okolní přírody i vesnic. I na Běhařově pokračoval Kalvoda v tradici žákovských výstav na závěr kurzu. Konaly se obvykle v Klatovech, byly prodejší, práce k vystavení i zde vybíral Kalvoda.

byl ve druhé polovině dvacátých let minulého století nesporným společensko-kulturním centrem kraje. Snad ještě ve větší míře než dříve v pražském ateliéru se zde pořádaly hudební produkce, taneční večírky, hrálo se divadlo²⁰. Na Běhařov přijížděli politici, spisovatelé, operní pěvkyně, herečky, hudebníci.²¹ Rušný společenský život a prominentní hosté, kteří se na Běhařově v letních měsících objevovali, získávali krajinářské škole v záměčku Kalvodov (jak byl běhařovský zámek brzy označován) obecnou popularitu. Články o „rozkošném uměleckém zátíší mistra Kalvody“ s fotografiemi zámku, parku se sochařskou výzdobou a zprávy o dění ve škole se v druhé polovině dvacátých let 20. století opakovaně objevují v dobových časopisech, nezřídka je tématu věnovaná celá strana.²²

Máme-li věřit dopisům a vzpomínkám Kalvodových současníků, bylo to idylické společenství. Vznikala zde přátelství, která dalece přesáhla vztah žák – učitel. Příkladem může být Milena Šimková Elgrová, jejíž vztah ke Kalvodovi přerostl ve vazbu téměř rodinnou. Šimková Elgrová studovala u Kalvody poprvé jako mladá dívka kolem roku 1920 a zůstali pak v kontaktu až do Kalvodovy smrti. Ona a později i její muž vedli s Mistrem čilou korespondenci, v létě pak malířka přijížděla se svými dcerkami na Běhařov. Šimkovi žili v Brně, kde často navštěvovali Kalvodova churavějícího staršího bratra Františka. Pro malířčiny dcery byl Kalvoda, který jim posílal vánoční dárky a při návštěvách na Běhařově se jim s láskou věnoval, jakýmsi pohádkovým dědečkem. Svědčí o tom i úsměvný úryvek z dopisu Šimkové Elgrové Kalvodovi, v němž cituje svoji starší dcerku: „*Uteču já k mistrovi Kalvodovi, ten je hodnější nežli vy všichni.*“²³

Děti byly vůbec v Kalvodově záměčku vítanými hosty. Koupaly se v zámecké kašně ozdobené sochou Franty Úprky, honily pávy v zámecké zahradě, večer poslouchaly Mistrovo strašidelné vyprávění na dobrou noc a pak byly uloženy do nejkrásnější postele na zámku, bohatě zdobeného barokního lůžka, aby se jim zdály ty nejhezčí sny. Nabízí se zde poněkud prvoplánová, nikoliv však nelogická interpretace, že si Kalvoda vytvořením tohoto téměř rodinného prostředí kompenzoval svůj vlastní neuspokojivý osobní život.²⁴

Přestože stopu Kalvodova pedagogického působení ve vývoji české krajinomalby dnes vnímáme jako marginální, přátelské společenství, které v jeho škole vzniklo, a vazby, které se zde vytvořily, mnohdy přetrvaly léta. Důležitější než vklad Kalvody učitele bylo pro mnohé žáky setkání s laskavou a charismatickou osobností. „*Rozmanitými cestami dal se vliv Váš na moji duši a nebyla-li to škola, jest to kus výchovy, již vděčím, vzpomínaje Vás. Myslím, že krom Váš železné ruky, donutivší ukázniti v kresbě divokou ruku mou, prospělo mi více psychické vedení Vaše, knihy z Váš knihovny, jež jste mi půjčoval (Turgeněv), než kdybych pořádněji naučil se míchat barvy,*“²⁵ napsal v gratulaci k mistrovým padesátinám Josef Váchal.²⁶ „*Vaše rady a vzpomínky na Běhařov ponesu si skryty v mém srdci až do svého konce. Jsou to vzpomínky radostné a upřímně blažící, které nedají se ničím setřítí.*“²⁷ vyznává se v dopise Mistrovi další z žáků, Karel Holec. Mnozí z žáků udržovali ostatně s Kalvodou kontakt i dlouhá léta po opuštění školy. Ve škole také vznikala celoživotní přátelství, někdejší žáci spolu i v pozdějších letech často vyráželi na výlety i plenéry, o čemž svědčí desítky pohlednic z těchto cest adresovaných Mistrovi.

Kalvodova pedagogická činnost je důležitým aspektem pro další poznání jeho osobnosti. Jak dokládají vzpomínky jeho žáků i dobové prameny, učení pro něj nebylo jen zdrojem obživy, přistupoval k této činnosti se zaujetím, ba s láskou. Podařilo se mu dostat Mařákovu odkazu a také on se stal pro své žáky autoritou i laskavým otcovským přítelem. A že mu jeho studenti tuto lásku opláceli, dokládá i „*žák nejšpatnější*“²⁸ Josef Váchal. Vždy kritický a sarkastický umělec složil Kalvodovi poslední poklonu, když si 25. června 1934 zapsal do svého deníku: „*Dnes zemřel můj učitel 1904–1905 Alois Kalvoda, dobrý to člověk a umělec znamenitý.*“²⁹

20 Kalvoda inicioval v Běhařově vznik amatérského divadla, byl předsedou zdejšího divadelního spolku, jeho vůdčím duchem a také sponzorem. Více o tomto tématu: KRAJÍČKOVÁ, Martina. Kalvoda a divadlo. In: *Sborník Muzea Brněnska 2010*. Brno: Muzeum Brněnska, 2010, s. 129–139.

21 Např. houslový virtuóz Jan Kubelík se synem Rafaelem, spisovatelé Jindřich Šimon Baar a Jan Vrba, politici Rudolf Beran, Gustav Habrman aj.

22 Např. Český svět, roč. XXI, č. 47, 13. 8. 1925 „Příští malířská škola Kalvodova“ – Pošumavský zámek, Pohádka na Šumavě; Český svět, roč. XXII, č. 33, 13. 5. 1926 „Naše první malířská škola v přírodě“ (Dokončení Kalvodova záměčku v Běhařově); Pestrý týden, roč. II, č. 48, 3. 12. 1927 „Z Kalvodova záměčku na Běhařově v Pošumaví“.

23 Sbírka Muzea ve Šlapanicích, podsbírka Historická, Fond Alois Kalvoda, přír. číslo S5449/67.

24 První manželství s Annou Fastrovou, které uzavřel v roce 1905, lze bez nadsázky označit jako nešťastné. Anna byla nervově labilní a její výstřední chování a také její finanční nároky opakovaně přiváděly Kalvodu do problémů. Zhruba od počátku 20. let 20. století žili odděleně, bezdětné manželství skončilo v roce 1929 nepřijemným rozvodovým řízením.

25 KLOBAS, Oldřich. Alois Kalvoda: životní pouť „malíře bříz“ za Šlapanic do Prahy. Podivín: Galerie, 1997, s. 103.

26 Korespondence z roku 1925, kdy Kalvoda dovršil padesát let, je jedním z dokladů Kalvodovy obliby mezi žáky. Z tohoto roku pochází velké množství přání a blahopřejných dopisů od absolventů jeho krajinářské školy, byť se mnozí z nich umělecky s Mistrem již dávno rozešli a od jejich setkání už uplynula dlouhá doba (např. J. Váchal a B. Svoboda studovali u Kalvody v letech 1904–1905).

27 Sbírka Muzea ve Šlapanicích, podsbírka Historická, Fond Alois Kalvoda, inv. číslo H4002/5.

28 Tak sám sebe Váchal označuje v blahopřání ke Kalvodovým padesátinám, viz KLOBAS, Oldřich. pozn. 25.

29 VÁCHAL, Josef. *Deníky: výbor z let 1922–1964*. Praha: Paseka, 1998, s. 127.

PRAMENY A LITERATURA:

Sbírka Muzea ve Šlapanicích, podsбірka Historická, Fond Alois Kalvoda (korespondenční archiv).

ANDERLE, Alois. *Malířské příběhy z Pošumaví. Za hranicemi snu – Bedřich Andrlé*. Klatovy: vlastním nákladem, 2014.

BENKA, Martin. *Za umením: spomienky a úvahy*. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1958.

Domácí výstavka Krajinářské školy Al. Kalvody. Praha: Národní tiskárna a nakladatelstvo, 1904.

KALVODA, Alois. *Přátelé výtvarníci*. Praha: JUV, 1929.

KALVODA, Alois. *Výbor prací z české krajiny*. Praha: Česká grafická unie, 1924.

KLOBAS, Oldřich. *Alois Kalvoda: životní pouť „malíře bříz“ ze Šlapanic do Prahy*. Podivín: Galerie, 1997.

PRŮCHA, Václav. *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992*. Brno: Doplněk, 2009. ISBN 80-7239-147-X.

VÁCHAL, Josef. *Deníky: výbor z let 1922–1964*. Praha: Paseka, 1998. Knihy Josefa Váchala. ISBN 80-7185-136-1.

VÁCHAL, Josef. O Karlu Němcovi. In: *Horácké besedy*. 1929, č. 6–7, s. 7n.

VÁCHAL, Josef. *Paměti Josefa Váchala, dřevorytce*. Praha: Prostor, 1995. Portréty. ISBN 80-85190-36-2.

VEGETACE OKOLÍ IVANČIC (4. ČÁST, DODATEK)

Zuzana Lotreková

Text navazuje na články mapující vegetaci Ivančicka, které byly postupně uveřejňovány ve Sborníku Muzea Brněnska v letech 2006–2008¹, a je věnován rostlinám nalezeným a určeným autorkou v období 2007–2015. Stejně jako v předchozích článcích jsou nově popsány rostliny rozděleny do pěti rostlinných společenstev, přičemž zastoupena jsou v dodatku tato: 1. Pobřežní křoviny, břehy vod, podmáčená místa; 2. Listnatý les, jeho okraje a světliny; 4. Louky, meze, stráně; 5. Plevelé zahrad a polí, vegetace rumišť, návší a okrajů komunikací. Samostatný prostor je věnován kapradinám.

1. POBŘEŽNÍ KŘOVINY, BŘEHY VOD, PODMÁČENÁ MÍSTA

Na březích vod roste ještě vrba bílá (*Salix alba*). Na levém břehu Rokytne před soutokem s Jihlavou a pravém břehu Jihlavy před Řeznovicemi najdeme vrbu košíkářskou (*Salix viminalis*). Ve stojatých vodách se objevuje okřehek hrbatý (*Lemna gibba*), v řece Jihlavě stolístek klasnatý (*Myriophyllum spicatum*). V pozdním jaru kvetou na vlhkých místech rukev obecná (*Rorippa sylvestris*), šťovík krvavý (*Rumex sanguineus*) a tráva lipnice bahenní (*Poa palustris*). V letním období se setkáme s psinečkem výběžkatým (*Agrostis stolonifera*), bodlákem lopuchovitým (*Carduus personata*), vrbovkou žláznatou (*Epilobium ciliatum*), zblochanem vodním (*Glyceria maxima*), sítinou sivou (*Juncus inflexus*) a rdesnem obojživelným (*Persicaria amphibia*).

Kamyšík vrcholičnatý (foto: Zuzana Lotreková)

¹ Na tomto místě bych se chtěla čtenářům omluvit za omyl v článku Vegetace okolí Ivančic (3., závěrečná, část) uveřejněném ve Sborníku Muzea Brněnska 2008. Na straně 121 je mezi ruderalní vegetací mylně uveden lilek křídlatý (*Solanum alatum*), jednalo se však pravděpodobně o lilek černý (*Solanum nigrum*) s dosud nevybarvenými plody.

Jetel malokvětý (foto: Zuzana Lotreková)

Záraza nachová (foto: Zuzana Lotreková)

Na březích náhonu před jeho soutokem s Jihlavou roste kamyšník vrcholičnatý (*Bolboschoenus yagara*) a zevar vzpřímený (*Sparganium erectum*). Na podzim ještě kvete psárka kolénkatá (*Alopecurus geniculatus*), dvouzubec černoplodý (*Bidens frondosa*), sítina tenká (*Juncus tenuis*), rdesno pepřík (*Persicaria hydropiper*) a starček bludný (*Senecio erraticus*). Po řece Jihlavě pod Ivančicemi se šíří křídlatka japonská (*Reynoutria japonica*).

2. LISTNATÝ LES, JEHO OKRAJE A SVĚTLINY

V brzkém jaru nalezneme v lesích kvetoucí ostřici prstnatou (*Carex digitata*), zřejmě zplanělou sněženku podsněžník (*Galanthus nivalis*), hrachor jarní (*Lathyrus vernus*), rybíz červený (*Ribes rubrum*) a také jilm drsný (*Ulmus glabra*). V plném jaru se můžeme setkat s pomněnkou lesní (*Myosotis sylvatica*), lněnkou lnolistou (*Thesium linophyllum*), silenkou dvoudomou (*Silene dioica*) a jejím křížencem *Silene* × *hampeana*. V letním období nalezneme třtinu rákosovitou (*Calamagrostis arundinacea*), čarovník pařížský (*Circaea lutetiana*), třezalku horskou (*Hypericum montanum*), hnilák smrkový (*Monotropa hypopitys*) nebo víkev lesní (*Vicia sylvatica*). Na podzim ještě kvete konopice Pernhofferova (*Galeopsis pernhofferi*), šater zední (*Gypsophila muralis*), smldník jelení (*Peucedanum cervaria*), čistec bahenní (*Stachys palustris*). Na stráních na pravém břehu Rokytne jsem našla nekvetoucí mochnu bílou (*Potentilla alba*). Na pravém břehu Jihlavy naproti Zolcarům pod dráty rostou dva exempláře krušiny olšové (*Frangula alnus*). Na Ivančicku se také šíří pajasan žláznatý (*Ailanthus altissima*).

3. LOUKY, MEZE, STRÁNĚ

Na jaře ještě nalezneme na těchto stanovištích rožec obecný luční (*Cerastium holosteoides* ssp. *triviale*), pryšec prutnatý (*Euphorbia waldsteini*), zárazu bílou

Rozrazil nitkovitý (foto: Zuzana Lotreková)

Sleziník severní (foto: Zuzana Lotreková)

(*Orobanche alba*). V létě kvetou následující druhy: hvozdík Pontederův (*Dianthus pontederiae*), kříženec svízel pomořanský (*Galium* × *pomeranicum*), medyněk vlnatý (*Holcus lanatus*), mochna šedavá (*Potentilla inclinata*), růže podhorská chlumní (*Rosa dumalis* ssp. *subcollina*) a růže oválnolistá (*Rosa elliptica*). Na oblém vrcholu Letkovského kopce roste chráněný jetel malokvětý (*Trifolium retusum*). Na několika místech – např. na stráních nad ivančickým hřbitovem – nalezneme chráněnou zárazu nachovou pravou (*Orobanche purpurea* ssp. *purpurea*).

4. PLEVELE ZAHRAD A POLÍ, VEGETACE RUMIŠŤ, NÁVSÍ A OKRAJŮ KOMUNIKACÍ

Od léta do podzimu kvetou následující plevy: laskavec zelenoklasý (*Amaranthus powellii*), rmen smrdutý (*Anthemis cotula*), pryšec drobný (*Euphorbia exigua*), opletka obecná (*Fallopia convolvulus*), máta rolní (*Mentha arvensis*) a mléč drsný (*Sonchus asper*). Na okraji pole poblíž Pekárky roste chráněný šklebivec přímý (*Misopates orontium*). Na rumištích a okrajích komunikací kvete od jara do podzimu prasetník kořenatý (*Hypochaeris radicata*), řeřicha rumní (*Lepidium ruderale*), mák časný (*Papaver confine*), kozlík lékařský (*Valeriana officinalis*) a rozrazil nitkovitý (*Veronica filiformis*). Na navážce vlevo od silnice vedoucí k mostu na Rénu se v roce 2008 objevil chráněný prorostlík okrouhlolistý (*Bupleurum rotundifolium*). V letním období nalezneme kvetoucí jahodku indickou (*Duchesne indica*), trýzel rozvětvený (*Erysimum diffusum*) a rozchodník pochybný (*Sedum spurium*). Na východním okraji města roste mořena barvířská (*Rubia tinctorium*). Na podzim kvetou: pcháč šedý (*Cirsium canum*), šanta kočičí (*Nepeta catharia*), mochna poléhavá (*Potentilla supina*) a divizna velkokvětá (*Verbascum densiflorum*). V roce 2014 vyrostl na skládce zeminy před mostem na Rénu bytel metlatý hustokvětý (*Kochia scoparia* ssp. *densiflora*).

Jetel malokvětý (foto: Zuzana Lotreková)

KAPRADINY

Z oddělení kapradiny (*Polypodiophyta*) na Ivančicku najdeme ještě bukovník kapraďovitý (*Gymnocarpium dryopteris*), osladič obecný (*Polypodium vulgare*) a sleziníky: červený (*Asplenium trichomanes*), routička (*A. ruta – muraria*), severní (*A. septentrionale*).

PRAMENY A LITERATURA:

KUBÁT, Karel. *Klíč ke květeně České republiky*. Praha: Academia, 2002. ISBN 80-200-0836-5.

DÍLO SPISOVATELE J. F. KARASE V PODHORÁCKÉM MUZEU

Josef ZACPAL

Spisovatel a publicista Josef František Karas se narodil v Tišnově 4. prosince 1876. V mládí prožil několik let v Praze a po návratu do rodného kraje bydlel v nedaleké Nedvědici. Po svatbě a přestěhování do Brna začala v roce 1904 jeho spisovatelská dráha. V Brně pracoval jako novinář a redaktor a stejným způsobem se živil i na dalších místech Moravy – v Ostravě, Olomouci a ve Valašském Meziříčí, aby nakonec zakotvil se svojí rodinou v Hutisku-Solanci u Rožnova pod Radhoštěm. Zde na samotě v Zákopčí, kde bydlel po celou první světovou válku a po ní až do roku 1926, vznikla největší část jeho literárního díla. Z důvodu zhoršující se nemoci se na posledních pět let života přestěhoval z drsných podmínek podbeskydské přírody do Dluhonic u Přerova, kde 19. února 1931 zemřel a byl pohřben na tamějším hřbitově. V roce 1982 byly jeho zásluhy o Valašsko, které se stalo jeho druhým domovem, oceněny uložením ostatků na Valašském Slavíně v areálu Muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm. Na stejném místě byla pohřbena i jeho dcera Vilma Volková (19. 8. 1903 Brno – 3. 9. 1999 Valašské Meziříčí), národopisná pracovnice a organizátorka folklorního a ochotnického života v Hutisku-Solanci.

Dílo J. F. Karase je neobyčejně rozsáhlé a stejně tak i tematicky a žánrově různorodé. Z toho logicky plyne i určitá umělecká nevyrovnanost jeho textů. Ve své době byl Karas u čtenářů velmi oblíbeným autorem, knižní trh plynule zásoboval novými tituly a vydavatelé reagovali okamžitě. Protože většina jeho próz měla historický obsah, byl často nazýván „moravským Jiráskem“. Historické romány byly jeho hlavní doménou, zpracovával v nich nejrůznější tematiku z moravských dějin od doby velkomoravské až po 19. století. Byl ale také dramatikem, fejetonistou, autorem próz pro děti a dokonce i básníkem. Celkový obraz tvůrčího potenciálu autora dotváří mravenčí práce novinářská a redaktorská, i když ta byla spíše vynucená praktickou potřebou uživit rodinu.

Cílem tohoto textu ale není popisovat život či hodnotit dílo spisovatele Josefa Františka Karase. To už přede mnou učinili mnozí jiní, naposledy velmi kvalitním a přehledným způsobem Vojtěch Hanus v monografii o Tišnově¹. Smyslem této práce je podat odborníkům i laické veřejnosti základní přehled o dílech J. F. Karase, uložených v knihovně Podhoráckého muzea v Předklášteří, a současně o dalších

publikacích v ní vztahujících se k tomuto literátovi a významnému tišnovskému rodáku. Knihovna Podhoráckého muzea je dnes součástí fondu Knihovny Muzea Brněnska, která je přístupná prostřednictvím elektronického katalogu na webových stránkách muzea.² Pro potřeby tohoto článku ale budeme využívat výhradně knihovnu Podhoráckého muzea a pro ni zpracované lístkové katalogy. Její součástí je totiž unikátní fond nazývaný Regionální knihovna, shromažďující veškerou knižní produkci k regionu Tišnovska. V něm splňuje uvedená kritéria celkem 96 bibliografických záznamů, 86 z nich jsou vydaná autorova díla, 9 záznamů tvoří publikace o jeho osobě a jeden záznam má vazbu na spisovatelovu dceru Vilmu Volkovou.

Karasovo dílo je v níže uvedeném soupisu zastoupeno 52 různými knižními tituly, z toho plných 50 jich je pouze v jediném vydání. Z těchto 50 titulů je 27 v jednom exempláři, 18 ve dvou, 4 ve třech a jeden dokonce ve čtyřech stejných exemplářích. Zbývající dva tituly, romány *Na Žitkově válečném voze* a *Ondra Foltýn*, tvoří jediné výjimky. V prvním případě jde o dvě různá nedatovaná vydání ze stejného nakladatelství Josefa R. Vilímka v Praze. Druhý román se zde nachází ve třech různých vydáních od tří různých nakladatelů z let 1913 (1×), 1924 (2×) a 1985 (2×), přičemž nejmladší vydání pod názvem *Ondra Foltýn a jiné prózy* obsahuje další ukázky Karasovy tvorby. Pro zajímavost ještě uvádím onen jediný titul ve čtyřech exemplářích stejného vydání. Jde o třetí část trilogie *Bitva*, kterou pod názvem *Halali* a s podnázvem *Román ze XVII. století* vydal v roce 1922 jako 4. svazek edice *Sbírky J. F. Karasových historických románů a povídek* známý pražský nakladatel a knihkupec Bedřich Kočí.

Bibliografické záznamy děl J. F. Karase uvádím v číselné řadě seřazené abecedně podle názvu díla. Dále následují základní údaje o vydavateli, případně edici, místě a roku vydání a počtu stran. V závěru uvedená čísla s písmenem R jsou inventární čísla v katalogu Regionální knihovny a za nimi v závorce přírůstková čísla knihovny Podhoráckého muzea.³ Trochu atypickou součástí přehledu jsou závěrečné tři záznamy s pořadovými čísly 52 až 54, které obsahují autorovy práce vycházející na pokračování v rozmezí let 1907–1915 jako příloha *Nových ilustrovaných listů*. Až na jedinou výjimku (*Waldštejnův tábor*) zde jde o v seznamu se neobjevující tituly (2× *Červení kopinníci*, *Nebezpečný ostrov*, 2× *Zapomenutý*, *Pan provisor*, *Rytmistr Olšovec*, *Švédové u Brna*). V sedmi případech tohoto čtení na pokračování jsou díla autorizována místo příjmením Karas pseudonymem K. Tišnovský.

2 Muzeum Brněnska. Knihovna Muzea Brněnska. Katalog Clavius [on-line]. [cit. 6. 5. 2016]. Dostupné z: <http://pamatikrajhrad.knihovny.net/baze.htm>

3 Všechny níže uváděné publikace najde čtenář samozřejmě i v elektronickém katalogu Knihovny Muzea Brněnska, viz pozn. 2.

1 DOLEŽEL, Jiří, LACINA, Jan a ZACPAL, Josef (eds.): *Tišnov. Příroda – Dějiny – Památky – Lidé*. Tišnov, 2013, s. 606–608.

**SEZNAM DĚL SPISOVATELE J. F. KARASE
V KNIHOVNĚ PODHORÁCKÉHO MUZEA:**

1. A báseň život je...
Veselohra o třech dějstvích
Edice Švejdův divadelní sborník, svazek 244.
Nakladatel Fr. Švejda v Praze, 1924, 94 s.
V knize na titulním listu podpis J. F. Karase s věnováním příteli a kolegovi
B. Sedlákovi
R 33 (622)
2. Archa proti arše
Román z dob husitských
Edice Sbírky J. F. Karasových historických povídek a románů – svazek I.
Nakladatel B. Kočí v Praze, 1922, 400 s.
R 10 (582)
R 34 (623)
R 662 (1524)
3. Bitva u Moháče
Román z XVI. věku
Vydala Novina, tiskařské a vydavatelské podniky v Praze v edici Knihy českých klasiků, 1931, 365 s.
R 29 (615)
R 1203 (2094)
4. Černá rota
Román z XV. věku
Edice Sbírky J. F. Karasových historických povídek a románů – svazek XX.
Nakladatel B. Kočí, knihkupec v Praze, 1927, 366 s.
R 681 (1543)
5. Čeští otroci
Tři povídky z dob roboty
Edice Sbírky J. F. Karasových historických povídek a románů – svazek V.
Nakladatel B. Kočí, knihkupec v Praze, 1923, 335 s.
R 8 (543)
R 666 (1528)
6. Do čtyř artikulů
Román z doby husitské
Edice Libuše, Matice zábavy a vědění běh, XLV.
F. Šimáček v Praze, 1915, 520 s.
R 12 (584)
R 35 (624)
R 685 (1547)
7. Dolinečko moja...
Tři povídky z valašských ráztek (Dolinečka moja, Kolčavka bělrouchá, Ej, lučina zelená)
Edice Vilímkova knihovna, sv. 207.
Nakladatel Jos. R. Vilímek v Praze, 1923, 250 s.
R 637 (1503)
R 1199 (2090)
8. Dům v mlze
Hornický román
Edice Knížnice Ruchu, sv. 10.
Nákladem Ruchu v Brně, 1927, 234 s.
R 36 (625)
R 638 (1504)
9. Habsburkové a český národ
Historické reminiscence
Edice Lidové epistoly, sv. 6.
Nakladatel Fr. Švejda v Praze, bez vročení, 39 s.
R 690 (1552)
10. Halali
Román ze XVII. století. (Trilogie Bitva, část třetí)
Edice Sbírky J. F. Karasových historických povídek a románů – svazek 4.
Nakladatel B. Kočí, knihkupec v Praze, 1922, 445 s.
R 16 (587)
R 19 (590)
R 28 (613)
R 665 (1527)
11. Hasnouce pŕlměsíc
Román ze XVII. věku
Edice Sbírky J. F. Karasových historických povídek a románů – svazek XII.
Nakladatel B. Kočí, knihkupec v Praze, 1925, 500 s.
R 21 (593)
R 673 (1535)
12. Hrdina Almuž
Román pro mládež dospívající
Vydaly Českomoravské podniky tiskařské a vydavatelské v Praze, 1928, 167 s.
R 42 (632)
13. Kainovo znamení a jiné povídky
Edice Sbírky J. F. Karasových historických povídek a románů – svazek XI.
Nakladatel B. Kočí, knihkupec v Praze, 1925, 282 s.
R 7 (510)
R 672 (1534)

14. Kostnické plameny
Historická hra o životě a utrpení Mistra Jana Husa ve třech obrazech
Edice Švejdův divadelní sborník, sv. 39.
Nakladatel Fr. Švejda v Praze, bez vrocení, 2. vyd., 92 s.
R 31 (621)
15. Kozel zahradníkem a jiné črty
Edice B. Kočího nejlacinější česká knihovna, sv. 52.
Nakladatel B. Kočí, knihkupec v Praze, 1927, 192 s.
R 682 (1544)
16. Medvědí údolí
Román valašských hor
Vydaly Českomoravské podniky tiskařské a vydavatelské v Praze, 1927, 192 s.
R 1201 (2092)
17. Mezi dvěma ohni...
Humoristický román
Edice Svátkova lidová knihovna pro zábavu a poučení, sv. 36
Vydal knihkupec a nakladatel J. Svátek, České Budějovice, 1920, 200 s.
R 687 (1549)
18. Mračno
Román z let předbělohorských
Edice Sbírky J. F. Karasových historických románů a povídek – svazek 6.
Nakladatel B. Kočí, knihkupec v Praze, 1923, 240 s.
R 17 (588)
R 667 (1529)
19. Nástrahy
Román z časů Napoleonových
Edice Sbírky J. F. Karasových historických povídek a románů – sv. XVIII.
Nakladatel B. Kočí, knihkupec v Praze, 1926, 400 s.
R 679 (1541)
20. Na Žižkově válečném voze
Nakladatel Josef R. Vilímek v Praze, bez vrocení, 239 s.
R 47 (639)
21. Na Žižkově válečném voze
Nakladatel Josef R. Vilímek v Praze, bez vrocení, 3. vyd., 225 s.
R 13 (1302)
22. Nepřítel člověk
Hra o jednom dějství
Nákladem J. F. Karase, Valašské Meziříčí, 1912, 36 s.
V knize na titulním listu podpis J. F. Karase s věnováním panu učiteli J. Pospíšilovi
R 118 (675)

23. Neukojené srdce a jiné povídky
Edice Vilímkova knihovna, sv. 197.
Nákladem Josefa R. Vilímka v Praze, nedatováno, 372 s.
R 1200 (2091)
24. Odkud pošlo zlo
Spor o Karla IV.
Polemická stať Dr. K. Heraina a Karasova odpověď
Nákladem Vydavatelstva Národní knihovny v Praze, 1918, 32 s.
R 689 (1551)
25. O kalich a národ
Román z časů Poděbradových
Edice Sbírky J. F. Karasových historických povídek a románů – svazek XVI.
Nakladatel B. Kočí, knihkupec v Praze, 1926, 409 s.
R 18 (589)
R 677 (1539)
26. Okolo Bílé hory
Hrst feuilletonů historických z let 1915–1918
Nakladatel Fr. Švejda v Praze, bez vrocení, redakční výtisk, 191 s.
R 32 (840)
27. Ondra Foltýn
Román
Nákladem Moravského venkova v Brně, 1913, 176 s.
R 40 (630)
28. Ondra Foltýn
Román z osmnáctého věku
Edice Sbírky J. F. Karasových historických povídek a románů – svazek VIII.
Nakladatel B. Kočí, knihkupec v Praze, 1924, 352 s.
R 25 (597)
R 669 (1531)
29. Ondra Foltýn a jiné prózy
Příběhy z temných dob
Edice Prameny, sv. 15.
Vydalo nakladatelství Profil v Ostravě, 1985, 1. vyd., 331 s.
R 488 (26)
R 938 (1768)
30. Pod kosou
Epopea z časů švédských vojen
Edice Sbírky J. F. Karasových historických povídek a románů – svazek X.
Nakladatel B. Kočí, knihkupec v Praze, 1924, 529 s.
R 22 (594)
R 671 (1533)

31. Polský čert
Pět slezských povídek
Edice Sbírky J. F. Karasových historických povídek a románů – svazek IX.
Nakladatel B. Kočí, knihkupec v Praze, 1924, 300 s.
R 23 (595)
R 670 (1532)
32. Portášské historie
Črty z XVIII. věku
Edice Sbírky J. F. Karasových historických povídek a románů – svazek XVII.
Nakladatel B. Kočí, knihkupec v Praze, 1926, 290 s.
R 20 (592)
R 678 (1540)
33. Před Husem a po Husovi
Edice Lidové epistolý, sv. 1.
Nakladatel Fr. Švejda v Praze, bez vrocení, nové přehlédnuté vyd., 45 s.
R 688 (1550)
34. Různé verše
1910–1911
Nakladatel A. Píša, Brno, 1912, 73 s.
R 635 (1501)
35. S králem dobrodruhem
Povídka z dob Jana Lucemburského
Nakladatel Přemysl Plaček v Pacově, 1920, 110 s.
R 39 (629)
36. Spartacus
Román z dávných časů
Knižnice Nové cíle, sv. 167., (2. sv. knihovny Čestí beletristé)
Nakladatelství Sfinx, Praha, 1925, 385 s.
R 41 (631)
37. Strašidla
Román z časů pobělohorského temna
Edice Sbírky J. F. Karasových historických povídek a románů – svazek XIV.
Nakladatel B. Kočí, knihkupec v Praze, 1925, 318 s.
R 24 (596)
R 675 (1537)
38. Suchý čert a divoký sokol
Román z patnáctého věku
Knižnice Nové cíle, sv. 194., (5. sv. knihovny Čestí beletristé)
Nakladatelství Sfinx (B. Janda), Praha, 1926, 371 s.
R 38 (627)

39. Svědomí gladiátorovo
Román ze XVI. století (trilogie Bitva, část první, stejná část trilogie je uvedena u titulu Tajemná hlubina, jde pravděpodobně o redakční chybu)
Edice Sbírky J. F. Karasových historických povídek a románů – svazek 3.
Nakladatel B. Kočí, knihkupec v Praze, 1922, 398 s.
R 26 (605)
R 37 (626)
R 664 (1526)
40. Štramberská růže
Historický román
Vydaly Českomoravské podniky tiskařské a vydavatelské, Praha, 1929, 304 s.
R 11 (583)
R 1202 (2093)
41. Tajemná hlubina
Román ze XVI. století (trilogie Bitva, část první)
Edice Sbírky J. F. Karasových historických románů a povídek – svazek 2.
Nakladatel B. Kočí, knihkupec v Praze, 1922, 381 s.
R 663 (1525)
42. Tišnov mého dětství a mládí
(Z rukopisných pamětí Květnice)
Vydal MěstNV v Tišnově jako mimořádné číslo Tišnovského kulturního zpravodaje, 1981, 16 s.
R 205 (777)
R 1189 (2080)
43. Valdštýnův tábor
Román ze sedmnáctého věku
Edice Sbírky J. F. Karasových historických povídek a románů – svazek VII.
Nakladatel B. Kočí, knihkupec v Praze, 1923, 534 s.
R 6 (507)
R 668 (1530)
44. V soumraku
Hrst povídek z časů pobělohorských
Edice Sbírky J. F. Karasových historických povídek a románů – svazek XIII.
Nakladatel B. Kočí, knihkupec v Praze, 1925, 398 s.
R 9 (581)
R 674 (1536)
45. Výstřel do tmy
Román ze zapadlé dědiny
Vydaly Českomoravské podniky tiskařské a vydavatelské v Praze, 1927, 364 s.
R 684 (1546)

46. Záplava
Román z doby husitské
Edice B. Kočího knihovna Besedy s dobrými autory, sv. XVII.
Nakladatel B. Kočí, knihkupec v Praze, 1919, 263 s.
R 4 (497)
R 5 (504)
R 683 (1545)
47. Zelenavý ďábel
Román dalekých moří
Knihnice Nové cíle, sv. 223
Vydal Sfinx (B. Janda), Praha 1927, 387 s.
R 1198 (2089)
48. Zelený vrch
Humoristický román
Edice Knihovna Obzoru, sv. III.
Nákladem Obzoru v Přerově, 1922, 183 s.
R 686 (1548)
49. Země sta překvapení
Román dalekých moří
Knihnice Nové cíle, sv. 281, (9. sv. I. řady knihovny Čeští beletristé)
Vydal Sfinx (B. Janda), Praha 1928, 293 s.
R 30 (617)
50. Zlatá láska
Tři povídky z časů pobělohorských
Edice Sbírky J. F. Karasových historických povídek a románů – svazek XV.
Nakladatel B. Kočí, knihkupec v Praze, 1926, 271 s.
R 15 (586)
R 676 (1538)
51. Z velké doby
Hrst povídek a črt z XV. věku
Edice Sbírky J. F. Karasových historických povídek a románů – svazek XIX.
Nakladatel B. Kočí, knihkupec v Praze, 1926, 333 s.
R 27 (608)
R 680 (1542)
52. Žižkovo pole
Román z XV. věku
Nakladatel J. R. Vilímek v Praze, 1923, 201 s.
R 14 (585)
53. Soubor pěti románů, vycházejících jako příloha Nových ilustrovaných listů, vyvázaných do jednoho svazku. Mezi nimi čtyři romány J. F. Karase, z nichž tři byly napsány pod pseudonymem K. Tišnovský:
Červení kopinníci (K. Tišnovský), Brno, 1915, 196 s., chybí s. 73–80, 161–164
Nebezpečný ostrov (J. F. Karas), Brno, 1910, 92 s., chybí s. 29–36, 69–76
Zapomenutý (K. Tišnovský), Brno, 1913, 159 s., chybí s. 17–24, 105–112
Pan provisor. Maloměstský románek (K. Tišnovský), Brno, 1912, 73 s.
R 624 (1491)
54. Soubor tří románů J. F. Karase, vycházejících jako příloha Nových ilustrovaných listů, vyvázaných do jednoho svazku. Ve dvou případech romány podepsány pod pseudonymem K. Tišnovský:
Rytmistr Olšovec. Obraz ze sedmileté války (K. Tišnovský), Brno, 1911, 125 s.
Švédové u Brna. Historický román (J. F. Karas), Brno, 1907, 241 s., chybí s. 5 a 6
Červení kopinníci (K. Tišnovský), Brno, 1915, 196 s.
R 625 (1492)
55. Dva romány, vycházející jako příloha Nových ilustrovaných listů v letech 1912–1914, vyvázané do jednoho svazku. Oba napsány pod pseudonymem K. Tišnovský:
Waldštejnův tábor. Román o vojnách a utrpení, 208 s.
Zapomenutý. Román z dob napoleonských válek, 159 s.
R 748 (1605)

KNIŽNÍ FOND TAKÉ OBSAHUJE ŠEST PUBLIKACÍ VZTAHUJÍCÍCH SE K OSOBĚ SPISOVATELE J. F. KARASE:

1. Hasalík, Radek: K osobnostem Valašského Slavína (krátké informatorium o zde pohřbených osobnostech Valašska, mezi nimi na s. 19 J. F. Karas a jeho dcera V. Volková)
Vydalo Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm, 2002, 53 s.
R 984 (1810)
2. Josef František Karas – o něm
Vydala Kontribučenská záložna v Tišnově v roce 1941 jako zvláštní tisk k desátému výročí úmrtí spisovatele, 14 s.
In: Z rukopisných pamětí J. F. Karasa Květnice
M. Volková: Moje vzpomínky na tatínka
B. Sedlák: Rod a mládí J. F. Karasa
B. Slavík: Josef František Karas (Několik poznámek k životu a dílu)
R 1251 (2142)
R 869 (1709) V tomto případě je tisk součástí 76. výroční zprávy Kontribučenské záložny v Tišnově za rok 1940.

3. Fic, Karel: Předkové a potomci spisovatele Josefa Františka Karase
In: Sborník Muzea Brněnska 2003, Předklášteří, s. 81–88.
R 941 (1770a)
R 942 (1770 b)
4. Na dobrodružných stezkách historie
Úvaha nad dílem Josefa Františka Karase k 95. výročí jeho narození
Vydala Knihovna města Ostravy jako metodický list č. 2 v lednu 1972, 41 s.
R 1190 (2081)
5. Sojka, Jaroslav: Národní buditel Jos. Fr. Karas 1876–1931
Vydal vlastním nákladem autor k 120. výročí narození a k 65. výročí smrti
spisovatele, Brno, 1996, 12 s.
R 736 (1593)
6. Šanderová, Vlasta: Návrat do města pod Květnicí
K stému výročí narození Josefa Františka Karase
Vydal Městský národní výbor v Tišnově, 1976, 27 s.
R 779 (1636)
R 1221 (2112)

JEDNA PUBLIKACE SE VZTAHUJE K DCEŘI J. F. KARASE VILMĚ VOLKOVÉ-KARASOVÉ (1903–1999):

1. Devatero kvítí
K 70. narozeninám Vilmy Volkové-Karasové vydal Klub přátel umění
v Hutisku-Solanci a ZČ Elektron Tesly Rožnov, srpen 1973, volné textové
a grafické listy v obalu, nestr., v knize věnování V. Volkové tišnovskému
archiváři a pracovníkovi Podhoráckého muzea Janu Hájkovi z 3. 9. 1973.
R 836 (1679)

Aby byl pohled na materiály k osobě spisovatele J. F. Karase v Podhoráckém muzeu úplný, zmíním se v závěru alespoň letmo také o sbírkovém fondu. Na rozdíl od knihovny v něm totiž není zastoupení téměř žádné. Kromě dvou nekvalitních reprodukcí fotografických portrétů v podsбірce fotografií⁴ stojí za pozornost pozůstalosti tišnovských vlastivědných pracovníků Jana Hájka (1915–1995) a PhDr. Karla Fice, CSc. (1946–2005). Hájkova pozůstalost zatím nemá podrobnější inventář.⁵ V pozůstalosti K. Fice zabírají materiály vztahující se k osobnosti J. F. Karase celou jednu krabici.⁶ Fic byl totiž městským kronikářem a redaktorem místního kulturního zpravodaje a z titulu těchto funkcí (a také jako jazykovědec a regionální historik) se osobou spisovatele zabýval. Byl rovněž v písemném styku s Karasovou dcerou Vilmou Volkovou a s odborníky se vztahem k tomuto literátovi. K. Fic měl ve své rozsáhlé knihovně sbírku knih od J. F. Karase, které prostřednictvím darů a následně jako součást pozůstalosti obohatily Regionální knihovnu Podhoráckého muzea v Předklášteří.

4 Muzeum Brněnska – Podhorácké muzeum v Předklášteří, Sbírka Podhoráckého muzea v Předklášteří, podsбірka Fotografie, filmy, videozáznamy a jiná média, inventární číslo F 546.

5 Muzeum Brněnska – Podhorácké muzeum v Předklášteří, Sbírka Podhoráckého muzea v Předklášteří, podsбірka Historická, Fond Pozůstalost Jana Hájka, přírůstkové číslo 22/96.

6 Muzeum Brněnska – Podhorácké muzeum v Předklášteří, Sbírka Podhoráckého muzea v Předklášteří, podsбірka Historická, Fond Pozůstalost PhDr. Karla Fice, CSc., inventární číslo H 3579.

PRAMENY A LITERATURA:

Muzeum Brněnska – Podhorácké muzeum v Předklášteří,
Knihovna Podhoráckého muzea:

Fond regionální knihovny
Přírůstkový seznam Knihovny Podhoráckého muzea
Jmenný lístkový katalog Regionální knihovny
Předmětový lístkový katalog Regionální knihovny

Muzeum Brněnska – Podhorácké muzeum v Předklášteří,
Sbírka Podhoráckého muzea v Předklášteří:

Podsbírka Fotografie, filmy, videozáznamy a jiná média, inventární číslo F 546.
Podsbírka Historická, Fond Pozůstalost Jana Hájka (1915–1995), přírůstkové
číslo 22/96.
Podsbírka Historická, Fond Pozůstalost PhDr. Karla Fice (1946–2005), CSc.,
inventární číslo H 3579.

DOLEŽEL, Jiří, LACINA, Jan a ZACPAL, Josef (eds.): *Tišnov. Příroda – Dějiny – Památky – Lidé*. Tišnov, 2013, s. 606–608.

LITERÁRNÍ MUZEUM VERSUS LITERÁRNÍ ARCHIV

Petra Pichlová

Památník písemnictví na Moravě orientuje svoji sbírkotvornou i výstavní činnost na literární tvorbu autorů spjatých s Moravou. Jeho muzejní sbírka je členěna na pět podsbírek: literární archiv, knihy, ex libris, výtvarné umění a trojrozměrné předměty. Nejobsáhlejší je přitom podsbírka literárního archivu, jež zahrnuje písemné materiály (rukopisy, strojopisy, korespondenci atd.). Díky svému názvu i podstatě své odborné činnosti bývá Památník písemnictví na Moravě pokládán za moravský protějšek Památníku národního písemnictví. Z hlediska přístupu k odborné správě písemných materiálů však oba památníky dělí jeden podstatný rozdíl. Rajhradský Památník písemnictví spravuje dokumenty z pozice muzea, kdežto pražský Památník národního písemnictví z pozice specializovaného archivu. Spor o to, zda písemné materiály náležejí spíše do archivů nebo naopak do muzeí, probíhá již desítky let a stále není zcela uzavřen. V historickém vývoji byla navíc péče o písemné, tištěné, obrazové či hmotné předměty, které dokumentují život a tvorbu významných osobností, rozdělena dokonce mezi tři příbuzné instituce – archivy, knihovny a muzea. Rozdělení přitom bylo zpočátku téměř jednoznačné – knihovny braly do své správy knihy, archivy listinný materiál a muzea hmotné předměty. Postupem času se rozdělení zkomplikovalo. Na samotném počátku systematického sbírání literárních písemností stály knihovny.

KNIOVNY

Od doby národního obrození sbíraly knihovny zejména korespondenci a rukopisy literárních děl. Takový fond byl obecně nazýván jako „rukopisy“, a byl proto řazen po bok středověkých rukopisů. Mezi středověkými rukopisy a novodobými rukopisnými texty však existoval zásadní rozdíl. Na rozdíl od středověkých rukopisů, které byly primárně určeny čtenářům, rukopisy v době rozmachu knihtisku zahrnovaly zejména texty, které čtenářům určeny nebyly. Patřily mezi ně například „*různé varianty literárních nebo vědeckých textů, materiálové sbírky, výpisky z pramenů a literatury, ve větším množství bývá zastoupena*

*korespondence apod.*⁴¹ Proto se postupem doby začalo spekulovat o tom, zda je zařazení těchto rukopisných materiálů do knihovních fondů oprávněné.

Na konci 19. století se navíc objevily snahy o zřízení specializovaných literárních muzeí, která by pečovala o ucelené osobní fondy spisovatelů. Jako první s tímto požadavkem vystoupil Johann Wolfgang Goethe, který dal základy svému vlastnímu archivu ve Výmaru. „*Své literární rukopisy i soukromé písemnosti uspořádal podle vzoru tehdejších registratur.*“⁴² Oddělení literárních archivů od knihoven požadoval také například Wilhelm Dilthey. U nás se o ukládání literárních písemností v archivech (a nikoli v knihovnách) začalo mluvit až mnohem později, zhruba v polovině 20. století. Dnes již bylo od zařazování osobních fondů spisovatelů do knihoven upuštěno. Spor se přesunul mezi archivy a muzea.

MUZEÁ

Po knihovnách se zájem o ukládání literárních písemností přesunul do muzeí. Zpočátku byly rukopisy významných osobností shromažďovány ze sběratelských důvodů. Pokládaly se spíše za zajímavé objekty a památky hodné vystavení v expozicích než studijní materiál. Teprve později byla doceněna jejich výpovědní hodnota a začaly být chápány jako prameny vědeckého výzkumu. Důležitou roli sehrál také fakt, že v době vzniku vlastenecky pojatých muzeí bylo pojetí archivů jiné, než jaké je v dnešní době: „*Jejich poslání bylo tehdy ještě stále omezováno pouze na úkoly ze správní oblasti.*“⁴³ Širší pojetí činnosti archivů jako základny pro studium písemných materiálů se objevilo teprve později, s několikaletým zpožděním vůči muzeím.

Díky Moravskoslezské společnosti pro povznesení orby, přírodovědnosti a vlastivědy bylo v Brně v roce 1817 založeno spolkové muzeum, nazvané Františkovo, dnešní Moravské zemské muzeum. Do téže doby spadá také založení Národního muzea v Praze. Zakladatelé brněnského i pražského muzea považovali za jeden z nejpřednějších úkolů muzeí vytváření sbírek písemných (nejlépe literárních) materiálů. „*Stačí, abychom nahlédli do programu Národního muzea v Praze z 15. dubna 1818, kde se výslovně psalo o tom, že muzeum bude mimo jiné vytvářet sbírku národního písemnictví.*“⁴⁴ Ve statutu muzea bylo oddělení historie uváděno výslovně na jednom z nejpřednějších míst s tím, že bude sbírat „*vlastenecké listiny, kroniky a pamětní knihy, všechny tisky a rukopisy o Moravě a Slezsku, znaky, pečeti, rodokmeny a šlechtické diplomy, paměti a portréty*

význačných Moravanů a Slezanů“.⁴⁵ Toto poslání je plněno až do dnešních dnů. Z literárněhistorického hlediska je významné Oddělení dějin literatury, jež shromažďuje množství osobních fondů moravských spisovatelů. Naproti tomu Moravský stavovský zemský archiv (dnes Moravský zemský archiv) byl založen až 21 let po vzniku Františkova muzea. Oněch 21 let časového předstihu stačilo, aby Moravské zemské muzeum vybudovalo bohaté sbírky písemných dokumentů, a zapsalo se tak do povědomí veřejnosti. Ve vztahu muzeum versus archiv totiž sehrála veřejnost podstatnou úlohu. Muzea byla v době 19. století díky své výstavní činnosti veřejnosti přístupnější, a tím si získávala více důvěry. Důležitou roli hrálo také národní poslání muzeí.⁴⁶ Naproti tomu archivy byly chápány spíše jako instituce úřední a veřejnosti byly na dlouhou dobu uzavřeny. Tato situace se proměňovala jen velmi pozvolna. V padesátých až šedesátých letech 20. století začala vznikat specializovaná muzea zaměřená na písemné dokumenty literární povahy. Vznikl tak například Památník Petra Bezruče, který dnes dokumentuje literární tvorbu slezských autorů. Do šedesátých let klademe také přičlenění literárního archivu k Památníku národního písemnictví. Vznikem těchto specializovaných muzeí se komplikovaný vztah muzeí a specializovaných archivů ještě ztížil.

ARCHIVY

Kořeny archivů můžeme hledat ve starověku, uchovávaly se v nich cenné písemnosti zejména právního charakteru.⁴⁷ Také ve středověku měl každý klášter svoji knihovnu a archiv, stejně tak tomu bylo později ve šlechtických sídlech. Po zrušení některých klášterů za vlády Josefa II. došlo k roztroušení archivního materiálu mezi knihovny a muzea. Důvodem bylo zejména obecné pojetí archivů jako institucí, které se zaměřují výhradně na „*úkoly ze správní oblasti. Byly to víceméně pouhé staré registratury jednotlivých úřadů nebo osob, jejichž hlavní smysl existence byl spatřován v ochraňování dokladů zajišťujících práva a výsady jejich majitelů*“.⁴⁸ Pod správu archivů tak spadaly zejména písemnosti pocházející „*z úřední činnosti veřejných i soukromých institucí – původců – působících ve „sběrné oblasti“ daného archivu*“.⁴⁹ Do archivu přicházely zejména úřední listiny a knihy. Archivní zpracovávání těchto listin vyplývalo (a stále vyplývá) ze zákona, jejich akvizice tedy byla (je) automatická a nevyhnutelná.⁵⁰ Teprve po druhé světové válce se rozvíjelo pojetí archivů jako institucí, které mají shromažďovat co nejširší okruh písemných, tištěných i obrazových památek, tedy včetně písemností literárního charakteru. Počátky samotného systematického sbírání a ukládání

1 PLOSOVÁ, Jaroslava. *Problematika písemných pozůstalostí v archivnictví*. Brno, 2006. Diplomová práce. Masarykova univerzita. Filozofická fakulta, s. 20. Dostupné také z: http://is.muni.cz/th/64319/ff_m_b1/

2 Ibid., s. 21.

3 WURMOVÁ, Milada. Vztah archivů k muzeím a knihovnám. In: *Sborník archivních prací archivů ministerstva vnitra*. Praha: Orbis, 1969, s. 308.

4 Ibid., s. 307.

5 Ibid., s. 308.

6 Srov. Ibid., s. 309.

7 Srov. ŠTOURAČOVÁ, Jiřina. *Archivnictví*. Brno: Masarykova univerzita, 2013, s. 7.

8 WURMOVÁ, Milada. pozn. 3, s. 308.

9 ŠTOURAČOVÁ, Jiřina. pozn. 7, s. 8.

10 Srov. Ibid.

takových písemností v archivech můžeme pak klást do padesátých let 20. století, tedy do stejné doby jako vznik specializovaných literárních muzeí. Tak se dospělo k dnešní situaci, která je poněkud komplikovaná. V některých muzeích se dodnes objevují archiválie.¹¹ Pro jiná muzea jsou stávající muzejní metody zpracovávání písemností nevyhovující. Naopak archivy mohou „bojovat“ se způsobem uložení a zpracováním trojrozměrných předmětů, které se s kompletním osobním fondem spisovatele mohou do archivů dostat.

PAMÁTNÍK PÍSEMNICTVÍ NA MORAVĚ – LITERÁRNÍ MUZEUM NEBO LITERÁRNÍ ARCHIV?

Přístup ke zpracovávání literárních písemností není ve specializovaných paměťových institucích jednotný. Sbírkové fondy Oddělení dějin literatury Moravského zemského muzea jsou spravovány na základě Zákona č. 122/2000 Sb. o ochraně sbírek muzejní povahy, stejně jako literární archivy Památníku Petra Bezruče a Památníku písemnictví na Moravě. Jen literární archiv Památníku národního písemnictví je veden jako specializovaný archiv a řídí se tedy Zákonem č. 499/2004 Sb. o archivnictví a spisové službě. Modelem pro zpracovávání fondů je pro kurátory Památníku písemnictví na Moravě právě literární archiv Památníku národního písemnictví, tedy instituce archivní. Předlohami pro třídění a uložení materiálů zůstávají také archivní schémata. Proto se kurátoři Památníku písemnictví na Moravě zamýšleli nad tím, zda by i v právním zakotvení neměli následovat své pražské kolegy. Zvláště při zpracovávání objemnějších osobních

fondů naráželi na omezení daná muzejní legislativou, která není zcela přizpůsobena specifickým nárokům obsáhlých písemných materiálů. Na druhou stranu se ale akviziční činnost literárního archivu Památníku národního písemnictví a Památníku písemnictví na Moravě liší. Pražští kurátoři přijímají ve velké většině obsáhlé konvoluty písemných materiálů, kdežto ve sbírkách Památníku písemnictví na Moravě jsou uloženy především menší soubory. Za osobní fond v pravém slova smyslu bychom mohli pokládat pouze fond Věry Sládkové, Hany Pražákové, Vítězslava Gardavského, Karla Kapouna a Ivo Odehnala, z nichž všechny čítají řádově stovky až tisíce sbírkových předmětů. Dospěli jsme tedy k závěru, že pokud bude Památník písemnictví na Moravě přijímat do svých sbírek i nadále jen menší soubory, zůstanou muzejní metody zcela adekvátní. Pouze v případě, že by se kurátorům Památníku písemnictví na Moravě pravidelně naskýtala možnost přijímat obsáhlejší fondy, bylo by na místě uvažovat, zda by pro danou instituci nebyla vhodnější změna akreditace na specializovaný archiv. Změna by s sebou přinášela i další důsledky – například povinnost ukládání dokumentů vzniklých z úřední činnosti instituce, bylo by potřebné dohlížet na skartační řízení atd. Instituce by musela důsledně zvážit, zda by taková změna byla spíše přínosem či naopak újmou v odborné činnosti jejích zaměstnanců.

PRAMENY A LITERATURA:

PLOSOVÁ, Jaroslava. *Problematika písemných pozůstalostí v archivnictví*. Brno, 2006. Diplomová práce. Masarykova univerzita v Brně. Filozofická fakulta.

Vedoucí práce Jiřina Štouračová.

Dostupné také z: http://is.muni.cz/th/64319/ff_m_b1/.

ŠTOURAČOVÁ, Jiřina. *Archivnictví*. Brno: Masarykova univerzita, 2013. ISBN 978-80-210-6511-6.

WURMOVÁ, Milada. Vztah archivů k muzeím a knihovnám. In: *Sborník archivních prací archivu ministerstva vnitra*. Praha: Orbis, 1969, s. 305–347.

INTERNETOVÉ ZDROJE:

Zákon č. 122/2000 Sb. ze dne 7. dubna 2000 o ochraně sbírek muzejní povahy a o změně některých dalších zákonů [online]. [cit. 2016-06-09]. Dostupné z: <http://www.cz-museums.cz/UserFiles/File/Deni%20v%20oboru/Legislativa/122.pdf>

Zákon č. 499/2004 Sb. ze dne 30. června 2004 o archivnictví a spisové službě a o změně některých zákonů [online]. [cit. 2016-06-09]. Dostupné z: http://www.cz-museums.cz/UserFiles/file/2016/Deni%20v%20oboru/Legislativa/499_2004.pdf

11 Problematika archiválií by si zasloužila samostatnou kapitolu. Pokusíme se je charakterizovat jen velmi stručně. Všeobecnou charakteristiku archiválií uvádí Zákon č. 499/2004 Sb. o archivnictví a spisové službě v § 2 písmenu f) následovně: „Archiválií je takový dokument, který byl vzhledem k době vzniku, obsahu, původu, vnějším znakům a trvalé hodnotě dané politickým, hospodářským, právním, historickým, kulturním, vědeckým nebo informačním významem vybrán ve veřejném zájmu k trvalému uchování a byl vzat do evidence archiválií; archiváliemi jsou i pečeti, razítka a jiné hmotné předměty související s archivním fondem či s archivní sbírkou, které byly vzhledem k době vzniku, obsahu, původu, vnějším znakům a trvalé hodnotě dané politickým, hospodářským, právním, historickým, kulturním, vědeckým nebo informačním významem vybrány a vzaty do evidence“. Seznam základních rysů předmětů, které jsou pokládány za archiválie, obsahuje Příloha č. 3 k Zákonu č. 499/2004 Sb. o archivnictví a spisové službě. Z našeho hlediska literárněhistoricky zaměřeného muzea jsou důležité zejména charakteristiky uvedené v bodu s) – „korespondence historicky mimořádně významná, rukopisy významných hudebních, literárních, vědeckých a odborných děl“. Za povšimnutí však stojí i ostatní body výčtu. Mezi archiválie patří například také všechny dokumenty vzniklé do roku 1850, veškeré fotografické záznamy vzniklé do roku 1900 či zvukové a filmové záznamy vzniklé do roku 1930. Zákon č. 122/2000 Sb. o ochraně sbírek muzejní povahy v § 15 odst. 2 uvádí, že „pokud jsou součástí sbírek archiválie, zůstává způsob jejich evidence, ochrany a nakládání s nimi podle zvláštního právního předpisu tímto zákonem nedotčen“. Výběr archiválií provádí příslušný archiv. Pokud muzea obsahují ve svých sbírkách archiválie, musí se při jejich evidenci řídit archivním zákonem. Archiválie musí být evidovány na evidenčních listech Národního archivního dědictví.

REMINISCENCE A JEJICH POTENCIÁL PRO PRÁCI S VEŘEJNOSTÍ V MUZEU

Simona Pracná

Populace v Evropě rapidně stárne. Tento všeobecně známý a poměrně obávaný trend se již dlouho netýká pouze Německa či Británie, ale také naší země. Stačí narazit na fakt, že v roce 2050 budou lidé ve věku nad 65 let tvořit více než třetinu celkové populace ČR¹, aby si každý uvědomil, že se společnost bude muset na tento stav adaptovat. Kromě ekonomických změn se budou bezpodmínečně zvedat i nároky na mnohé služby. Je důležité, aby právě tito lidé zůstali součástí společnosti a mohli být stále jejími plnohodnotnými členy. Nejde jen o zajištění jejich pohodlného každodenního života a zdravotní péče. Domnívám se, že je zásadní poskytnout jim i dostatečné spektrum stimulů, a to jak sociálních, tak i kulturních. Pro muzejní instituce je tento stav bezpochyby velkou výzvou a zároveň příležitostí pro rozvinutí dosavadních, ale i zcela nových aktivit.

V této krátké stati bych ráda nastínila potenciál vzpomínání a možnosti, jak s ním v muzeu pracovat. Nejedná se o žádnou převratnou novinku, spíše o přehled různých inspirativních podnětů a myšlenek. Čerpám jednak z pramenů, které vychází z praxe sociální práce, ale také z počínů, za nimiž stojí různé zahraniční muzejní instituce.

Pod termínem reminiscence lze chápat vzpomínku, rozjímání nad minulostí, či vyprávění o minulých zkušenostech. Síla vzpomínek netkví jen v nostalgii. Jde o něco mnohem komplexnějšího. Vzpomínky jsou součástí lidské identity. I díky nim si během celého života vytváříme představu o nás samých. Pomáhají nám udržovat kontinuitu života, sebeúctu, vědomí si vlastního já.²

V dětství, mládí i v dospělosti vzpomínky vnímáme často jako samozřejmost, ovšem stačí, aby uběhlo pár desítek let, a najednou se mohou stát tím hlavním, co člověku zbývá. Ve stáří totiž dochází převážně ke ztrátám – postupně přicházíme o práci, přátele a blízké, oblíbená místa i věci. Adaptovat se na tyto změny může být pro některé lidi velice těžké. Jejich život postrádá smysl a přesah. Životní rekapitulace jim může naopak výrazně pomoci v pochopení a celkovém přijetí

dosavadního života. Skrze ni a přehodnocení postojů může člověk vyřešit své dávné křivdy i osobní problémy a dospět tak do stavu, kdy je šťastný a vděčný za vše, co prožil.³

Reminiscence jako způsob terapie či práce se seniory je dlouhodobě uznávána a používána. Využívají ji pracovníci v domovech důchodců, asistenti osob postižených demencí a Alzheimerovou chorobou, ale její potenciál mohou docenit i příbuzní stárnoucího člověka. Reminiscenci si můžeme představit jako skupinovou nebo individuální práci, která probíhá například formou setkávání ve speciálně upravených místnostech, které starým lidem evokují jejich dětství a mládí.

V Rotterdamu na tomto principu vzniklo v rámci domova pro seniory Akropolis tzv. muzeum reminiscencí.⁴ Je koncipováno jako místnosti z doby první poloviny 20. století, které věrně napodobují domácnosti, obchody apod. Všechny předměty, které jsou zde vystaveny, jsou návštěvníkům k dispozici – mohou je zkoumat a dotýkat se jich. Smyslem tohoto netradičního muzea je podle slov ředitele Akropolis posilování štěstí a radosti ze života.

Na práci s reminiscencí bývají postavené i workshopy, na kterých se vyrábí např. vzpomínkové knihy, koláže, výstavy či kufry. Dá se pracovat i s dramatizací, v takovém případě se jedná o tzv. reminiscenční divadlo. Během reminiscence lze rovněž těžit z vizuálních podnětů, jako jsou fotografie, dobové materiály a dokumenty, ze zvuků a hudby, z chutí, vůní, materiálů i pohybu, jako je například tanec, nebo i domácí a ruční práce apod.

Podle Pam Schweitzer⁵, známé odbornice a propagátorky reminiscence, se nemusí jednat o terapii v pravém slova smyslu, ale spíše o přístup, jak lidem umožnit vzpomínat, uvolnit se a prožívat radost ze sdílení a kreativní činnosti. Výsledný efekt může mít velmi pozitivní vliv na celkové zdraví seniorů. Ne pro každého je ovšem reminiscence tou pravou cestou. Velice záleží na typu osobnosti, situaci a momentálním rozpoložení člověka.

Pam Schweitzer uvádí celou řadu důvodů, proč je dobré s reminiscencí pracovat:⁶

- Podpora komunity – sdílení vzpomínek s lidmi, kteří vychází z podobného zázemí, posiluje smysl pro spolupatričnost.
- Kulturní integrace – při výměně zkušeností v rámci různých skupin (etnických, náboženských, kulturních) pomáhá vzpomínání pochopit a přijímat mezikulturní odlišnosti.

3 V knize *Dětství a společnost* píše Erik Erikson o stáří jako o stádiu životní integrity a moudrosti. Integrity je tím, co pomáhá člověku dojít naplnění a pocitu smysluplnosti. Ucelit si svůj život znamená také odpustit, vzdát se vztahových problémů a křivd. ERIKSON, Erik H. *Dětství a společnost*. Praha: Argo, 2002.

4 BENDIEN, Elena, BROWN, Steven D. a REAVEY, Paula. Social remembering as an art of living: Analysis of a 'reminiscence museum'. In: *New technologies and emerging spaces of care* [on-line]. Farnham: Ashgate, 2010, s. 149–167 [cit. 24. 5. 2016]. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/260868887_Social_remembering_as_an_art_of_living_Analysis_of_a_reminiscence_museum

5 Pam Schweitzer [on-line]. [cit. 24. 5. 2016]. Dostupné z: <http://www.pamschweitzer.com/>

6 About Reminiscence Work. In: Pam Schweitzer [on-line]. [cit. 24. 5. 2016]. Dostupné z: <http://www.pamschweitzer.com/pdf/about-reminiscence-work.pdf>

1 KUBALČÍKOVÁ, Kateřina. *Sociální práce se seniory v kontextu kritické gerontologie*. Brno: Masarykova univerzita, 2015, s. 13.

2 JANEČKOVÁ, Hana a VACKOVÁ, Marie. *Reminiscence: využití vzpomínek při práci se seniory*. Praha: Portál, 2010, s. 12.

- Potírání izolace – zahrnutí do skupiny, která sdílí podobné životní zkušenosti, pomáhá při vyrovnávání se ztrátou partnerů a přátel.
- Nová přátelství – příjemně strávený čas a vzájemné sdílení stimuluje tvorbu nových vztahů.
- Nalézání nové životní perspektivy – podpůrná atmosféra rozvíjí lidský pocit identity a pomáhá uvědomit si smysluplnost života a dojít k jeho sjednocení.
- Vnímání historie – díky sdílení s lidmi stejného věku nebo mladšími člověk nabývá pocit, že je účasten významných milníků posledního století.
- Vzájemné respektování – každý má jedinečné zkušenosti a je jediným a opravdovým odborníkem na svůj život.
- Dále vzpomínání stimuluje aktivitu, navozuje psychologickou podporu a rozvíjí kreativitu.

Pracovat se vzpomínáním lze ovšem nejen v rámci sociální práce, ale i v oborech blízkých muzejnímu prostředí jako jsou historie, antropologie či etnologie. V nich se běžně používá tzv. biografická metoda či metoda oral history. Nejedná se samozřejmě o terapii, respondent a badatel mají jiný vztah a směřují k jinému cíli, i když výsledný efekt může v jistém smyslu působit terapeuticky.

V této souvislosti jistě stojí za zmínku nezisková organizace Post Bellum⁷, která již od roku 2001 vyhledává a nahrává vzpomínky pamětníků na důležité okamžiky 20. století. Mimo jiné stojí za vznikem obsáhlé databáze Paměť národa⁸, kterou tvoří na 5000 svědectví válečných veteránů, politických vězňů, členů komunistické strany apod.

Pěkným tuzemským příkladem aktivního zapojení seniorů je také projekt SenSen⁹ neboli Senzační senioři, který usiluje o sdružování aktivních seniorů. Spolu s Národním muzeem vytvořil SenSen Národní kroniku, tzv. největší archiv malých dějin, který motivuje seniory ke sdílení vzpomínek a uchovává je pro budoucí generace.

Konečně jsme se dostali k tématu, jak využít reminiscence přímo v muzeu. Práce s pamětníky je s muzejní činností spjatá od pradávna. Jedná se zejména o výzkum historie regionu a dějin každodennosti, mapování významných míst či zpracování sbírkových předmětů. Muzejní pracovníci navíc často s pamětníky spolupracují i při tvorbě výstav. Bylo by ovšem možné seniory a jejich vzpomínky zapojit více a kreativněji?

Již řadu let muzea převážně v západní Evropě¹⁰ nabízí veřejnosti tzv. vzpomínkové balíčky či kufrы, které si mohou zájemci půjčit a prozkoumat. Bývají zaměřené na taková období a témata, která jsou relevantní a atraktivní zejména pro seniory,

protože se týkají jejich mládí, zájmů a každodennosti v první polovině 20. století. Tyto kufrы jsou naplněné dobovými předměty – obrazovými a textovými materiály, předměty denní potřeby, tehdejšími módními hity apod. Zájemci si je mohou zapůjčit buď zcela zdarma, nebo třeba na základě členství v muzejním klubu. Tuto možnost využívají domovy pro seniory, kde se s těmito kufrы pracuje skupinově, ale je možné i individuální zapůjčení (např. v rámci rodiny). Součástí kufrů nejsou jen statické předměty, ale také např. hudební nosiče, soupisy příhodných otázek a návody na doplňkové aktivity. Tyto kufrы jsou bezpochyby poutavé a relevantní nejen pro seniory, ale také pro jejich okolí. Zásadní je přitom význam bezprostřední blízkosti dobových předmětů a možnost dotýkat se jich.

Silnou vypovídající hodnotu muzejních předmětů potvrzuje i zajímavý výzkum Heritage in Hospitals z roku 2008, který provedla britská univerzita University College London.¹¹ Výzkum měl za cíl zjistit, jaký vliv mají muzejní exponáty na zdraví pacientů. Některá britská muzea totiž (pro nás možná překvapivě) zapůjčují sbírkové předměty nejen do domovů s pečovatelskou službou, ale také do nemocnic. Ve výzkumu se podrobili pacienti strukturovanému rozhovoru, při kterém mohli prozkoumat různé objekty, které před ně byly vyskládány (např. egyptskou sošku, lávový kámen, lebku pantera). Předmětů se pacienti mohli dotýkat (před i po rozhovoru se dbalo na desinfekci rukou). Důležité bylo, že v nabídce věcí bylo zastoupeno mnoho různých materiálů, přitom jejich spojující charakteristikou bylo pouze to, že se daly snadno přenést. Na začátku a na konci rozhovoru pacienti vyplnili krátký dotazník o jejich momentálním zdravotním stavu a psychickém rozpoložení. Výzkum ukázal, že v naprosté většině případů se pacienti cítili subjektivně lépe po ukončení rozhovoru. Z jejich výpovědí a chování bylo také zřejmé, že nejen nové informace, ale již samotný dotek cenného či vzácného předmětu v nich vzbuzoval silný zážitek. Podstatné rovněž je, že během sezení pacienti díky asociacím vzpomínali na své osobní zážitky, což rovněž přispělo k jejich celkovému uvolnění.

Kromě výše zmíněných vzpomínkových kufrů mohou muzea do svých aktivit zahrnout i setkávání a vzpomínání v klubech či spolicích přátel muzea, nebo nabízet speciální programy s diskuzí, promítáním či tvořením. Lze také vytvářet celé výstavy, na kterých prezentují senioři své osobní předměty a vzpomínky ztvárněné v podobě různých vzpomínkových aranží. Silný potenciál, který u nás dosud není využíván tolik jako v jiných zemích, skýtá rovněž dobrovolnictví seniorů. Je to skvělá příležitost, jak například v muzeích v přírodě či v expozicích z doby moderních dějin využít jejich autentické zkušenosti a znalosti.

Jako velká výzva se jeví i projekty snažící se o propojení různých generací. Stárnutí a umírání je dnes pro mnohé (nejen) mladé lidi tabu. Jelikož v současné

7 Post Bellum [on-line]. Post Bellum: © 2015 [cit. 24. 5. 2016]. Dostupné z: <http://www.postbellum.cz/>

8 Paměť národa [on-line]. Post Bellum: © 2000–2016 [cit. 24. 5. 2016]. Dostupné z: <http://www.pametnaroda.cz/>

9 SenSen [on-line]. SenSen: © 2015 [cit. 24. 5. 2016]. Dostupné z: <http://www.sensen.cz/>

10 V Británii takto pracují například muzea v Beamish, Readingu, Edinburghu a Glasgow.

11 CHATTERJEE, Helen, VREELAND, Sonjel a NOBLE, Guy. Museopathy: Exploring the Healing Potential of Handling Museum Objects. *Museum and society* [on-line], Nov. 2009, 7(3), s. 164–177 [cit. 24. 5. 2016]. Dostupné z: <http://www.ucl.ac.uk/museums-static/touchandwellbeing/flash/reading-room/essays-and-articles/chatterjee-vreeland-noble.pdf>

době se mladí lidé do kontaktu s tou nejstarší vrstvou obyvatelstva příliš nedostanou (pokud nepočítáme jejich prarodiče), nemají často představu o tom, co je to stáří a také, že před padesáti, šedesáti lety se žilo skutečně jinak než dnes. Společnými projekty (rozhovory, mapování historie místa, happeningy apod.) si mohou obě skupiny mnohé předat – z jedné strany zkušenosti a autentické prožitky dějinných zvratů a z druhé energii a inovace. Zároveň si mladí lidé uvědomí i význam a sílu vzpomínek a mohou tak získat větší cit pro toleranci a porozumění starším lidem.

Jako poslední inspiraci bych ráda uvedla zajímavý projekt Memory Jars, který v Santa Cruz Museum of Art and History vytvořila před několika lety Nina Simon a Anna Greco.¹² Jednalo se o netradiční výstavu zaměřenou na zapojení široké veřejnosti (nejen seniorů). Návštěvníci měli k dispozici zavařovací sklenice, pestrou škálu různých materiálů (látky, barevné papíry, drobnosti apod.) a cedulky pro sepsání vzpomínky. Když svou libovolnou vzpomínku kreativně ztvárnili do sklenice a označili ji štítkem, vrátili sklenici zpět na polici, takže si ji ostatní návštěvníci mohli prohlédnout. Projekt byl velice úspěšný. Na jeho konci bylo v galerii zaplněno více než šest set sklenic, které následně Anna Greco analyzovala. Výsledky i proces zpracování dat byl velice zajímavý. Záměrem doporučuji nahlédnout do disertační práce Anny Greco, kterou vypracovala v roce 2014 v rámci svých studií na univerzitě v Harvardu.¹³

Tímto počinem jsme se nechali inspirovat pro výstavu Projekt Sklenice aneb Zavař si své vzpomínky! v Muzeu ve Šlapanicích, která se konala v létě 2016. Jelikož při psaní tohoto článku má výstava za sebou pouze pár týdnů existence, netroufám si zde uvádět její úspěšnost či dopad, ale můžu alespoň zmínit, jak jsme k tématu přistoupili. S vědomím toho, že české, potažmo šlapanické publikum není příliš zvyklé na aktivní zapojování se do projektů podobného typu, zvolili jsme jednodušší přístup. Téma jsme ohraničili na prázdniny, cestování a dovolené a ve výstavě jsme návštěvníky přímo instruovali k tomu, aby kreativně ztvárnili svou vzpomínku na cestu či prázdniny a podělili se o ni s ostatními. Do projektu jsme cíleně zapojili i školní skupiny, které nám pomohly výstavu rozproudit.

Závěrem bych už jen ráda dodala, že dle mého názoru i tak samozřejmá věc, jako jsou vzpomínky, může díky muzeím a jejich aktivitám nabýt nové dimenze a otevřít lidem (nejen seniorům) možnost, jak si uvědomit hodnotu svého života a svých zkušeností. Stačí se nebát trochu experimentovat a při plánování muzejní činnosti myslet především na veřejnost a její potřeby.

12 SIMON, Nina. Adventures in Evaluating Participatory Exhibits: An In-Depth Look at the Memory Jar Project. In: *Museum 2.0* [on-line]. 25. 6. 2014 [cit. 24. 5. 2016]. Dostupné z: <http://museumtwo.blogspot.cz/2014/06/adventures-in-evaluating-participatory.html>

13 GRECO, Anna M. *Participatory Exhibition Design: Memory Jars at the Santa Cruz Museum of Art and History* [on-line]. Cambridge, 2014. Diplomová práce. Harvard University. Extension School. [cit. dne 24. 5. 2016]. Dostupné z: http://www.museumtwo.com/Participatory_Design_Thesis_Anna_Greco.pdf

PRAMENY A LITERATURA:

ERIKSON, Erik H. *Dětství a společnost*. Praha: Argo, 2002. ISBN 80-7203-380-8.

ERIKSON, Erik H. a ERIKSON, Joan M. *Životní cyklus rozšířený a dokončený: doplněné vydání o devátém stupni vývoje od Joan M. Eriksonové*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1999. Psychologie P. ISBN 80-7106-291-X.

JANEČKOVÁ, Hana a VACKOVÁ, Marie. *Reminiscence: využití vzpomínek při práci se seniory*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-581-3.

KUBALČÍKOVÁ, Kateřina. *Sociální práce se seniory v kontextu kritické gerontologie*. Brno: Masarykova univerzita, 2015. ISBN 978-80-210-7864-2.

INTERNETOVÉ ZDROJE:

About Reminiscence Work. In: *Pam Schweitzer* [on-line]. [cit. 24. 5. 2016]. Dostupné z: <http://www.pamschweitzer.com/pdf/about-reminiscence-work.pdf>

BENDIEN, Elena, BROWN, Steven D. a REAVEY, Paula. Social remembering as an art of living: Analysis of a 'reminiscence museum'. In: *New technologies and emerging spaces of care* [on-line]. Farnham: Ashgate, 2010, s. 149–167 [cit. 24. 5. 2016]. ISBN 9780754678649. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/260868887_Social_remembering_as_an_art_of_living_Analysis_of_a_reminiscence_museum

CHATTERJEE, Helen, VREELAND, Sonjel a NOBLE, Guy. Museopathy: Exploring the Healing Potential of Handling Museum Objects. *Museum and society* [on-line], Nov. 2009, 7(3), s. 164–177 [cit. 24. 5. 2016]. ISSN 1479-8360. Dostupné z: <http://www.ucl.ac.uk/museums-static/touchandwellbeing/flash/reading-room/essays-and-articles/chatterjee-vreeland-noble.pdf>

GRECO, Anna M. *Participatory Exhibition Design: Memory Jars at the Santa Cruz Museum of Art and History* [on-line]. Cambridge, 2014. Diplomová práce. Harvard University. Extension School. [cit. dne 24. 5. 2016]. Dostupné z: http://www.museumtwo.com/Participatory_Design_Thesis_Anna_Greco.pdf

Pam Schweitzer [on-line]. [cit. 24. 5. 2016]. Dostupné z: <http://www.pamschweitzer.com/>

Paměť národa [on-line]. Post Bellum: © 2000–2016 [cit. 24. 5. 2016]. Dostupné z: <http://www.pametnaroda.cz/>

Post Bellum [on-line]. Post Bellum: © 2015 [cit. 24. 5. 2016]. Dostupné z: <http://www.postbellum.cz/>

SenSen [on-line]. SenSen: © 2015 [cit. 24. 5. 2016]. Dostupné z: <http://www.sensen.cz/>

SIMON, Nina. Adventures in Evaluating Participatory Exhibits: An In-Depth Look at the Memory Jar Project. In: *Museum 2.0* [on-line]. 25. 6. 2014 [cit. 24. 5. 2016]. Dostupné z: <http://museumtwo.blogspot.cz/2014/06/adventures-in-evaluating-participatory.html>

SVOBODA, Michal. Biografická metoda v antropologii. *AntropoWEBZIN* [on-line]. 2007, (2–3). [cit. 24. 5. 2016]. s. 1–11. ISSN 1801-8807. Dostupné z: <http://www.antropoweb.cz/cs/biograficka-metoda-v-antropologii>

PŘÍBĚH KNIH ANEBO ZPROSTŘEDKOVANÁ KOMUNIKACE

Libor Kalina

Jednou z věcí, které člověka vyčlenily z říše zvířat, byla řeč. Právě tento prostředek vzájemné komunikace se nejvýznamněji podílel na „polidštění opice“. Nebýt komunikace, nerozvinulo by se lidské společenství, nebýt zprostředkované komunikace (uchovatelné a přenositelné) neexistovala by kultura. Základním znakem kultury je kniha. Prozatím.

Muzeum knihy (1957–2014) ve Žďáru nad Sázavou, bylo svou výstavní i obsahovou koncepcí spjata s obdobím svého vzniku. Klasicky řešená expozice (knihy ve vitrínách), trojrozměrné exponáty (lisy, tiskařská dílna) za „provazy“, textové panely... prošla několika modernizacemi. Svým návštěvníkům, zejména školním výpravám, které tvořily podstatnou část auditoria, nabízela minimum prostoru k interaktivnímu zapojení, chyběla možnost samostatného vyhledávání informací. Po uzavření muzea se v tisku objevily informace o záměru umístit některé exponáty do renovovaných expozic historické budovy Národního muzea. To nyní připravuje alternativní metodický koncept k Muzeu knihy v podobě virtuálního Muzea komunikace.¹

KOMUNIKUJI, TEDY JSEM

Expozice Památníku písemnictví na Moravě se problematiky vzniku, historie písma a knihtisku dotýká. Přes záměry svých tvůrců poskytují pouze dílčí představu o uchovávání a zprostředkování faktů a myšlenek v dlouhé kulturní historii. Doplnit je o takovou komplexní expozici, zaznamenávající dějiny zprostředkované lidské komunikace, je výzvou, úkolem propojit do jednoho celku řadu témat dosud vnímaných odděleně. Zadání je komplikované rovněž v tom, že by taková prezentace měla ústít až v reflexi současné komunikační praxe.

Bez komunikačních prostředků jsme dnes jako níz v trní. Nemám-li po ruce mobilní telefon, přístup do sítě operátora nebo zapnutý počítač či tablet s připojením k internetu, jako bych ani nebyl člověkem. Mluvená forma komunikace přesto dosud převládá, jakkoli se dramaticky technologizuje.

¹ Muzeum knihy ve Žďáru nad Sázavou zahájilo poslední sezónu. In: *Národní muzeum* [on-line]. 2. 5. 2014 [cit. 14. 6. 2016]. Dostupné z: <http://www.nm.cz/Hlavni-strana/Novinky-KNM/Muzeum-knihy-ve-Zaru-nad-Sazavou-zahajilo-posledni-sezonu.html>

Moderní společnost, která si verbálně tolik zakládá na své informační podstatě, plodí v jistém ohledu ngramotnost. Pro relativní dostupnost a stále jednodušší přístup k informacím (web) rozhodně není možné rezignovat na sumu základních znalostí a vědomostí, které jsou nezbytné pro plnohodnotné zapojení člověka do společnosti.

Od prvotní výuky čtení a psaní, přes cílené zaměření na způsoby vyhledávání informačních zdrojů se „komunikační výchova“ (lekce počítačové gramotnosti) musí přeorientovat a zaměřit na třídění a hodnocení informací. Základní orientace ve světě zprostředkovaném médii stojí na pochopení principů a fungování sdělovacích prostředků.

PŘÍBĚH KNIH

Od svitku papýru po paperback a digitální podobu prošla kniha pozoruhodným vývojem. Po objevu písma trvalo ještě dlouhý čas, než se stala nástrojem nadvlády a moci. Na tuto starověkou etapu navázala doba, v níž byly knihy znakem bohatství, symbolem vzdělanosti, předmětem hmotného i sběratelského zájmu. Následovalo období průmyslové produkce knih ve smyslu specifického a posléze běžného spotřebního zboží. Dnes člověk knihu fyzicky opět nemusí vlastnit, přesto však má (webový) přístup k většině důležitých svazků doslova z celého světa.

Historické knihovny, včetně té klášterní rajhradské, opatrují vzácné folianty, do nichž přispěli svým umem a mistrovstvím jak starověcí a pozdější učenci, tak i středověcí písaři a iluminátoři. Místy se přidali rovněž knihvazači, kteří připojili hodnoty svého řemesla, citícího charakter, materiály i účel bohatě vypravených kodexů. Naprostá většina z nejstarších svazků si uchovala svůj věhlas napříč věky nikoli zásluhou zlatených iniciál nebo mistrnou kaligrafickou podobou, nýbrž svým obsahem. Pro ten se dočkaly opětovného vydávání tiskem i současné digitalizace.

Znaky, značky, obrázky, obrazce, piktogramy, symboly, runy, písmena, pečete, loga a logotypy, slova, věty, citáty, pranostiky, úsloví a přísloví, knihy, ilustrace, fotografie, slovníky, encyklopedie, knihovny, telegraf, telefon, video, televize, film, web, vyhledávače, mobilní platformy, prohlížeče, datová úložiště... Tolik základní pojmy, spjaté se zprostředkovanou komunikací ve své vzestupné řadě, které by měla zachycovat expozice s pracovním názvem *Příběh knih*.

Před možností seřadit historii zprostředkované komunikace do jednotné pojaté sledu upřednostňuje tento námět dělení tematické. Jednotlivé oddíly s respektováním jednotné vývojově historické linie by zaplnily výstavní sály následovně:

Znaky a značky

Písmo

Psací a tiskařské nástroje

Obsah a forma

Typografie

Komunikace včera a dnes

RAJHRADSKÁ KVADRATURA

Poslední ze čtyř křídel klášterní kvadratury v benediktinském opatství v Rajhradě, konkrétně podstatná část jejího západního traktu, zatím čeká na svou revitalizaci. Další opravy budov s předpokládaným využitím společných prostředků (dotací) může opodstatnit účelné celospolečenské využití. Například rozšířením prostor dlouhodobě pronajatých Památníku písemnictví na Moravě.

V této části postupně od roku 1990 renovovaného areálu se nachází řada samostatných cel s rozdílnou podlahovou plochou od cca 20 m² po 60 m², které lze stavebně sjednotit do šesti výstavních sálů. Vcházelo by se do nich z chodby, která ústí do rohového prostoru mezi severním a západním křídlem o podlahové ploše cca 100 m². Zde by mohly být soustředěny tvořivé a doprovodné činnosti, spjaté se zamýšlenou expozicí. Základem by byla tiskařská dílna s několika řezy literek a ručním tiskařským lisem, aby si návštěvníci mohli například individuálně sestavit a vytisknout svou osobní „knižní“ stránku. Překážku v neakceptovatelné práci s klasickou liteřinou by mohlo překonat pořízení zdravotně nezávadných plastových literek (3D tisk?), spolu s „tiskařskou“ barvou prostou olovnatých složek.

ZPŮSOB INSTALACE

Instalaci expozice zabývající se zprostředkovanou komunikací si nelze představit bez využití moderních zobrazovacích a prezentačních prostředků. Světelné, zvukové a obrazové projekce, dotykové obrazovky, webové přístupové body, panely, mobilní průvodci – tolik základní výčet nezbytných „současných“ instalačních prvků.

Na příchod by v expozici *Příběh knih* čekal přímý a poutavě zprostředkovaný kontakt s předmětným světem exponátů, včetně „tradičního“ uvedení do vývojově historických souvislostí. Ze strany návštěvníků je vždy vítanou možností jakékoli tvořivé zapojení. Vyhledávání a aktivní „uchopování“ věcí a jevů, definujících představovanou problematiku, mají v oblibě děti stejně jako dospělí. Může se tak dít třeba prostřednictvím odpovědí na kvízové otázky, než se na obrazovce (tabletu) spustí další část prezentace.

Individualizace a kustomizace („šití na míru“) návštěvnického prožitku v expozici nemusí vždy reprezentovat zapojení moderních technologií. V případě typografie a knižní kultury, má-li zahrnovat rovněž aktuální dění okolo mediální komunikace, je to však nezbytností. Vítanou jistě bude možnost individuálního stahování aplikací a informací z integrovaných QR kódů přímo v expozici do chytrých mobilních telefonů návštěvníků.

Vhodné bude také zařazení programových aplikací s možností následného rozšiřování prostřednictvím obsahových aktualizací. Půjde kupříkladu o začlenění nově publikovaných poznatků nebo informací o nových objevech (česká egyptologie), což je základní podmínkou pro opakovatelný návštěvnický prožitek.

Návštěvníkovi, který se nepokusí získat aktivně a samostatně některou z dostupných informací, poskytne instalace přehled o základních komunikačních milnících. Principem a cílem by pochopitelně nemělo být řešení nějakého kvízu, ale příprava a podpora aktivního vhledu a individuálního poznávání. Samostatnou „výzkumnou“ práci ve skupinkách či dvojicích návštěvníků mohou organizovat průvodci či muzejní pedagog spolu s pedagogickým doprovodem školních skupin.

Logickou součástí expozice bude také zdrojování zařazených faktů a prezentací, tedy odkazy na prameny a literaturu, respektive jejich dostupnost, pro následné studium souvislostí.

CÍLOVÉ SKUPINY

Rozvrstvení návštěvníků Památníku písemnictví na Moravě odpovídá jeho současné tematické profilaci pouze částečně. Umístění muzea uvnitř krátce (10 let) přístupného barokního klášterního areálu jej řadí spíše k turistickým výletním cílům než mezi zavedené kulturně vzdělávací instituce. Naštěstí se tyto dvě kategorie nevyklučují. Naopak. Z hlediska růstu návštěvnosti se propojení obou těchto aspektů v cílené propagaci jeví jako výhoda. Vzájemný synergický efekt může podpořit jak popularizace hodnotné církevní památky s historickým literárním poselstvím (největší moravská klášterní knihovna, prezentovaná v dobovém mobiliáři), tak i profilace muzea mapujícího vývoj knižní kultury na Moravě od svých počátků v polovině 9. století po současnost. Na jedné straně lze „vsadit“ na předpokládaný rozvoj tzv. církevní turistiky, na druhé zase na osvědčené partnerství se školami, odkud se v Památníku písemnictví na Moravě rekrutuje nejvýznamnější vzestup návštěvnosti v posledních třech letech.

Zamýšlená dlouhodobá expozice *Příběh knih* nebude přednostně orientována na jednu konkrétní cílovou skupinu. Zaměřením i přístupností by měla oslovovat celé návštěvnícké spektrum. Své by v expozici měli nalézt jak nejmladší návštěvníci (předškolní věk), tak i vysokoškolsky vzdělaní senioři z pomyslného druhého pólu. Interaktivní prvky a předpokládané doplňkové specializované zážitkové programy by z logiky věci měly upřednostňovat školní věk. Tvůrci výstavy by proto měli akcentovat potenciál školních exkurzí, minimálně snahou o přímou návaznost expozic na osnovy a rámcové vzdělávací programy mateřských, základních i středních škol.

Nezanedbatelná část současných návštěvníků Památníku přijíždí ze zahraničí. Pouze někteří jsou přímo vázáni na české jazykové prostředí, například původem či doprovodem. Zatímco část stávajících expozic, dočasných i stálých, je spjata výhradně s moravskou literární tradicí, zamýšlená expozice zprostředkované komunikace by měla ctít nejazykový a nadnárodní kontext. Nebude tedy orientována výhradně na češtinu či moravské reálie, jakkoli ty by měly být prezentovány dominantně. Samo téma si říká o základní výstavní texty i interaktivní prvky a videoprogramy v českém, anglickém a (vzhledem k převládajícím zahraničním návštěvníkům z německy mluvící oblasti) také v německém jazyce.

TEORIE I PRAXE

Komunikace sehrává v životě člověka i společnosti určující roli. S orientací v historii i současnosti knih, sdělovacích prostředků a komunikace vůbec však úzce souvisí také etické otázky a hodnotová i mravní měřítko. Literární dějiny nelze omezovat na čistě uměleckou tvorbu. Podobně není možné komunikaci redukovat na ryze technickou sféru, jakkoli k tomu aktuální míra kybernetizace společenského prostoru vybízí.

Proto má námět „svorníkového“ *Příběhu knih* v navrhované formě tematické členění, umožňující nové pohledy na vývoj mezilidské komunikace. V souladu s aktuálními výstavními trendy by zde měla dominovat výtvarná a účelná audiovizuální složka, umožňující jak rozšiřování a doplňování o nové poznatky i technologie, tak přizpůsobitelnost individuálním a věkovým potřebám návštěvníků. Jednoznačný je v tomto smyslu důraz na interaktivní prvky, umožňující sestavení širokého spektra doprovodných programů s možností aktivního individuálního i skupinového zapojení.

Písmo a kniha jako nejdůležitější reprezentanti a hmotné doklady zprostředkované lidské komunikace minulých věků dostávají stále nové následovníky. Ještě hmotné prostředky, jako byly filmové a magnetické pásy, děrné štítky, kazety, floppy disky, CD, DVD a blue ray disky nahrazují jejich překotně se rodící pohrobci, zaplňující virtuální prostor. V porovnání s klínovými tabulkami starověku vesměs jepičí. To však nemůže bránit pokusu o zevšeobecňující a zastřešující náhled, nezbytný pro pochopení historie, ale i současnosti.

INTERNETOVÉ ZDROJE:

Muzeum knihy ve Žďáru nad Sázavou zahájilo poslední sezónu. In: *Národní muzeum* [online]. 2. 5. 2014 [cit. 14. 6. 2016]. Dostupné z: <http://www.nm.cz/Hlavni-strana/Novinky-KNM/Muzeum-knihy-ve-Zdaru-nad-Sazavou-zahajilo-posledni-sezonu.html>

ÚLOHA PODHORÁCKÉHO MUZEA PŘI SPOLUPRÁCI S JINÝMI SUBJEKTY REGIONU V TEMATICKÝCH PROJEKTECH

(NA PŘÍKLADU PROJEKTU K 70. VÝROČÍ KONCE 2. SVĚTOVÉ VÁLKY NA TIŠNOVSKU)

Irena Ochrymčuková

Sedmdesát let od konce 2. světové války se stalo v roce 2015 zásadním tématem pro celou republiku a jinak tomu nebylo ani na Tišnovsku. Výročí mělo být (v plánech akcí Podhoráckého muzea v Předklášteří i ostatních institucí a uskupení působících v regionu) vzpomenuť s radostí, ale i jako memento. V Tišnově a v okolních obcích byla naplánována a realizována celá řada akcí v počtu mnohem vyšším než v jiných letech. Občané Tišnovska při slavnostních shromážděních, besedách, setkáních atd. vzpomínali na ty obyvatele regionu, kteří se nebáli nasadit vlastní život v boji proti nacistické nadvládě a za svou odvahu také životem zaplatili. Na přípravě mnoha z těchto akcí se významným způsobem podílelo Podhorácké muzeum, zejména pak jeho odborní pracovníci.

Komise pro kulturu a cestovní ruch města Tišnova požádala Podhorácké muzeum o vhodné téma a spolupráci s cílem důstojně oslavit významné výročí. Počátkem roku 2015 byla vytvořena pracovní skupina složená ze zástupců Podhoráckého muzea, města Tišnova, obcí na Tišnovsku, škol všech stupňů, tišnovského městského kulturního střediska, Českého svazu bojovníků za svobodu, občanského sdružení Continuum vitae a dalších institucí a organizací působících v regionu. Početné seznamy padlých, popravených a umučených se staly vůdčím motivem, který významně rezonoval ve většině aktivit. Důležitou součástí projektu pak mělo být vzpomínkové setkání k uctění odbojářů a obětí války z Tišnovska spojené s předáním pamětní plakety příbuzným odbojářů. Důležitým předpokladem pro úspěch akce bylo shromáždění kontaktů na žijící příbuzné odbojářů, aby mohli být na toto setkání pozváni. Pracovníci Podhoráckého muzea od ledna konfrontovali různé verze seznamů padlých, umučených a popravených. Vycházeli ze seznamu v knize *Bojem a utrpením k svobodě: 1938–1945* J. Tálského, seznamu v knize *Zemřeli pro vlast* L. Horčiči¹, nápisu

na pomníku padlým v Tišnově a z popisů na pamětních tablech. Ukázalo se, že žádný z těchto zdrojů není zcela přesný, údaje si místy i odporovaly. Bylo proto zahájeno bádání, které postupně pokrývalo bílá místa. Někteří z dětí a vnuků odbojářů se mezi sebou znali, jiné se podařilo najít pátráním pomocí údajů z matrik a z lokálních úřadů, od kronikářů, ze seznamů členů Sokola apod. Pomohly také seznamy svazu bojovníků za svobodu, obecní a městské kroniky (např. kronika Drásova, Vohančic, Tišnova). Začátkem května při zasílání oficiálních pozvánek na vzpomínkovou slavnost mohli pracovníci Podhoráckého muzea s uspokojením konstatovat, že bez kontaktů na příbuzné zatím zůstalo jen 6 jmen z původního seznamu odbojářů (celkem 41 osob).²

S ohledem na velký počet hostů bylo třeba vzpomínkové setkání, nazvané příznačně *S vděčností a úctou občané Tišnovska*, rozdělit na dvě části. První setkání se uskutečnilo 9. května v tišnovském městském kině. Organizátoři akce, mezi nimiž byla také etnoložka Podhoráckého muzea, si dali při přípravě nelehký cíl: navzdory slavnostnímu rázu většiny podobných akcí se vyhnout formální povrchnosti a vyjádřit poděkování a úctu konkrétním lidem s jejich jedinečnými osudy. Téměř dvě stovky účastníků potěšila i dojala hudba smyčcového kvarteta, recitace veršů Františka Halase, Jaroslava Seiferta, Vladimíra Holana a promítání krátkých tematických filmů k válečným událostem v regionu.

Druhé setkání se uskutečnilo 28. října 2015 v obřadní síni tišnovské radnice, zúčastnilo se ho 81 hostů. Tentokrát bylo zaměřeno k uctění odbojářů z dalších částí Tišnovska, ale také padlých příslušníků vojenských jednotek v zahraničí a obětí válečných útrap v regionu. Na programu byla klavírní hudba, recitace a promítání krátkého tematického filmu.

Samotné Podhorácké muzeum si výročí připomnělo dlouho plánovanou a připravovanou výstavou *Druhá světová válka na Tišnovsku*. Autoři scénáře čerpali mimo jiné i z rozhovorů s pamětníky. Tak jako jinde v protektorátu Čechy a Morava i na Tišnovsku se převážná většina obyvatel s okupací vnitřně nesmířila a mnoho z nich se zapojilo do protifašistického odboje domácího i do účasti v zahraničních armádách. Sbírkový fond muzea disponuje množstvím dvourozměrných i trojrozměrných sbírkových předmětů vztahujících se k tématu. Z pramenů a materiálu vyplynulo několik námětových okruhů, z nichž se výstava skládala (zbraně a jejich součásti, koncentrační tábor, dokumentace – listiny, letáky, vyhlášky, továrna na výrobu stíhaček Diana, sestřelené letadlo Liberator, partyzánské a odbojové hnutí, bombardování Tišnova, fotografie z konce války).³ Muzeum věnovalo tématu výstavy také *Muzejní noc 2015* a připravilo celou řadu doprovodných programů, v neposlední řadě edukační programy pro školní skupiny. Dále byly uspořádány dvě tematické besedy s odborníky – *Zbraně druhé světové války* a *Továrna na výrobu letadel Diana* (ve spolupráci s obcí Předklášteří). Historik muzea přednesl v hájence

1 TÁLSKÝ, Jan. *Bojem a utrpením k svobodě: 1938–1945*. I. vydání. Tišnov: Sokolská župa perňštejnská, 1947. HORČICA, Ludvík. *Zemřeli pro vlast: občané okresu Brno-venkov padlí, popravení a umučení v letech 1939–1945*. Brno: V nakl. Šimon Ryšavý vydal OV-ČSBS Brno-venkov, 2014. Brněnský legionář.

2 Konečná verze seznamu je uveřejněna za tímto článkem.

3 Úspěšnou výstavu s doprovodnými programy a s komentovanými prohlídkami navštívilo 2646 návštěvníků.

u Šerkovic pro děti z tišnovských základních škol přednášku *Události v Šerkovicích v závěrečném roce 2. světové války*. Širší veřejnosti byla určena beseda s Ing. Petrem Kopečným nazvaná *70 let od událostí v šerkovické hájence 26. února 1945*.⁴

Významnou součástí výstavního projektu byl terénní výzkum etnoložky muzea v domovech pro seniory v Předklášteří a Tišnově a také v domácnostech, který přinesl sumu zajímavých poznatků od téměř třicítky pamětníků. Tyto poznatky byly zakomponovány do výkladu k výstavě. Pozoruhodným výstupem terénního výzkumu pak byly dvě moderované besedy v domově pro seniory v Předklášteří pod názvem *Konec války mladýma očima* (jedna pro seniory a jedna pro seniory a děti z 1. stupně ZŠ). Význam besedy pro děti přerostl svou živostí a plasticitou vyprávění rámcem běžného setkávání dětí se seniory v domovech.

V průběhu roku pak pokračovala spolupráce muzea na dalších tematických akcích v regionu. V neděli 7. června 2015 proběhla v obřadní síni tišnovské radnice malá slavnost. Hlavním bodem jejího programu byl křest knihy *Oldřich Kothbauer a Legionářsko-zbrojová odbojová skupina Tišnov*.⁵ Knihu napsal Ludvík Horčica, autor celé řady článků a knih o historii 1. a zejména 2. světové války, který v rámci akce obdržel významné ocenění – Pamětní kříž II. stupně Československé obce legionářské. Program byl zahájen i zakončen poslední písní Karla Hašlera z koncentračního tábora, zazněly verše J. Preverta, promítal se dokumentární film Radima Tichého a Miloše Sysla o Oldřichu Kothbauerovi. Na slavnosti proběhlo také vyhlášení vítězů a předání cen účastníkům literárně výtvarné soutěže pro žáky tišnovských základních škol na téma 2. světová válka.

Vítězové soutěže byli navíc odměněni účastí na tradiční akci Podhoráckého muzea *Nocování v muzeu*, jejíž program byl opět věnován památce odbojářů.

Počátkem května, ve dnech výročí osvobození, proběhla vzpomínková setkání a pietní akty v Předklášteří, Šerkovicích, ve Skaličce a v Tišnově.⁶

Spolek *Continuum vitae* zorganizoval v průběhu roku natáčení cyklu dokumentárních pořadů k událostem na konci války na Tišnovsku. Natáčelo se např. v Šerkovicích, ve Skaličce, v Újezdu, Osikách, Dolní Rožínce, Mauthausenu a v Podhoráckém muzeu, přičemž historik muzea byl konzultantem i účastníkem natáčení.

V únoru proběhlo na tišnovském gymnáziu školní kolo Středoškolské odborné činnosti, kterého se zúčastnil svou prací o jednotkách SS na Tišnovsku student M. P. Tlustoš. Tento student pracoval jako badatel a svou práci konzultoval v Podhoráckém muzeu.

V závěru roku, 25. listopadu 2015, byla v Předklášteří na budově klášterního proboštství, v němž sídlí Podhorácké muzeum, odhalena pamětní deska vzdávající hold kněžím, kteří zachránili muže z Předklášteří před masakrem na konci války. Touto akcí skončil rok naplněný intenzivní prací, jejíž výsledky přinesly muzejníkům i ostatním účastníkům pocit zadostiučinění. Zásadní podíl Podhoráckého muzea na realizaci projektů připomínajících konec 2. světové války na Tišnovsku přispěl k upevnění prestiže muzea v regionu a také k obohacení dokumentace muzea a prohloubení znalostí problematiky u odborné i laické veřejnosti.

PADLÍ, POPRAVENÍ A UMUČENÍ ODBOJÁŘŮ A PŘÍSLUŠNÍCI ZAHRANIČNÍCH VOJENSKÝCH JEDNOTEK V REGIONU TIŠNOVSKO

Blahoňovský Josef, nar. 6. 12. 1898, úředník, člen Obrany národa, zatčen 29. 11. 1944, umučen 2. 4. 1945 ve Straubingu.

Bořil Josef, nar. 27. 2. 1896, úředník, zatčen za sabotáž 29. 11. 1944, umučen 15. 3. 1945 ve Flossenbürgu.

Brabec Bohumil, nar. 20. 10. 1892, ředitel měšťanské školy, padl 8. 5. 1945 v Pražském povstání.

Cibulka František, nar. 28. 12. 1892, zatčen za rozšiřování ilegálního tisku 5. 10. 1944, popraven 10. 4. 1945 v Mauthausenu.

Drábek Josef, nar. 19. 3. 1915, poručík čs. armády, člen Obrany národa, zatčen 28. 2. 1944, zavražděn 10. 4. 1945 v plynové komoře v Mauthausenu.

Fejfuša Ladislav, nar. 25. 11. 1916 v Hájku-Jamném 25, hajný, spolupracovník partyzánů, popraven 10. 4. 1945 v Mauthausenu

Fiala Jaroslav, nar. 17. 2. 1924, student, člen odbojové skupiny sokolské mládeže, zatčen 29. 11. 1944, umučen 10. 3. 1945 v Norimberku.

JUDr. Fibich Miroslav, nar. 21. 5. 1902, okresní soudce v Novém Městě na Moravě, bytem v Tišnově, zatčen 5. 6. 1942, popraven 15. 6. 1942 v Kounicových kolejích.

Galář Bedřich, nar. 17. 1. 1897, adjunkt ČSD Tišnov, člen sokolské ileg. org., zatčen 23. 2. 1942, popraven 15. 6. 1942 v Kounicových kolejích.

Gleich Jaroslav, nar. 4. 3. 1913, nadporučík – letec čs. armády, zahraniční voják, zahynul 13. 6. 1940 při návratu z bojového letu ve Francii.

Habrovec Miroš, nar. 9. 8. 1919, člen odbojové skupiny sokolské mládeže, zastřelen 5. 10. 1944 při zatýkání.

Hanák Josef, nar. 1. 8. 1896, stolař, člen ileg. KSČ, zatčen 19. 11. 1944, zahynul v roce 1945 v koncentračním táboře Flossenbürg.

Halouzka František, nar. 4. 6. 1889, houslař, člen ileg. KSČ, zatčen 24. 5. 1941, umučen 4. 10. 1942 ve Vratislavi.

Hliněnský Jiří, nar. 15. 4. 1911, poštovní úředník, člen sokolské ileg. org. a Obrany národa, zatčen 29. 11. 1944, umučen 17. 3. 1945 v Norimberku.

4 Tomuto tématu byl věnován také jeden z příspěvků ve Sborníku Muzea Brněnska 2015: KOPEČNÝ, Petr. Šerkovice – únor 1945. In: *Sborník Muzea Brněnska 2015*. Brno: Muzeum Brněnska, 2015, s. 30–36. K tématu se vztahoval také článek J. ZACPALA, historika Podhoráckého muzea: ZACPAL, Josef. Oděvní součástky partyzánů ve sbírkách Podhoráckého muzea. In: *Sborník Muzea Brněnska 2015*. Brno: Muzeum Brněnska, 2015, s. 26–29.

5 Oldřich Kothbauer (1905–1942) technický úředník ve Zbrojovce, sokol, účastník odboje, člen Obrany národa.

6 Za aktivní účasti historika Podhoráckého muzea, který přednesl hlavní projev na pietním aktu v Předklášteří.

Kabátek Jan, lesnický praktikant, nar. 1. 7. 1923 v Moravském Písku, spolupráce s partyzány, 25–26/1 1945 Flossenbürg, Platling, zemřel 27. 7. 1947 v Tišnově na následky útrap.

Klous Václav, nar. 11. 5. 1921, zámečník, zatčen za sabotáže v roce 1940, zahynul 6. 2. 1943 ve Warrenburgu.

Klusák Robert, nar. 6. 11. 1902, učitel, člen sokolské ileg. org. a Obrany národa, zatčen 8. 10. 1941, umučen 30. 1. 1942 v koncentračním táboře Osvětim.

Kočka František, nar. 31. 8. 1889, klempířský mistr, člen Legionářsko-zbrojovacké odbojové skupiny, zatčen 5. 10. 1944, zahynul 14. 4. 1945 v koncentračním táboře Flossenbürg.

Kothbauer Oldřich, nar. 10. 6. 1905, technický úředník Zbrojovky, člen Legionářsko-zbrojovacké skupiny, zatčen 24. 8. 1939, umučen 28. 8. 1942 ve Waldheimu.

Kovář Josef, nar. 14. 11. 1903, učitel, člen sokolské ileg. org., zatčen 8. 10. 1941, umučen 24. 3. 1942 v koncentračním táboře Osvětim.

Křenek Antonín, nar. 19. 2. 1893, dělník, zahraniční voják, příslušník 1. čs. armádního sboru v SSSR, zemřel 22. 1. 1946 na válečné útrapy.

Lieberzeit Josef, nar. 9. 2. 1902, redaktor Rovnosti, člen ileg. KSČ, zatčen 1. 9. 1939, umučen v koncentračním táboře Buchenwald 27. 11. 1944.

Macků Alois, nar. 31. 1. 1886, profesor, člen sokolské ileg. org., zatčen 8. 10. 1941, zemřel 8. 12. 1941 v Brně v internačním táboře Pod kaštany.

Ing. Mrázek Vlastimil, nar. 11. 2. 1907, vojenský letec, zatčen za sabotáž 7. 3. 1944, popraven 10. 10. 1944.

Němec Stanislav, nar. 24. 4. 1897, štábní kpt. policie, za podporu odboje zatčen 29. 11. 1944, zahynul 15. 4. 1945 v koncentračním táboře Flossenbürg.

Oderský Jan, nar. 1. 2. 1906, úředník, člen sokolské ileg. org., zatčen 8. 10. 1941, zahynul 15. 3. 1942 v koncentračním táboře Osvětim-Rajsko.

Pacas František, nar. 25. 11. 1901, úředník, člen sokolské ileg. org., zatčen 14. 2. 1942, popraven 14. 5. 1942 v Kounicových kolejích v Brně.

Pánek Antonín, nar. 13. 6. 1919, dělník, zatčen 4. 7. 1942, zemřel 13. 10. 1944 ve věznicí Mírov.

Parolek Antonín, nar. 13. 7. 1902, dílovedoucí papíren, člen sokolské ileg. org., zatčen 5. 10. 1944, umučen 28. 2. 1945 ve Štrasburku.

Ráboň Karel, nar. 12. 12. 1876, krejčí, člen sokolské ileg. org., zatčen 8. 10. 1941, umučen 26. 12. 1941 v Osvětimi.

Růtová Marie, roz. Rausová, nar. 21. 2. 1888, v domácnosti, členka sokolského odboje, podpora účastníků atentátu na Heydricha, zatčena 1942, popravena 24. 10. 1942 v koncentračním táboře Mauthausen.

Sedmera Vladimír, nar. 10. 11. 1926, soudní asistent, zapojen do pomoci odsouzeným, zatčen 15. 1. 1943, zahynul 3. 3. 1943 v koncentračním táboře Osvětim.

Sitař Alois, nar. 12. 9. 1911, úředník, člen sokolské ileg. org., zatčen 29. 11. 1944, zahynul 3. 4. 1945 ve Straubingu.

Sitař Ludvík, nar. 12. 4. 1903, profesor, člen sokolské ileg. org. a Obrany národa, zatčen 14. 2. 1942, popraven 14. 6. 1942 v Kounicových kolejích v Brně.

JUDr. Smíšek Oldřich, nar. 13. 4. 1906, okresní soudce v Novém Městě na Moravě, člen sokolské ileg. org. a Obrany národa, zatčen 23. 3. 1942, popraven 14. 6. 1942 v Kounicových kolejích v Brně.

Spohr František, nar. 25. 1. 1893, major čs. armády, člen Obrany národa, zatčen 6. 4. 1942, popraven 28. 3. 1943 v Drážďanech.

Spohr Gustav, nar. 3. 6. 1898, úředník, člen sokolské ileg. org., zatčen 8. 10. 1941, zahynul 21. 2. 1942 v koncentračním táboře Osvětim.

Svoboda František, nar. 19. 9. 1902, řidič, člen sokolské ileg. org., zatčen 29. 11. 1944, zahynul 28. 3. 1945 ve Waldheimu.

Svoboda Jan, nar. 27. 2. 1927, dělník, pomocník partyzánů, padl 9. 5. 1945 v Předklášteří.

Škrabálková Božena, nar. 12. 1. 1923, členka odbojové skupiny sokolské mládeže a pomocnice partyzánů ve Skaličce, zatčena 23. 2. 1945, zavražděna 10. 4. 1945 v plynové komoře koncentračního tábora Mauthausen.

Tejkal Jan, nar. 4. 1. 1893, učitel, člen sokolské ileg. org., zatčen 8. 10. 1941, zahynul 8. 3. 1942 v koncentračním táboře Osvětim.

Tesař Josef, nar. 19. 4. 1919, podporučík – letec čs. armády, zahraniční voják, nezvěstný z operačního letu 10. 12. 1942.

Vetešník Josef, nar. 23. 3. 1920, učitel, člen odbojové skupiny sokolské mládeže, zatčen 5. 10. 1944, umučen 26. 2. 1945 v koncentračním táboře Flossenbürg.

Vetešník Ladislav, nar. 27. 1. 1924, student, člen odbojové skupiny sokolské mládeže, zatčen 5. 10. 1944, umučen 10. 3. 1945 v koncentračním táboře Flossenbürg.

Volný Karel, nar. 15. 10. 1901, sklenář, člen sokolské ileg. org., zatčen 23. 2. 1942, popraven 15. 6. 1942 v Kounicových kolejích v Brně.

Vybíral Vladimír, nar. 12. 10. 1909, inženýr, člen Obrany národa, zastřelen 27. 6. 1942 v kamenolomu u Plzně.

Wagner Alois, nar. 1. 1. 1902, odbojová skupina Hnutí za svobodu, zatčen 3. 10. 1944, zahynul 15. 4. 1945 v koncentračním táboře Flossenbürg.

Žlebský Jiří, nar. 22. 4. 1911, knihařský dělník, interbrigadista, příslušník Masarykova praporu v rámci 129. mezinárodní brigády, padl na jaře roku 1938 v boji ve Španělsku.

OBĚTI VÁLEČNÝCH ÚTRAP

Chronc František, nar. 9. 12. 1881, Lomnice, údajně nucené práce, 22. 6. 1942, Osvětim.

Bohumil (Karel) Mičan, nar. 6. 4. 1912, Tišnov, nucené práce v zahraničí, poslední údaj Brusel, výnos Zemského národního výboru v Brně 17. 7. 1948, že nepřežil 14. 2. 1945, místo úmrtí neznámo.

Stanislav Sigmund, nar. 14. 9. 1917, Předklášteří, učitel v Hrotovicích, zákopové práce, Třebíč, zemřel 7. 3. 1945 po těžkém zranění.

Jiří (L) Stavěl, nar. 4. 4. 1922, student – bohoslovec, nucené práce v Rakousku, zemřel 5. 10. 1943 po těžkém zranění v Grosshollenstein.

SBORNÍK MUZEA BRNĚNSKA PŘEHLED ČLÁNKŮ 1999–2015

sestavily Hana Polívková a Eva Svobodová

První číslo sborníku vydalo tehdejší Okresní muzeum Brno-venkov (od roku 2003 Muzeum Brněnska) v roce 1999 u příležitosti 70. výročí založení Podhoráckého muzea v Předklášteří. S výjimkou ročníku 2001, kdy nevyšel, se sborník stal trvalou součástí života muzea. Odborné články i drobnější příspěvky tu publikují zaměstnanci muzea i externí spolupracovníci. V roce 2005 byl sborník vydán ve spolupráci s pořadatelem mezinárodní konference *Napoleonské války a historická paměť* uspořádané u příležitosti 200. výročí bitvy u Slavkova. V roce 2009 byly ve sborníku publikovány příspěvky účastníků konference věnované moravské historiografii, která se uskutečnila v říjnu 2008 v Památníku písemnictví na Moravě v Rajhradě. Od roku 2007 je součástí sborníku literární příloha vítězných prací literární soutěže *Skrytá paměť Moravy*, která počínaje rokem 2010 vychází v samostatném sešitě.

1999

BŘEZA, Jiří. Byl jsem rád při tom. s. 104–105.

HAIMANN, Petr. Medaile Karla Zemana. s. 79–80.

HANÁK, Jaromír. Biografie Aloise Kalvody od Oldřicha Klobase. s. 101.

HANÁK, Jaromír. Darney, 30. červen 1918 – 1998. s. 97–99.

HANÁK, Jaromír. Dvě publikace ke slavkovské bitvě. s. 102–103.

HANÁK, Jaromír. Expozice plastik Rudolfa Březy – základ stálé muzejní expozice v Podolí. s. 99–100.

HANÁK, Jaromír. Henri Noubel – fotografie ze vzpomínkových akcí k výročí Slavkovské bitvy. s. 80–82.

HANÁK, Jaromír. Klášter Porta coeli a Podhorácké muzeum. s. 102.

HANÁK, Jaromír. Proměny stálé expozice na Mohyle míru. s. 92–93.

HANÁK, Jaromír. Slovní pane architekté, neopouštějte nás!
(K počátkům Památníku Mohyla míru). s. 56–62.

HANÁK, Jaromír. Tradice vzpomínkových akcí k výročí slavkovské bitvy. s. 94–97.

HOLZAPFEL, Milan. Tanátování – nejjednodušší metoda ochrany železných kovů v muzejní praxi. s. 69–73.

KRAJÍČKOVÁ, Martina. Alois Kalvoda, Barbora Markéta Eliášová – dva pozůstalostní fondy ze sbírek muzea ve Šlapanicích, dvě téměř zapomenuté osobnosti české kultury. s. 63–68.

KRAJÍČKOVÁ, Martina. Stoleté výročí vzniku odborného školství ve Šlapanicích. s. 78.

KRAJÍČKOVÁ, Martina. Škola za starých časů. s. 77.

NĚMEČKOVÁ, Marta. Vánoční výstava v ivančickém muzeu. s. 85–86.

NĚMEČKOVÁ, Marta. Z historie pěstování chřestu v Ivančicích. s. 46–50.

NĚMEČKOVÁ, Marta. Z historie pěstování chřestu v Ivančicích a okolí. s. 86.

NĚMEČKOVÁ, Marta. Z tvorby Hanuše Svobody. s. 83–85.

NOVÁK, Pavel K. Chodte ve zdraví, zůstávejte v lásce. s. 88.

OCHRYMČUKOVÁ, Irena. Měšťanský obytný interiér z přelomu 19. a 20. století – Nová stálá expozice v Podhoráckém muzeu. s. 89–91.

OCHRYMČUKOVÁ, Irena. Životnost lidových zvyků a současnost. s. 43–45.

ONDROUŠEK, Josef. Med balzámem životním. s. 82–83.

REČEK, Antonín. O Okresním muzeu Brno-venkov. s. 7–22.

SCHIEBL, Valentin. Alfons Mucha a poštovní známka. s. 86–87.

SLAVÍKOVÁ, Hana. Duch místa. s. 74–75.

SOVOVÁ, Klára. Archeologie hudby. s. 51–55.

SOVOVÁ, Klára. Setkání archeologů ve Šlapanicích. s. 103–104.

SOVOVÁ, Klára. Zbraně v pravěku a raném středověku. s. 76–77.

SOVOVÁ, Klára. Žuráň a doba stěhování národů. s. 75–76.

ŠIKOLA, Drahoš – PAŘÍZEK, Jindřich. Z historie dolování na Květnici. s. 40–42.

ZACPAL, Josef. Historie mineralogické sbírky v Podhoráckém muzeu. s. 35–39.

ZACPAL, Josef. 70 let Podhoráckého muzea. s. 23–34.

ZACPAL, Josef. Za Annou Christovou. s. 106.

ZOUBKOVÁ, Pavlína. Svět tónů. s. 87–88.

2000

ČEJKA, Jiří. Konec hracích automatů na Tišnovsku. s. 33–36.

DOLEŽEL, Jiří. Tišnov a Tišnovští v právní knize města Brna z poloviny 14. století. s. 7–29.

DUFKOVÁ, Eugenie. Významní umělci Národního divadla v Brně pocházející z Tišnovska. s. 110–112.

FIC, Karel. Nářečí na Tišnovsku. s. 57–61.

HOSNĚDLOVÁ, Marie. Využívání činnosti muzea při plnění učebních cílů základní školy. s. 115–116.

HRÁDEK, Mojmír. Geomorfologie Tišnovska. s. 67–84.

JELÍNKOVÁ, Zdenka. Lidový tanec na Tišnovsku a jeho výzkum. s. 62–66.

JIRČÍK, Vladimír. Zpracování lnu na Podhorácku. s. 53–56.
 KREJČÍ, Karel. Navázání kontaktu s americkými letci po padesáti letech. s. 37–39.
 LACINA, Jan. Ztráty a nálezy v přírodě tišnovského Podhorácka. s. 85–96.
 POLÁKOVÁ, Zdena. Muzeum – most k dětskému návštěvníkovi. s. 113–114.
 UNGER, Josef. Rok 1401 na lelekovickém hradě. s. 30–32.
 URBÁNKOVÁ, Vlasta. Vazby Anny Pammrové na tišnovský region. s. 97–109.
 USTOHAL, Vladimír. Co v „Tunelech pro Bf 109“ nebylo. s. 40–48.
 VÁLKA, Miroslav. K etnografické rajonizaci západní Moravy. s. 49–52.

2002

BELCREDI, Ludvík. Předběžná zpráva o výzkumu hradu Skály u Nového Jimramova, okr. Žďár nad Sázavou. s. 31–45.
 HOSÁK, Ladislav. Villik Petr na listinách z Jemnice z r. 1227, Hodonína z r. 1238 a na falzu CDM II. 180. s. 63–71.
 MUSIL, František. Informace o některých archeologických výzkumech na méně známých hradech a tvrzích ve východních Čechách. s. 72–75.
 NEKUDA, Vladimír. Život na středověké tvrzi. s. 9–18.
 ŠTĚTINA, Jan. Z průzkumu starší části Nového hradu u Adamova. s. 46–62.
 UNGER, Josef. Problémy rekonstrukce života na středověkém hradě. s. 19–29.

2003

BÍLÁ, Kateřina. Soukromá odborná škola pro ženská povolání při klášteře Porta coeli v Předklášteří. s. 89–91.
 FIC, Karel. Předkové a potomci spisovatele Josefa Františka Karase. s. 81–88.
 FIC, Karel. Zapomenutý spisovatel Josef Soukal. s. 71–80.
 HANÁK, Jaromír. Budoucnost stálé muzejní expozice památníku Mohyla míru. s. 153–159.
 HLAVA, Miloš. Keltové v okolí Ivančic. s. 118–133.
 HOLZAPFEL, Milan. Plastikové modelářství a jeho využití v muzejní praxi. s. 147–152.
 SEHNAL, Jiří – POPOLANSKÝ, František. Varhany v konventním kostele cisterciáků v Předklášteří. s. 92–102.
 SOCHOR, Vlastimil. Příběhy věcí. s. 134–146.
 URBÁNKOVÁ, Vlasta. Osudy zapomenutého rukopisu (Nad prvním vydáním životopisného díla Anny Pammrové). s. 57–66.
 USTOHAL, Vladimír. Prusové na Tišnovsku. s. 113–117.
 VÁCHA, Zdeněk. Kapitulní síň kláštera Porta coeli. s. 103–112.
 VLČEK, Jan. Drobná reliéfní plastika okresu Brno-venkov. s. 7–56.
 ZACPAL, Josef. Leopold Mazáč. s. 67–70.

2004

ADAM, Dušan. Geonymum Ivančice a jeho podoby na starých mapách. s. 163–167.
 DRLÍK, Vojen. Síla ideje aneb Památník písemnictví na Moravě. s. 90–99.
 DRLÍK, Vojen. Tuřanská historická bagatela. s. 172–176.
 HANÁK, Jaromír. Výstavní činnost Muzea ve Šlapanicích v letech 1995–2004. s. 83–89.
 HOLZAPFEL, Milan. Bohumír Krézek – bojovník čtyř kontinentů. s. 177–181.
 HRÁDEK, Mojmír. Geomorfologie vrchu Květnice u Tišnova. s. 130–137.
 KOPECKÝ, Josef. 70 let Muzea ve Šlapanicích. s. 71–82.
 KREJČÍ, Karel. Zbraně cizích armád ve výzbroji německé armády nalezené na konci 2. světové války. s. 187–191.
 LACINA, Jan. Vegetační kryt Květnice a jeho změny od konce 19. století po současnost. s. 138–153.
 LAUTERER, Pavel. Nejvýznačnější druhy hmyzu vrchu Květnice u Tišnova. s. 154–162.
 MLATEČKOVÁ, Jana. Lidová tematika v ilustraci dětské knihy. s. 100–114.
 MLATEČKOVÁ, Jana. Nedoceněná osobnost brněnského sochaře Václava Hynka Macha. s. 115–122.
 MUCHA, Ludvík. Ivančice na mapách prvního vojenského mapování a v jeho vojensko-zeměpisném popisu. s. 168–171.
 NĚMEČKOVÁ, Marta. Z historie a činnosti Muzejního spolku a Muzea v Ivančicích (1892–1951), s. 38–56.
 NĚMEČKOVÁ, Marta. Ohlédnutí za činností Muzea v Ivančicích v letech 1994–2004. s. 57–70.
 OCHRYMČUKOVÁ, Irena. Práce s dětmi a mládeží v Podhoráckém muzeu. s. 34–37.
 ŠIKOLA, Drahoš. Geologická stavba Květnice. s. 123–129.
 VEČEŘA, Josef. Antonín Macenauer, jeden z rytířů nebes. s. 182–186.
 VITULOVÁ, Jaroslava. Nová pokladna v Podhoráckém muzeu. s. 22–24.
 ZACPAL, Josef. Fotografický materiál uložený v Podhoráckém muzeu. s. 25–33.
 ZACPAL, Josef. Nová expozice v Podhoráckém muzeu. s. 19–21.
 ZACPAL, Josef. Podhorácké muzeum na přelomu dvou tisíciletí, s. 9–18.

2005

BENEŠ, Zdeněk. Napoleonská doba v učebnicích dějepisu (1842–1948). s. 97–108.
 BLAŽEJOVSKÝ, Jaromír. Jednoho dne se svoboda pomstí. Poznámky k filmovým aktualizacím napoleonské doby. s. 259–266.
 BOLOM-KOTARI, Sixtus. Napoleonské války v paměti písmáků Vysočiny. s. 293–308.
 BROUCEK, Peter. Die österreichische und amerikanische Geschichtsschreibung über Napoleon I. und Erzherzog Carl von Österreich. s. 47–60.

FASORA, Lukáš – HANUŠ, Jiří – MALÍŘ, Jiří. Napoleonské války a historická paměť. s. 9–11.

FIALA, Jiří. O některých kramářských a lidových písních s tematikou válek s revoluční a napoleonskou Francií. s. 365–373.

GERNEŠOVÁ, Hana. Tradice vzpomínkových akcí na slavkovskou bitvu. s. 353–364.

ГОРБУНОВ, А. В. Наполеон и Великая армия в русских армейских листовках. s. 61–66.

GÓRNY, Maciej. Rewolucja francuska i wojny napoleońskie w marksistowskiej historiografii czechosłowackiej, ernerowskiej i polskiej. s. 67–82.

GRACOVÁ, Blažena. Napoleonské války v českých dějepisných učebnicích posledního půlstoletí. s. 109–121.

HANUŠ, Jiří. Napoleonský génius v díle staroříšského myslitele Josefa Floriana. s. 229–236.

HROCH, Miroslav. Napoleonské války a formování národů ve střední Evropě. s. 21–33.

KOLČÁŘOVÁ, Jana. Co vypovídají lidové písně o napoleonských válkách. s. 375–387.

KOUDELKA, Milan – SISSAK, Jiří. Obraz „Setkání císařů Napoleona I. a Františka II. u Spáleného mlýna 4. prosince 1805“ – umělecká licence a skutečnost. s. 273–280.

LENDEROVÁ, Milena. Francie a Francouzi v cestovních zprávách z Čech v prvních desetiletích 19. století. Reflexe francouzské skutečnosti během padesáti let ve schwarzenberském archivu. s. 169–178.

MACHAČOVÁ, Jana – MATĚJČEK, Jiří. Historická pa(z)měť nadloajalisty Jana Čupíka a vývoj sublokální a lokální existence 1805–2005: nevědomost, konformita, lhostejnost, nespokojenost. s. 389–400.

MALÍŘ, Jiří. K roli „francouzství“ v politickém myšlení federalistů v 60. letech 19. století na příkladu F. L. Riegra a E. Belcrediho. s. 217–228.

MALÝ, František. Unikátní klavírní skladba moravského skladatele o bitvě u Slavkova. s. 281–289.

NÁLEVKA, Vladimír. Císař Napoleon a Latinská Amerika. s. 209–215.

OLŠÁKOVÁ, Doubravka. Francie jako padlý Babylón i pozemský ráj? Obraz Francie a Francouze v českém tisku 19. století. s. 179–190.

RAK, Jiří. Napoleonské války a počátky národního obrození. s. 193–207.

REINALTER, Helmut. Die Französische Revolution in der neueren Historiographie. s. 35–46.

ŘEPA, Milan. Napoleonská látka v české literatuře. s. 237–245.

SCHELLE, Karel – VESELÁ, Renata – HORÁK, Ondřej. Odras napoleonské doby v česko-rakouské právní kultuře. s. 247–258.

SLABÁKOVÁ, Radmila. Šlechtická emigrace za Francouzské revoluce a rodinná paměť. s. 145–154.

STOKLÁSKOVÁ, Zdeňka. Francouzští emigranti na Moravě (1792–1798). s. 155–167.

SVOBODA, Miroslav. „Kterak proti všemu lidskému nadání s Francauzem vojna nastala...“ Obraz francouzských vpádů na jižní Moravu na stránkách dobových kronik. s. 331–352.

ŠTAIF, Jiří. Velká francouzská revoluce v názorech a postojích Františka Palackého a české historiografie jeho doby. s. 83–96.

ŠTĚPÁN, Václav. Průběh a následky napoleonských válek na Hlučínsku. s. 309–329.

ŠTĚPÁNEK, Kamil. Hraný historický film k napoleonskému období v kontextu dějepisné výuky. s. 267–272.

TINKOVÁ, Daniela. „Povera nostra Toscana“ a „francouzská uzurpace“. Z exilové korespondence arcivévody Ferdinanda a toskánského vyslance ve Francii, Luigi Angioliniho (1799–1803) v pražském Národním archivu. s. 125–143.

UHLÍŘ, Dušan. Válka roku 1805 a její „druhý život“ aneb ošidnost historické paměti. s. 15–20.

2006

ČECH, Lubomír – ČECH, Martin. Osvald Životný, stavitel dráhy Tišnov – Žďár nad Sázavou. s. 93–96.

DRLÍK, Vojen. Neznámé dopisy Františka Halase staršího. s. 49–57.

DRLÍK, Vojen. První rok Památníku písemnictví na Moravě v Rajhradě. s. 133–139.

HANÁK, Jaromír. Multimediální expozice „Bitva tří císařů. Slavkov/Austerlitz 1805“ na Mohyle míru. s. 140–147.

KOTRMAN, Jiří. Vývoj železniční sítě na jižní Moravě. s. 76–86.

KREJČÍŘÍK, Mojmír. K historii železničářské uniformy. s. 87–92.

LOTREKOVÁ, Zuzana. Vegetace v okolí Ivančic (1. část). s. 69–75.

MLATEČKOVÁ, Jana. Exlibris první poloviny 20. století ze sbírek Muzea v Ivančicích. Poznámky k výstavě Milovníkům drobné krásy. s. 9–14.

MUCHA, Ludvík. Český malíř Josef Vojtěch Hellich a Ivančice. K 200. výročí Hellichova narození. s. 58–68.

PAVELKOVÁ, Jindra. Dějiny rajhradského kláštera v poznámkách B. Pitra a G. Lefevra. s. 26–33.

PETLACHOVÁ, Hana. Hledání vlastního hlasu. Poznámky k životu a dílu malířky Věry Jičínské (1898–1962). s. 15–25.

PICHOVÁ, Petra. Neznámá literární tvorba Františka Halase. s. 34–48.

REČEK, Antonín. Mobilita muzejních sbírek – Muzeum Brněnska. s. 123–126.

ŠMÍD, Jiří. Oslavy 100. výročí Horky v rámci slavností pernštejnského panství 2005. s. 113–116.

VANĚK, Miroslav. Úzkokolejky u „Tišnovky“ a „Horky“. s. 97–106.

VAŠÍČEK, Milan. Železniční výročí a oslavy „Tišnovky“ a „Horky“. s. 107–112.
 VEČEŘA, Josef. Spolupráce muzea a školy, ano či ne? aneb Je v muzeích důležité tvořit doplňující programy pro děti? s. 148–150.
 ZACPAL, Josef. Podhorácké muzeum a oslavy výročí tišnovských železničních tratí v roce 2005. s. 117–122.
 ŽALMAN, Jiří. Zkušenosti z kontrol dodržování zákona č. 122/2000 Sb. s. 127–132.

2007

ČERMÁK, Radek. Pokus o charakterizaci lužickosrbského literárního tělesa. s. 113–122.
 FROLCOVÁ, Věra. Příspěvek Zdeny Jelínkové ke studiu srbského tance njewěščinska reja. s. 141–142.
 GOTTVOLD, Aleš. Znovuobjevený Georg Placzek (1905–1955). s. 32–47.
 KOPECKÝ, Josef. Misionář P. Josef Zeman. s. 48–56.
 KOTULÁN, Jaroslav. Lékař je a musí být přítelem humanity. s. 57–66.
 KŘIVOVÁ, Petra. Sbírka map a atlasů v knihovně benediktinského opatství v Rajhradě. s. 79–85.
 LOTREKOVÁ, Zuzana. Vegetace okolí Ivančic (2. část). s. 23–31.
 MANDÁKOVÁ, Lucie. Historie a současnost národopisného souboru Vrčka ze Šlapanic. s. 67–70.
 MANDÁKOVÁ, Lucie. Šlapanické tradice a zvyky v podání Vrčky. s. 71–78.
 OCHRYMČUKOVÁ, Irena. Porta coeli a Lužičtí Srbové. s. 147–153.
 PAVELKOVÁ, Jindra. Alexius Habrich, nejen knihovník. Z cyklu osobností rajhradského benediktinského kláštera. s. 86–96.
 ŠAUR, Josef. Role štěpení a periferality v lužickosrbských dějinách. s. 107–112.
 ŠINDAR, Josef. Towarstwo Cyrila a Metoda. s. 129–132.
 VÁLKA, Miroslav. Ke kontaktům Ústavu evropské etnologie Masarykovy univerzity v Brně s lužickými Srby a jejich kulturou. s. 143–146.
 VANĚK, Miroslav. Úzkorozchodné dráhy (2. část). s. 9–22.
 VÁVROVÁ, Kateřina. Manifest českých spisovatelů. s. 97–106.
 VEČEŘA, Josef. Památník Mohyla míru – i místem k vzdělávání. s. 154–159.
 VEČEŘA, Josef. Znamé i neznámé slavkovské příběhy – soutěž památníku Mohyla míru pro děti. s. 160–161.
 VELEK, Viktor. Hudba lužických Srbů a její představitelé. s. 123–128.
 VELEK, Viktor. Moravsko-lužická vzájemnost – neznámá kapitola česko-lužickosrbských vztahů. s. 133–140.
 ZACPAL, Josef. Zemřel Jiří Šmarda. s. 162–164.

2008

DOLEŽEL, Jiří. Tišnovské trhy a trhovářská privilegia 13.–16. století. s. 17–37.
 DUFKA, Jiří. Tišnovská radnice kolem roku 1830. Sonda do fungování regulovaného magistrátu. s. 53–58.
 HANUS, Vojtěch. Přehled správního vývoje města Tišnova a Tišnovska. s. 9–16.
 HUDEC, Jaroslav. Archeologie v původních sbírkách benediktinského kláštera v Rajhradě. s. 122–133.
 HUDEC, Jaroslav. Doklady osídlení Ivančicka a Oslavanska v neolitu a eneolitu ve starém sbírkovém fondu Muzea v Ivančicích. s. 82–114.
 KONEČNÝ, Michal. Kulturní dějiny v raně novověkých pramenech Tišnova. s. 49–52.
 KRAJÍČKOVÁ, Martina. Výstava osmičky 1918, 1938, 1948, 1968. Zlomové okamžiky české historie (nejen ve vzpomínkách pamětníků). s. 150–163.
 KREJČÍ, Karel. Od sanatoria k nemocnici. s. 74–81.
 KŘIVOVÁ, Petra. Knihovna muzejního spolku Muzea v Ivančicích. s. 143–145.
 LOTREKOVÁ, Zuzana. Vegetace okolí Ivančic (3., závěrečná část). s. 115–121.
 MANDÁKOVÁ, Lucie. „...Nebylo jich třeba ze Šlapanic...“. Šlapanické královničky na Národopisné výstavě československé v Praze 1895. s. 146–149.
 OCHRYMČUKOVÁ, Irena. Národopisná výstava v Tišnově v roce 1893. s. 59–64.
 PAVELKOVÁ, Jindra. Rajhradský knihovník a převor Otmar Conrad. s. 134–142.
 ŠTARHA, Ivan. Tišnovský hrdelní soud. s. 38–48.
 VEČEŘA, Josef. Památník Mohyla míru a farma Bolka Polívky. s. 164–166.
 ZACPAL, Josef. Podhorácká výstava v Tišnově v roce 1927. s. 65–73.

2009

ČERNUŠÁK, Tomáš. Moravská řádová a klášterní historiografie a její prameny v novověku. s. 41–44.
 DRLÍK, Vojen. Wilhelm Schram: dějiny pro Brňáky. s. 150–157.
 FRIC, Pavel. Tomáš Kalina – středoškolský profesor, editor Moravských zemských desek. s. 123–131.
 GAWRECKI, Dan. Moravská historiografie 19. a 20. století a výzkum Slezska. s. 197–202.
 HRDLÍČKA, Jaroslav. Setkávání historika a diplomata prof. Vlastimila Kybala s moravskou historiografií. s. 97–101.
 KREJČÍK, Tomáš. Genealogické a heraldické bádání na Moravě do počátku 20. století. s. 183–188.
 KREJČÍK, Tomáš. Numismatika na Moravě do počátku 20. století. s. 175–182.
 KRMÍČKOVÁ, Helena. Jan Sedlák, historik kalicha. s. 89–96.
 KUBÍČEK, Jaromír. Moravský historiograf Vincenc Brandl. s. 108–113.

MAHEL, Richard. Moravský historiograf Beda Dudík. V kontextu českomoravského dějepisectví. s. 56–78.

MARÁZ, Karel. K dějinám Pohořelic v dílech Johanna Andrease Edera, Dr. Josepha Calasanze Pfanna a Františka Noska. s. 138–149.

MLATEČEK, Karel. Po stopách Augustina Aloise Neumanna. (Několik poznámek k dílu). s. 79–88.

PAVELKOVÁ, Jindra. Bonaventura Josef Pitr. s. 45–55.

PÍSKOVÁ, Milada. Vincenc Prasek a jeho místo v moravské historiografii. s. 164–168.

ŘEPA, Milan. Historiografie druhé poloviny 19. století jako pramen pro poznání kolektivní totožnosti moravských Němců. s. 132–137.

SMUTNÝ, Bohumír. Moravská šlechta jako podporovatel historiografie Moravy. Edice moravského diplomatáře a moravských zemských desek. s. 29–40.

ŠKVÍROVÁ, Michaela. PhDr. Věra Bednářová – historička dějin ženského hnutí na Moravě. s. 169–174.

ŠTACHOVÁ, Naďa. Vincenc Brandl jako editor rožmberské knihy. s. 114–122.

ŠTARHA, Ivan. Přínos zemských archivářů moravské historiografii. s. 102–107.

ŠTEFAN, Jan T. Moravští historici – numismatici a jejich portréty od dob nejstarších do napoleonských válek. s. 189–196.

UHLÍŘ, Dušan. Joseph von Hormayr a jeho podíl na rozvoji moravské historiografie v první polovině 19. století. s. 21–28.

UHLÍŘ, Dušan. Několik úvah nad starší moravskou historiografií. s. 9–12.

VACULÍK, Jaroslav. Historik česko-polských vztahů Zdeněk Hájek. s. 158–163.

VÍTOVÁ, Andrea. Nahlédnutí do poetiky moravských pamětí 18. století. s. 13–20.

2010

ADAM, Dušan. Archivní mapa Wald Altbergen – Les ve starých horách na Ivančicku. s. 93–97

BELCREDI, Ludvík. V Podhoráckém muzeu před osmadvaceti lety. s. 74–76.

DRLÍK, Vojen. Brněnská divadelní léta Františka Kožíka. s. 141–161.

FADINGEROVÁ, Hana. Sbírka umění Podhoráckého muzea. s. 65–70.

HOFFMANNOVÁ, Jaroslava. Literární a hudební dílo Václava Novotného, ředitele hlavní školy v Ivančicích v letech 1862–1873. s. 98–110.

HOUŠTOVÁ, Alena. Rozvoj tišnovského muzea v 60. a 70. letech 20. století. s. 72–73.

HUDEC, Jaroslav. Sbírkové předměty z období lidu popelnicových polí z katastru Tetčic ve starém sbírkovém fondu Muzea v Ivančicích. s. 82–92.

KRAJČKOVÁ, Martina: Alois Kalvoda a divadlo. s. 129–139.

KREJČÍ, Karel. První kroky. s. 71–72.

KŘIVOVÁ, Petra. Sbírková knihovna Památníku písemnictví na Moravě. s. 162–165.

LÁZNIČKOVÁ, Ilona. Podhoráckému muzeu. s. 73–74.

MACHÁČKOVÁ, Romana. První učebnice čtení v Památníku písemnictví na Moravě. s. 166–175.

MATUSZKOVÁ, Jitka. Šerkovice č. p. 47, okres Brno-venkov. Jak se pracuje s věcí v památkové péči. s. 13–19.

MENŠÍKOVÁ, Miroslava. Jak (také) přicházejí do muzea sbírkové předměty. s. 46–48.

MUCHA, Ludvík. Cesta řadového ivančického vojáka frontami první světové války. s. 111–121.

Ohlasy spolupráce. Vojtěch Hanus, Osvald Trtílek, Zdeněk Thoma, Jan Bradna. s. 77–81.

OCHRYMČUKOVÁ, Irena. Cesta předmětu do muzejních sbírek (na příkladu práce poradního sboru pro sbírkotvornou činnost Muzea Brněnska). s. 28–33.

PAVELKOVÁ, Jindra. Cesta knihy od uživatele do muzejních depozitářů. s. 39–45.

PECHOVÁ, Jarmila. Tvorba a prezentace sbírek pracovního náradí v etnografickém ústavu Moravského zemského muzea. s. 20–27.

SOVOVÁ, Klára. Nález slovanské sekery – další lokalita z doby hradištní ve Šlapanicích? s. 122–128.

SVOBODOVÁ, Kateřina. Nečekaný zisk ivančického sbírkového fondu – moravská svatba. s. 49–50.

VEČEŘA, Josef. Sbírkový předmět jako prostředek vzdělávání aneb muzejní pedagogika. s. 51–53.

ZACPAL, Josef. Jubilejní rok Podhoráckého muzea. s. 9–12.

ZACPAL, Josef. Podhorácké muzeum 2005–2009 ve statistických údajích. s. 54–64.

ZACPAL, Josef. Tři fotografické přírůstky do sbírek Podhoráckého muzea. s. 34–38.

2011

ČECHUROVÁ, Jana. Svobodný zednář Alfons Mucha. s. 156–163.

FADINGEROVÁ, Hana. Alfons Mucha (1860–1939) – Výstava u příležitosti 150. výročí narození umělce v Muzeu Brněnska – Muzeu v Ivančicích. s. 110–113.

FADINGEROVÁ, Hana. Alfons Mucha v materiálech dokumentární povahy ze sbírek Muzea Brněnska. s. 187–198.

GORBUNOV, Alexandr Viktorovič. Bojiště jako objekty kulturního dědictví a jejich muzealizace. s. 99–108.

GROSSMANNOVÁ, Dagmar. Alfons Mucha jako autor papírových platidel. s. 164–172.

HAIMANN, Petr. Medailéřská tvorba Karla Zemana inspirovaná slavkovskou bitvou a událostmi kolem ní. s. 56–62.

HANÁK, Jaromír. Stálá expozice „Fenomén Austerlitz“ v nově vybudovaném pavilonu Památníku Mohyla míru. s. 10–15.

KŘÍŽOVÁ, Alena. Alfons Mucha – sen o šperku. s. 146–155.

MALÝ, František. Dobová klasická hudební tvorba inspirovaná napoleonskými válkami a bitvou u Slavkova. s. 38–43.

MRÁZKOVÁ, Sonia. O jednom z neuskutečněných návrhů památníku obětem slavkovské bitvy. s. 63–75.

MŽYKOVÁ, Marie. Od francouzské akademické malby k motivu „vznášení“ v tvorbě Alfonse Muchy. s. 126–134.

PETRŽELA, Pavel. Napoleonské války a jejich dopad do lidového odívání a lidové slovesnosti. s. 44–47.

RÁJA, Martin. Pomoc civilnímu obyvatelstvu slavkovského bojiště roku 1805 postiženému válečnými událostmi. s. 34–37.

SAMEK, Jakub. Bitva u Slavkova v současném re-enactmentu. s. 85–98.

STOKLÁSKOVÁ, Zdeňka. Francouzi na Moravě v období napoleonských válek. s. 22–33.

SVOBODOVÁ, Kateřina. František Richter a jeho kreslířské dílo s přihlédnutím ke krajině bitvy u Slavkova. s. 48–55.

SVOBODOVÁ, Kateřina. Muchova Blahoslavenství – stále obdivované poselství. s. 135–145.

ŠTEMBERA, Petr. Alfons Mucha, reklama a pařížské tiskárny konce 19. století. s. 114–125.

UHLÍŘ, Dušan. Francouzská diplomacie v předvečer války z roku 1805. s. 16–21.

VANĚK, Jiří. Alfons Mucha a Ivančice. s. 173–186.

VEČEŘA, Josef. O několika osobnostech spjatých se slavkovským bojištěm. s. 76–84.

2012

DAVID, Jiří. Hudební autografy Františka Musila ve fondech knihovny Muzea Brněnska. s. 116–127.

DRLÍK, Vojen. Ztracené dědictví Roberta Musila. s. 94–103.

HADOVÁ, Monika. Restaurování keramiky v Muzeu Brněnska – příklad restaurátorského postupu. s. 41–46.

KLIMEŠ, Pavel. Loučení sv. Petra se sv. Pavlem. Josef Winterhalder ml. (1734–1808). Restaurátorská dokumentace. s. 65–68.

KLIMEŠ, Pavel. Restaurování oltářního obrazu „Loučení sv. Petra se sv. Pavlem“ od Josefa Winterhaldera. s. 55–64.

KOPECKÝ, Josef. Páteční dítě – Čepáček. s. 89–93.

KRAJÍČKOVÁ, Martina. Laubovna a Běhařov – dva domovy a dvě „díla“ Aloise Kalvody. s. 76–88.

MACHÁČKOVÁ, Romana. Pozůstalost Hany Pražákové v Památníku písemnictví na Moravě. s. 104–115.

OCHRYMČUKOVÁ, Irena. Sbírkové a jiné předměty etnografického charakteru na výstavách Podhoráckého muzea. s. 26–30.

PROCHÁZKOVÁ, Andrea. Ohlédnutí za pěti ročníky Skryté paměti Moravy. s. 128–135.

SOVOVÁ, Klára. Hrob kultury se zvoncovitými poháry ze Šlapanic. s. 69–75.

ŠVIKOVÁ, Martina. Sv. Anežka Česká v Muzeu Brněnska – Podhoráckém muzeu. s. 36–40.

ŠVIKOVÁ, Martina. Výročí malíře Bohumíra Matala v Podhoráckém muzeu. s. 31–35.

VALEŠ, Tomáš. Josef Winterhalder ml. (1743–1807) a obraz Loučení sv. Petra a Pavla z Řeznovic. s. 47–54.

VAŠEK, Leoš. Příběh litinového náhrobku z Unína a úřednická dynastie Bratránků. s. 8–17.

ZACPAL, Josef. Knihy a periodika v Podhoráckém muzeu. s. 18–25.

2013

ČALKOVSKÝ, Jiří. Poslední let stíhačky FW 190 F (dny osvobození na jaře 1945 v Podolí u Brna). s. 59–72.

DRLÍK, Vojen. Korespondence Alfonse Muchy ve sbírce Památníku písemnictví na Moravě. s. 113–151.

DRLÍK, Vojen. Literární kaleidoskop – program pro dospělé a dospělejší. s. 107–112.

FABEROVÁ, Simona. Drobné sakrální památky ve Šlapanicích a Bedřichovicích. s. 73–92.

HOCKEOVÁ, Jiřina. Petr Jedlička – malíř, sochař a výtvarný pedagog. s. 13–18.

KRAJÍČKOVÁ, Martina. Od křížovek k muzejní edukaci – Doprovodné programy pro děti v novodobé existenci šlapanického muzea. s. 93–106.

MRÁZEK, Stanislav. Spolek vojenských vysloužilců obce podolské. s. 40–58.

ŠVIKOVÁ, Martina. Akvizice do podsbírky výtvarného umění a uměleckého řemesla Podhoráckého muzea v roce 2012. s. 7–12.

ŠVIKOVÁ, Martina. Příspěvek k tvorbě akademického malíře a grafika Františka Štěpána. s. 19–31.

ŠVIKOVÁ, Martina. Svatoslav očima Milana Magniho. s. 32–39.

2014

ČALKOVSKÝ, Jiří. Knihy horenského práva obce Podolí. s. 57–70.

DAVID, Jiří. Ohlédnutí za projektem „Digitalizace dokumentů v Jihomoravském kraji“. s. 111–119.

DRLÍK, Vojen. Alois Musil jako žurnalista a zahraničněpolitický komentátor. s. 89–110.

FILIPOVÁ, Eliška. Výšivková tiskátka ve sbírce muzea ve Šlapanicích. s. 41–56.

HADOVÁ, Monika. Napoleon v korunovačním rouchu na Mohyle míru. s. 120–124.

SEZNAM AUTORŮ

Jiří Čalkovský, kronikář obce Podolí
Ing. arch. Iveta Černá, Ph.D., Muzeum města Brna – Vila Tugendhat
PhDr. Dagmar Černoušková, Muzeum města Brna
Mgr. Jiří David Ph.D., Muzeum Brněnska – Památník písemnictví na Moravě
Mgr. Hana Fadingerová, Muzeum Brněnska – Podhorácké muzeum
PhDr. Jaromír Hanák, emeritní pracovník Muzea Brněnska
Mgr. Eva Chytková, Muzeum Brněnska – Vila Löw-Beer
PaeDr. Libor Kalina, Muzeum Brněnska – Památník písemnictví na Moravě
Mgr. Martina Krajíčková, Muzeum Brněnska – Muzeum ve Šlapanicích
RNDr. Zuzana Lotreková, botanička
Mgr. Veronika Lukešová, Muzeum Brněnska – Vila Löw-Beer
PhDr. Irena Ochrymčuková, Muzeum Brněnska – Podhorácké muzeum
Mgr. Petra Pichlová, Muzeum Brněnska – Památník písemnictví na Moravě
Mgr. Simona Pracná, Muzeum Brněnska – Muzeum ve Šlapanicích
Mgr. Petra Svobodová, Ph.D., Muzeum Brněnska – Vila Löw-Beer
Mgr. Miroslava Šudomová, Muzeum Brněnska – Památník písemnictví na Moravě
PhDr. Josef ZACPAL, Muzeum Brněnska – Podhorácké muzeum
Mgr. et Mgr. Milada Závodská, Ph.D., Muzeum romské kultury

HADOVÁ, Monika. Výroba replik středověké keramiky. s. 13–18.
KLIMEŠ, Pavel. Restaurování triptychu Život lidský od Aloise Kalvody, v sokolovně ve Šlapanicích u Brna. s. 36–40.
KRAJÍČKOVÁ, Martina. Rodné obci Alois Kalvoda. Okolnosti vzniku Kalvodova obrazu Život lidský na průčelí sálu šlapanické sokolovny, s. 29–35.
KRAJÍČKOVÁ, Martina. Šlapanické muzeum osmdesátileté, s. 26–28.
MRÁZEK, Stanislav. Tělocvičný odbor Orel a Jednota československého orla v Podolí u Brna. s. 71–88.
OCHRYMČUKOVÁ, Irena. Výstavy Klášter Porta coeli pověstmi opředen a Betlémy. s. 7–12.
SVOBODOVÁ, Petra – HANÁK, Jaromír. Historie a současnost vily Löw-Beer v Brně. s. 125–141.
ZBYŇOVSKÝ, Valentin. Výstava díel Alfonsa Muchy v Japonsku. s. 19–25.

2015

ČALKOVSKÝ, Jiří. Prapor spolku vojenských vysloužilců obce podolské. s. 65–84.
DLOUHÝ, Michal. Od myšlenky k četnickým dětem. s. 121–133.
HADOVÁ, Monika. „Ve jménu zákona“. s. 85–93.
JIREČEK, Miroslav. Památník Mohyla míru v roce 210. výročí bitvy u Slavkova. s. 134–138.
KALINA, Libor. K desetiletí literárního muzea – Památník písemnictví na Moravě. s. 139–153.
KOPECKÝ, Josef. První oběť II. světové války ve Šlapanicích. s. 15–25.
KOPEČNÝ, Petr. Šerkovice – Únor 1945. s. 30–36.
KUDLIČKA, Luboš. Vývoj kriminalistické techniky v českých zemích. s. 94–106.
OCHRYMČUKOVÁ, Irena. I. světová válka v osobních příbězích lidí. s. 9–14.
POLÁČEK, Jiří. Host do domu a revue Rok. s. 162–164.
PRACNÁ, Simona. Živá muzea aneb muzea jako veřejný prostor k životu. s. 37–45.
SOVOVÁ, Klára. Putování za minulostí Šlapanic. s. 46–53.
SPURNÝ, Miroslav. Četnické pátrací stranice v kontextu rozvoje a organizační struktury československého četnictva. s. 107–120.
STÖHR, Martin. Poznámky k proměnám Hosta po roce 1989 a k roli autora jako profesionálního redaktora. s. 159–161.
SVOBODOVÁ, Barbora. „Monstrskandál“: Aféra Kohout – Trefulka. s. 154–158.
SVOBODOVÁ, Petra. Brněnské stopy rodiny Löw-Beerů. s. 54–64.
ZACPAL, Josef. Karel Krejčí (1929–2015). s. 179–181.
ZACPAL, Josef. Oděvní součásti partyzánů ve sbírkách Podhoráckého muzea. s. 26–29.

MUZEUM BRNĚNSKA

PODHORÁCKÉ MUZEUM

Muzeum sídlí v budově bývalého proboštství cisterciáckého opatství Porta coeli v Předklášteří. Stálé přírodovědné a historické expozice jsou doplněny tematickými sezonními výstavami. Ve svých sbírkách muzeum shromažďuje doklady o Tišnovsku a severní části okresu Brno-venkov od nejstarších dob až do současnosti. Sbírkový materiál zahrnuje geologii, archeologii, historii, etnografii i umění regionu. Pozoruhodná je například zdejší mineralogická sbírka.

Porta coeli 1001, 666 02 Předklášteří

MUZEUM V IVANČICÍCH

Jedno z nejstarších regionálních muzeí na Moravě spravuje sběrnou oblast v západní části okresu Brno-venkov. Dvakrát ročně pořádá krátkodobé tematické výstavy v ivančickém Památníku A. Muchy. Sbírkový materiál muzea dokládá bohatou historii regionu. Jsou zde rozsáhlé archeologické fondy, kolekce cínového nádobí, skla, nábytku, historická knihovna s cennými exempláři starých tisků i rozmanité sbírky lidového a výtvarného umění, včetně fondu zdejšího slavného rodáka malíře Alfonse Muchy.

Široká 366/1, 664 91 Ivančice

MUZEUM VE ŠLAPANICÍCH

Muzeum sídlí v renesanční budově někdejší scholasterie na hlavním náměstí města. Tematicky různorodé krátkodobé výstavy se zaměřují především na dětské návštěvníky, školy i rodiny s dětmi. Sbírkový materiál muzea uchovává rozmanité doklady hmotné kultury minulých generací oblasti na východ od Brna. Nachází se zde mimo jiné rozsáhlá kolekce vyšivkových tiskátek či pozůstalostní fond významného českého krajináře Aloise Kalvody.

Masarykovo nám. 104/18, 664 51, Šlapanice

PAMÁTNÍK MOHYLA MÍRU

Secesní památník s kaplí postavený na počest obětí Napoleonovy vítězné bitvy u Slavkova. Samotnou bitvu a její ohlasy přibližují působivé expozice instalované v muzejním objektu. Sbírkový materiál zahrnuje různorodé nálezy ze slavkovského bojiště, dále zbraně, výstroj, ale také dokumenty, fotografie, knihy i umělecká díla vztahující se k napoleonským válkám a Památníku Mohyla míru.

K Mohyle míru 200, 664 58 Prace

PAMÁTNÍK PÍSEMNICTVÍ NA MORAVĚ

Památník sídlí v prostorách benediktinského kláštera v Rajhradě. Ve svých stálých expozicích a na krátkodobých výstavách představuje moravskou literární historii od 9. do 21. století i dnešní svět knih, včetně přesahů do výtvarného umění. Sbírkový materiál muzea uchovává autorské rukopisy, korespondenci a deníky literátů, knihy, bibliofilie, knižní ilustrace či cenný soubor ex libris.

Klášter 1, 664 61 Rajhrad

VILA LÖW-BEER V BRNĚ

Secesní vila obývaná rodinou Alfreda a Marianny Löw-Beerových, rodičů Greta Tugendhat, prošla kompletní památkovou obnovou. Muzejní expozice je zaměřena na dějiny architektury a životního stylu měšťanstva v Brně od konce 19. do poloviny 20. století. Krátkodobé výstavy tematicky rozvíjejí expozici (minulost Brna, dějiny české a světové architektury, historie rodiny Löw-Beerů a ostatních textilních podnikatelů, památky UNESCO atd.).

Drobného 297/22, 602 00 Brno

MUZEUM BRNĚNSKA, příspěvková organizace

Porta coeli 1001, 666 02 Předklášteří

www.muzeumbrnenska.cz

Na obálce použita mapa J. A. Venuta *Das Markgraftum
Maehren mit der Aelteren und im Jahr 1783
abgeaenderten Eintheilung der Kreisen* z Knihovny
Benediktinského opatství Rajhrad.

Muzeum Brněnska
PRÍSPĚVKOVÁ ORGANIZACE

SBORNÍK MUZEA BRNĚNSKA 2016

V roce 2016 vydalo Muzeum Brněnska, p. o.

Redakce Martina Krajíčková

Grafická úprava a sazba Veronika Bracková & kol.

Tisk Tiskárna Helbich, a.s., Brno

Náklad 300 výtisků

ISBN 978-80-906196-9-2

Jihomoravský kraj